

**T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
İSLAM HUKUKU BİLİM DALI**

FIKIHTA HABAİS VE TAYYİBAT KAVRAMLARI

HASAN KILIÇ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**DANIŞMAN
PROF. DR. ORHAN ÇEKER**

KONYA 2016

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Hasan KILIÇ		
	Numarası	06810604101		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	TEMEL İSLAM BİLİMLERİ / İSLAM HUKUKU		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	☒	
		Doktora	☐	
Tezin Adı	FIKIHTA HABAİS VE TAYYİBAT KAVRAMLARI			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

28.03.2016

Hasan KILIÇ

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	Hasan KILIÇ
	Numarası	068106041011
	Ana Bilim / Bilim Dalı	TEMEL İSLAM BİLİMLERİ / İSLAM HUKUKU
	Programı	Yüksek Lisans
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Orhan ÇEKER
	Tezin Adı	FIKIHTA HABAİS VE TAYYİBAT KAVRAMLARI

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan “FIKIHTA HABAİS VE TAYYİBAT KAVRAMLARI” başlıklı bu çalışma.....28.../03...../2016 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Sıra No	Danışman ve Üyeler		
	Unvanı	Adı ve Soyadı	İmza
1	Danışman	Prof. Dr. Orhan ÇEKER	
2	Üye	Doç. Dr. Abdullah ÇOLAK	
3	Üye	Doç. Dr. Murat ŞİMŞEK	

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
---	--	---

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Hasan KILIÇ		
	Numarası	068106041011		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	TEMEL İSLAM BİLİMLERİ / İSLAM HUKUKU		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	✓	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Orhan ÇEKER		
Tezin Adı	FIKIHTA HABÂİS VE TAYYİBÂİSTİHLÂKT KAVRAMLARI			

Habâis ve tayyibât kavramlarının kapsamına giren hususlar müslümanın hayatında son derece önemlidir. Çünkü bunlardan bir kısmı olan yiyecek ve içeceklerle beslenmekteyiz. Dolayısıyla selim fitratımızı muhafaza etmek ve dualarımızın kabulü için habîs ve tayyib olan şeylere dikkat etmemiz gerekiyor.

Yine bu hususlar günlük hayatta en çok karşılaşılan meselelerden biridir. Ayrıca gün geçtikçe bu kavramların kapsamına girebilecek yeni konular ortaya çıkmakta ve bunların yeniden değerlendirilmesi gerekmektedir. İşte bu gerekçelerle bu konuda bir çalışma yapmayı uygun gördük.

Bu kavramlar hayatın her alanını kapsamaktadır. Zira güzellik veya çirkinlik her şeyde olabilecek bir sıfattır. Ancak biz çalışmamızda yiyeceklerden, bunlar içinde özellikle hayvanlardan ve içeceklerden bahsettik.

Habâis sözlükte aşağı ve değersizliğinden dolayı hoşta gitmeyen çirkin şeyler, tayyibât ise nefsin ve duyguların hoşuna giden şeylerdir. Yiyecek ve içeceklerde aslanan mubah olmasıdır. Bazılarının haram olması ârızî sebeplerden kaynaklanmaktadır.

Dünyada insan nüfusunun her geçen gün artması sonucu insanoğlu sanayi ve fabrikasyon tipi ürünlere ve katkı maddelerine yönelmiştir. Sanayi tipi bu ürünlerin ham maddesi bazen aslı helal ve temiz olan bir madde olurken bazen bunun tam tersi olabilmektedir.

Ancak bu hammaddeden yeni bir ürün elde ederken farklı kimyasal yöntemler kullanılmakta böylece o hammadde bir değişime uğramaktadır. Bu yeni ürünün hükmü nedir? İşte bu durum fıkıh kaynaklarımızda yer alan istihâl ve istihlâk kavramlarını tekrar ele almayı gerektirmiştir.

Anahtar Kelimeler: Helal, haram, çirkin, hoş, güzel, yiyecek, içecek, istihâl, istihlâk

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ KONYA SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
---	--	--

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	Hasan KILIÇ		
	Student Number	068106041011		
	Department	TEMEL İSLAM BİLİMLERİ / İSLAM HUKUKU		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	☒	
		Doctoral Degree (Ph.D.)	☐	
	Supervisor	Prof. Dr. Orhan ÇEKER		
Title of the Thesis/Dissertation	İN CANON LAW HABAİS and TAYYİBAT CONCEPTS			

The matters which is involved in Habâis and Tayyibât concepts have an important role on people's lives. Because we are nourished with the food and drinks which are some parts of these concepts.

For this reason, to keep our honest natality and to fulfill our prays properly, we need to be careful about bad and good things.

And these are among the subjects which can be faced in daily life. Also, new matters related to Habâis and Tayyibât appear day by day and they need to be re-interpreted. So, we studied on this case.

These two concepts are everywhere in our lives. Beauty and ugliness can be seen on all the creatures, but we mentioned food, especially animals in this study.

Habâis means trivial things, which our emotions do not like. Tayyibât means the things which our emotions like. It is essential for food and drinks to be permissible. Some of them are forbidden because of temporary reasons.

As a result of the growing population of the world, humanbeing has headed for fabricated and additive products. These industrial products can sometimes be produced with permissible ingredients, but sometimes these ingredients can be forbidden ones.

However, during the production stage, a series of chemical processes might change nature of the raw materials. What is the determination of the new product? So, it is needed to interpret this conservation and consuming issues which are in the canon law.

Key words: Permissible, forbidden, ugly, beautiful, food and drinks, conservation, consuming

İÇİNDEKİLER

Özet.....	ii
Abstract.....	iii
İçindekiler.....	iv
Kısaltmalar.....	vii
Önsöz.....	viii

GİRİŞ

Konu.....	1
Amaç ve Önem.....	1
Yöntem.....	3
Konuyla İlgili Çalışmalar.....	4

BİRİNCİ BÖLÜM

1. Habâis ve tayyibât kavramlarının tahlili.....	12
1.1. Lügatte habâis.....	12
1.2. İstılahta habâis.....	13
1.3. Lügatte tayyibât.....	13
1.4. İstılahta tayyibât.....	14
2. Nasslarda habâis ve tayyibât.....	14
2.1. Âyetlerde habâis.....	15
2.2. Âyetlerde tayyibât.....	16
2.3. Hadislerde habâis.....	18
2.4. Hadislerde tayyibât.....	20
3. Bu kavramların kapsamına girebilecek hususlar.....	21

3.1. Genel olarak gıdalar.....	21
3.1.1. Yiyecekler.....	22
3.1.2. İçecekler.....	23
4. Konunun fıkıh kitaplarındaki yeri.....	23

İKİNCİ BÖLÜM

1. Habâis ve tayyibât konusunda aklın durumu ve hüsün-kubuh meselesi	25
2. Fıkhi mezheplerin habîs ve tayyib yiyecekler hakkında esas aldıkları temeller.....	32
3. Fıkhi mezheplere göre hayvanlar.....	39
3.1. Helal olduğunda ittifak edilen hayvanlar	40
3.2. Haram olduğunda ittifak edilen hayvanlar	44
3.3. Helal veya haram olduğunda ihtilaf olan hayvanlar.....	49
3.4. Hayvanların etleri dışında diğer cüzleri (deri, kemik, tüy vb.)	66
3.5. Cellâle ve günümüzde hayvan yemleri	67
4. Fıkhi mezheplere göre bitkiler.....	69
4.1. Sarhoşluk veren bitkiler.....	69
5. Fıkhi mezheplere İçecekler.....	71
5.1. Kan	71
5.2. Sütler	72
5.3. Hamr	72
5.4. Hamr dışındaki diğer içkiler.....	79

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1. Habâis ve tayyibâtın istihâle ve istihlâke uğraması	88
--	----

2. İstihâleile alakalı mezheplerin görüşleri	89
2. 1. Hamrın sirkeye dönüşmesi	91
3. İstihlâklealakalı mezheplerin görüşleri	94
4. Habâisin zarûret durumunda yenilmesi	98
SONUÇ	106
TEKLİFLER	111
BİBLİYOGRAFYA	112
ÖZGEÇMİŞ	120

KISALTMALAR

- a.g.e. : Adı geçen eser
a.g.m. : Adı geçen makale
a.mlf : Aynı müellif
a.s. : Aleyhisselam
a.y. : Aynı yer
bkz. : Bakınız
c.c. : Celle Cellh
ev. : Çeviren
DİA. : Diyanet İslam Ansiklopedisi
ed. : Editör
md. : Madde
s. : Sayfa
thk. : Tahkik eden
trc. : Tercüme eden
t.y. : Basım tarihi yok
vb. : Ve benzeri
vd. : Ve devamı
y.y. : Basım yeri yok

ÖNSÖZ

Âlemlerin Rabbi Allah Teâlâ'ya hamd-ü senâlar, Rasûlü Ekremine onun âl ve ashabına salât-ü selamlar olsun.

Allah Teâlâ kâinat içinde âlemleri, bunlar içinde canlıları ve canlılar içinde de insanı apayrı bir şekilde yaratmıştır. Allah (c.c.) insanı kendine muhatap kabul etmiş ve onu emir ve yasaklarıyla mükellef tutmuştur. Allah Teâlâ bu konuda insanı kendi başına bırakmamış ona peygamberler göndermiş, kitaplar indirmiş böylece ona yol göstermiştir.

Vahye muhatap olan insanoğlunun günlük hayatta birtakım ihtiyaçları vardır. Ve bu noktada onun için birçok hüküm koymuş olup bunların bir kısmı emirler bir kısmı ise nehiylerdir. İnsanın dünyadaki ihtiyaçlarından biri de şüphesiz yeme-içme ihtiyacıdır. Rabbimiz günlük hayatın diğer birçok alanında olduğu gibi yiyecek ve içecekler konusunda da insanın tabiatına uyan, hoş, güzel, ruh ve beden sağlığına faydalı olanları meşru kılmış ve bunlardan istifade etmemizi istemiştir. Bu şekilde olanlar nasslarda “tayyib” çoğulu “tayyibât” şeklinde geçmektedir. Bunun aksine insanın fitratına aykırı, çirkin, pis, ruh ve beden sağlığına zarar veren şeyleri yasaklamıştır. Bunların bazıları akılla kavranabilse de bir kısmını tam anlamıyla idrak edemeyeceğimiz birçok hikmete mebni olarak haram kılmıştır. Bu vasıfta olanlar da âyet ve hadislerde “habîs” çoğulu “habâis” şeklinde geçmektedir.

Şüphesiz habâis ve tayyibât kavramlarının kapsamına giren şeyler oldukça fazladır. Ancak günlük hayatta en önemli ve sürekli olan ihtiyacımız yeme-içme olduğu için ve de gün geçtikçe yenilen ve içilen şeylerde hem isim ve hem de içerik açısından değişiklikler olduğu ve yeni gıdalar üretildiğinden çalışmamızı daha çok bu iki kavramın muhtevasından yiyecek ve içeceklerle sınırlı tuttuk.

Çalışmamız bir giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Girişte, konunun muhtevasından, bu konuyu çalışmamızdaki amaç ve konunun öneminden, takip ettiğimiz yöntemden ve konuyla alakalı daha önce yapılan çalışmalardan (kitap, makale, tez vb.) bahsettik.

Birinci bölümde, habâis ve tayyibât kavramlarını lügat ve ıstılah açısından tahlil etmeye çalıştık. Âyet ve hadislerde bu iki kavramın nasıl işlendiğine yer

verdik. Bu iki kavramın kapsamına girebilecek genel hususlara ve bunlar içinde ilgilendiğimiz konulara ve bunlara fıkıh kitaplarının hangi bölümlerinde yer verildiğinde temas ettik.

İkinci bölümde, habâis ve tayyibât konusunda aklın durumu ve hüsün-kubuh meselesine, fıkhi mezheplerin hayvan ve bitki kökenli yiyecekler ve içecekler hakkında esas aldıkları temeller ve bu konudaki görüşlerine yer verdik.

Üçüncü bölümde, habâis ve tayyibâtın istihâle ve istihlâke uğraması ve bunun neticesinde aldığı hükümden, habâisin zarûret durumunda yenilmesinin hükmünden ve habâisin tedavi amaçlı kullanılmasının hükmünden bahsettik.

Maddi - manevi bilgi ve tecrübelerini bizlerle paylaşan, başta danışman hocam Prof. Dr. Orhan ÇEKER olmak üzere hocalarım Prof. Dr. Saffet KÖSE, Prof. Dr. Ahmet YAMAN ve Prof. Dr. Halit ÇALIŞ'a, tenkit ve tecrübeleriyle çalışmamıza katkı sunan Doç. Dr. Abdullah ÇOLAK ve Doç. Dr. Murat ŞİMŞEK'e teşekkürü bir vecibe bilir, merhum hocam Prof. Dr. Hüseyin Tekin GÖKMENOĞLU'na Allah'tan rahmet dilerim.

Hasan KILIÇ
Kastamonu 2016

GİRİŞ

1- KONU

Araf suresi 157. âyette¹ Peygamberimizin özellikleri sayılırken onun tayyibât kısmına giren şeyleri helal kıldığı, habâis kısmına giren şeyleri ise haram kıldığı ifade edilmektedir. Ancak âyette tayyibât ve habâisin ne olduğu, bu kavramların muhtevasına nelerin girdiği, bu konuda nelerin ölçü olduğu açıklanmamıştır.

Çalışmamızda habâis ve tayyibât kavramlarının lügat ve ıstılah açısından tahlili, âyet ve hadislerde bu iki kavramın nasıl işlendiği, konuya fıkıh kitaplarının hangi bölümlerinde yer verildiği, habâis ve tayyibât konusunda aklın durumu ve hüsün-kubuh meselesi, fikhî mezheplerin konu hakkında esas aldıkları temeller ve bu konudaki görüşleri, habâis ve tayyibâtın istihâle ve istihlâke uğraması ve bunun neticesinde aldığı hüküm, günümüzde gıda katkı maddeleri, habâisin zarûret durumunda yenilmesinin hükmü ve habâisin tedavi amaçlı kullanılmasının hükmü ele alınacaktır.

Ancak bu iki kavram tahâretten alışverişe, nikâhtan oyun eğlenceye kadar fıkıhın her alanını kapsadığından ve böyle her alanı kapsayacak şekilde bir çalışma yüksek lisans çalışmasının sınırlarını aşacağından ve günlük hayatta konuyla alakalı daha çok yiyecek ve içecekler ön planda ve akla geldiğinden biz çalışmamızda konuyu sınırlandırarak habâis ve tayyibât kavramlarının kapsamına girebilecek hususlardan yiyeceklerive içecekleri ele alacağız.

2- AMAÇ ve ÖNEM

Konu olarak ele alacağımız “habâis” ve “tayyibât” kavramlarının kapsamına giren, dinen istifadesi caiz olan veya olmayan hususlar müslümanın hayatında son derece önemlidir. Çünkü bunlardan bir kısmı olan yiyecek ve içeceklerle gıda almakta ve beslenmekteyiz. Dolayısıyla yediğimiz ve içtiğimiz şeyler etimize ve kanımıza karışmakta ve bütün vücudumuza yayılmaktadır.

¹ Araf 7/157.

الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ الْأُمِّيَّ الَّذِي يَجِدُونَهُ مَكْنُوبًا عِنْدَهُمْ فِي النَّوْرَةِ وَالْإِنجِيلِ يَأْمُرُهُمْ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَاهُمْ
عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبَاتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَائِثَ

Nitekim Hz. Peygamber; “*Haramla beslenen et ateşe daha layıktır*”², “*Çocuklarınızı ahlak kadınlar emzirmesin*”³, “*Allah Teâlâ temizdir; sadece temiz olanları kabul eder. Allah Teâlâ peygamberlerine neyi emrettiyse mü’minlere de onu emretmiştir. Cenâb-ı Hak Peygamberlere: Ey peygamberler! Tertemiz nimetlerden yiyip için, güzel işler yapın!*’ buyurmuştur. Mü’minlere de: *Ey iman edenler! Size verdiğimiz rızıkların temiz olanlarından yiyin*’buyurmuştur. *Bir kimse Allah yolunda uzun seferler yapar. Saçı başı dağınık, toza toprağa bulanmış vaziyette ellerini gökyüzüne açarak: Yâ Rabbi! Yâ Rabbi! diye dua eder. Halbuki onun yediği haram, içtiği haram, gıdası haramdır. Böyle birinin duası nasıl kabul edilir!*”⁴ buyurarak Allah’ın (c.c.) ancak temiz olan şeyleri kabul ettiğini, yenilen ve içilen şeylerin insanın fitratına ve huyuna etki ettiğini, helal lokmanın özellikle duaların kabulünde önemli olduğunu ve haramla beslenen vücudun cehennem ateşiyle temizleneceğini ifade etmiştir.

Dolayısıyla vücudumuzu cehennem ateşinden korumak, selim fitratımızı muhafaza etmek ve dualarımızın kabulü için habîs ve tayyib olan şeylere dikkat etmemiz gerekiyor. Yine bu hususlar günlük hayatta en çok karşılaşılan ve hakkında en çok soru sorulan meselelerden biridir.

² Tirmizî, “Cum’a”, 79. Muhammed b. İsa (279/892), *es-Sünen*, Çağrı Yayınları, 1-5, İstanbul, 1401/1981; Dârimî, “Rikâk”, 60. Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahmân b. el-Fadl (255/869), *es-Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1401/1981,

عَنْ كَعْبِ بْنِ عُجْرَةَ قَالَ قَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ ----- يَا كَعْبُ بْنُ عُجْرَةَ إِنَّهُ لَا يَرُبُّو لَحْمَ نَبْتٍ مِنْ سَحْتٍ إِلَّا كَانَتْ النَّارُ أُولَى بِهِ

³ Taberânî, *el-Mu’cemü’l-’evsat*, 1/27. Ebü’l-Kâsım Müsnidü’d-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb (360/971), Darü’l-Haremeyn, thk. Abdülmuhsin b. İbrahim el-Hüseyni, Tarık b. İvadullah b. Muhammed, 1-10, Kahire, t.y.; a. mlf.(Aynı müellif), *el-Mu’cemü’s-sağîr*, 1/100. el-Mektebetü’l-İslâmî, Dâr-ü Ammâr, 1-2, 1. Baskı, thk. Muhammed Şekur, Mahmud el-Hacc Emir, Beyrut- Amman, 1405/1985.

عن عائشة قالت : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : « لا تسترضعوا الورهاء » ، قال الأصمعي : سمعت يونس بن حبيب يقول : الورهاء : الحمقاء

⁴ Müslim, “Zekât”, 65. Ebü’l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî(261/875), *el-Câmiu’s-Sahîh*, Çağrı Yayınları, 1-3, İstanbul, 1401/1981.

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّ اللَّهَ طَيِّبٌ لَا يَقْبَلُ إِلَّا طَيِّبًا وَإِنَّ اللَّهَ أَمَرَ الْمُؤْمِنِينَ بِمَا أَمَرَ بِهِ الْمُرْسَلِينَ فَقَالَ { يَا أَيُّهَا الرُّسُلُ كُلُوا مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَاعْمَلُوا صَالِحًا إِنِّي بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ } وَقَالَ { يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ } ثُمَّ ذَكَرَ الرَّجُلَ يُطِيلُ السَّفَرَ أَشْعَثَ أَغْبَرَ يَمُدُّ يَدَيْهِ إِلَى السَّمَاءِ يَا رَبَّ يَا رَبَّ وَمَطْعَمُهُ حَرَامٌ وَمَشْرَبُهُ حَرَامٌ وَمَلْبَسُهُ حَرَامٌ وَغُذِيَ بِالْحَرَامِ فَأَنَّى يُسْتَجَابَ لِذَلِكَ

Ayrıca gün geçtikçe ve teknoloji ilerledikçe bu kavramların kapsamına girebilecek yeni konular ortaya çıkmakta ve bunların değişen şartlar çerçevesinde ve bu kavramlar etrafında yeniden değerlendirilmesi gerekmektedir.

Özellikle de usul-i fıkhıdaki hüsün ve kubuh meselesi etrafında bu kavramların kapsam ve sınırının tespit edilmesine, tespitinde hangi ölçülerin esas alınacağına âyet-i kerime, hadîs-i şerifler ve mezheplerin görüşleri çerçevesinde belirlenmesine ihtiyaç vardır. İşte bu gerekçeler ve meselenin günlük hayattaki öneminden dolayı bu konuda bir çalışma yapmayı uygun gördük.

3- YÖNTEM

Çalışmamız bir giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Çalışmamızda başta klasik kaynaklar olmak üzere tez, makale, kitap, ansiklopedi, dergi vb. kaynaklardan veri toplama, tahlil ve analiz metodu kullanılmıştır.

Konuyla alakalı mezheplerin görüşleri sıralanırken “Hanefî”, “Mâlikî”, “Şâfiî”, “Hanbelî” şeklinde kronolojik bir sıra takip edilmiş bu arada dört mezhepten sonra “Zâhirî” mezhebine de yer verilmiştir. Mezheplerin görüşleri müdellel olarak verilmiştir.

“Hanefî” mezhebi anlatılırken yeri geldiğinde İmâm-ı Azam ile talebeleri İmâm Ebu Yusuf ile İmâm Muhammed arasındaki farklı görüşlere de yer verilmiştir.

Bir eser dipnotta aynı sayfada dipnotta tekrarlandığında “a.g.e.” şeklinde kısaltarak verdik.

Konumuzun muhtevasından hayvanlarla alakalı mezheplerin görüşlerini gerekçeleriyle birlikte kısa ve öz olarak anlatan bir tablo hazırlayıp çalışmanın sonunda sunduk.

Çalışmamızda âyet ve hadis metinlerini mümkün mertebe vermeye çalıştık. Âyetlerin mealini Diyanet İşleri Başkanlığı uhdesinde bir heyet tarafından hazırlanan “*Kur’an Yolu Meali*” adlı eserden aldık. Kolay seçilebilmesi için âyet ve hadis meallerini italik olarak gösterdik.

4- KONUYLA İLGİLİ ÇALIŞMALAR

Tespit edebildiğimiz kadarıyla, çalışmak istediğimiz konuyla alakalıyaşığıda yer verilen çalışmalar yapılmış olup bunlardan ulaşabildiklerimizi kısaca değerlendirdik. Zikredeceğimiz bu çalışmaların ilgili konularda sonraki çalışmalara ışık tutması ve faydalı olabilmesi bizi bahtiyar kılacaktır.

4.1. Yüksek Lisans Tezleri

-Hüseyin KARAKAYA,*Hanefîlerde Kitâbü'l-Kerâhiyyât Konuları ve Hükümleri*, Marmara Üniversitesi, 2003, s. 1-106, Yüksek Lisans Tezi, Danışman, Prof. Dr. Celal YENİÇERİ.

Adından da anlaşılacağı üzere tek bir mezhep dikkate alınmıştır. Hanefî mezhebi kitaplarının “Kitâbü'l-Kerâhiyyât” vb. bölümlerinde yiyecekler ve hayvanların dışındaki içecekler, giyinme, eğlence vb. konular ele alınmaktadır. Biz çalışmamızda içeceklerin yanında yiyecek ve hayvanları diğer mezhepleri de dikkate alarak ele alacağımızdan bu çalışma bizim konumuzu tamamen kapsamamaktadır.

-Gülşen KEKLİK,*Hadis Rivâyetlerinde İyilik ve Kötülük Kavramları*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2007, s. 1-86, Yüksek Lisans Tezi, Danışman, Prof. Dr. Mehmet GÖRMEZ.

Çalışmada kavramlar arasında konumuzla alakalı olarak “habîs-tayyib” kavramı yer almaktadır. Tezin isminden anlaşılacağı üzere daha çok kavram tahlilleri üzerine bir çalışma olup “habîs-tayyib” kavramı ve diğer kavramlar incelenirken bu kavramlarla alakalı ayrıca fihhi herhangi bir meseleden bahsedilmemektedir.

-Oğuzhan ÖZDEMİR, *Yiyecek ve İçeceklerde Helallik-Haramlık Kriterleri*, Erciyes Üniversitesi, Kayseri 2009, s. 1-239, Yüksek Lisans Tezi, Danışman, Yrd. Doç. Dr. Menderes GÜRKAN.

Çalışmaya baktığımızda konusunda güzel hazırlanmış bir tez olduğu görülmektedir. Biz çalışmamızda konumuz gereği “habîs-tayyib” kavramları üzerinde biraz daha fazla duracağız, istihâl ve istihlâk kavramlarını inceleyeceğiz ve ayrıca cellâle ve hayvan yemlerinden ve günümüz gıda katkı maddelerinden bahsetmeye çalışacağız.

-Hilal ÖZKAN, *Hanefî Mezhebinde Helal Gıda Kriterleri*, Çanakkale Üniversitesi, Çanakkale 2011, 1-84 sayfa, Yüksek Lisans Tezi, Danışman, Doç. Dr. Tevhit AYENGİN.

Çalışmanın adından da anlaşılacağı üzere tek bir mezhep dikkate alınmış olup biz çalışmamızda diğer mezheplerin görüşlerine de yer vereceğiz.

-Fatma YÜKSEL, *İslâm Hukuku ve Yahudi Hukukunda Helal-Haram Kavramı Açısından Gıdalar*, Marmara Üniversitesi, 2003, s. 1-232, Yüksek Lisans Tezi, Danışman, Prof. Dr. Celal ERBAY.

-Yunus Naci CIBIZ, *İslam Hukukunda İstihâle ve Hükümleri*, Yalova Üniversitesi, 2015, s. 1-127, Yüksek Lisans Tezi, Danışman, Doç. Dr. Muharrem Önder.

Bu çalışma, tezimizin muhtevassından sadece istihâle konusunu ele almaktadır. Biz çalışmamızda istihâle yanında ayrıca istihlâk kavramına, yiyecek ve içeceklerden habîs ve tayyib olanlara mezheplerin görüşleriyle birlikte yer vereceğiz.

- Murad SHAWİSH, *Hayvansal Gıdaların Üretiminde Fıkhî Hükümler*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, 2015, s. 1-125, Yüksek Lisans Tezi, Danışman, Prof. Dr. Sahip BEROJE.

- İsmail YALÇIN, *İslâm'da Eti Yenen ve Yenmeyen Hayvanlar*, Marmara Üniversitesi, 1997, s. 1-134, Yüksek Lisans Tezi, Danışman, Prof. Dr. Fahrettin ATAR.

Bu çalışma, tezimizin muhtevassından sadece hayvanlar konusunu ele almaktadır. Biz çalışmamızda ayrıca içeceklere mezheplerin görüşleriyle birlikte yer vereceğiz.

- Yahya ŞENOL, *Tevrat, İncil ve Kur'ân'a Göre Eti Haram Kılınan Hayvanlar*, İstanbul Üniversitesi, s. 1-156, 2007, Yüksek Lisans Tezi, Danışman, Prof. Dr. Abdülaziz BAYINDIR.

Bu çalışma, tezimizin muhtevassından sadece hayvanlar konusunu ele almakta ancak helal veya haramlığı noktasında ihtilaf edilen hayvanlara temas etmemektedir. Ayrıca içeceklere yer vermemiştir. Biz çalışmamızda hakkında ihtilaf edilen hayvanlara da temas edip ayrıca içeceklere mezheplerin görüşleriyle birlikte yer vereceğiz.

4.2. Doktora Tezleri

- Yahya ŞENOL, *Kur'an'a Göre Hayvansal Gıdalarda Helallik Ölçüleri*, İstanbul Üniversitesi, 2013, s. 1-338, Doktora Tezi, Danışman, Prof. Dr. Abdülaziz BAYINDIR. (Kur'an ve Sünnet Işığında Helal Gıda, Süleymaniye Vakfı Yayınları, 2014, 435 s. ismiyle yayımlanmıştır.)

Bu çalışma Yahya ŞENOL'un yukarda zikrettiğimiz Yüksek Lisans çalışmasının içerik ve muhteva açısından genişletilmiş ve zenginleştirilmiş hali olup tezimizin muhtevasından sadece hayvanlar konusunu ele almakta ancak helal veya haramlığı noktasında ihtilaf edilen hayvanlara temas etmemektedir. Ayrıca içeceklere yer vermemiştir. Biz çalışmamızda hakkında ihtilaf edilen hayvanlara da temas edip ayrıca içeceklere mezheplerin görüşleriyle birlikte yer vereceğiz.

- Yüksel ÇAYIROĞLU, *İslâm Hukuku'na Göre Helâl Gıda Sorunu*, Marmara Üniversitesi, 2013, s. 1-479, Doktora Tezi, Danışman, Prof. Dr. Mehmet ERDOĞAN

Çalışmaya baktığımızda konusunda güzel hazırlanmış bir tez olduğu görülmektedir. Ancak çalışmada habis ve ayyib kavramlarının ayet ve hadislerde kullanımını kısa ve öz olarak anlatılmıştır. Hayvan yemleri meselesine, hayvanların eti dışındaki diğer cüzlerinin (derisi, kılı vb.) hükmüne, haramla tedavi konusuna değinilmemiştir. Biz çalışmamızda bu hususlara da yer vereceğiz.

4.3. Makaleler

- Kâşif Hamdi OKUR, *İslam Hukuku Açısından Helal ve Haram Olan Gıdalar ve Bazı Güncel Meseleler*, Usûl İslam Araştırmaları, 11 (2009/1), s. 7 - 40. (Bu makale, 2-04 Haziran 2009 tarihleri arasında Bursa'da düzenlenen VI. İlahiyat Fakülteleri İslam Hukuku Anabilim Dalı Koordinasyon Toplantısı'nda sunulan tebliğin gözden geçirilmiş şeklidir.)

Metin makale boyutunda yazıldığı için tezimizin muhtevasını oluşturacak konular kısa ve öz ele alınmıştır. Mesela, hayvansal ve bitki kökenli gıdalar anlatılırken delillere yer vermeksizin mezheplerin görüşleri ifade edilmiştir.

- Abdullah KAHRAMAN, *İslam'da Helal ve Haram'ın Yeri ve Fıkıh Usulü Açısından Temellendirilmesi*, İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, 20, 43-69, Ekim 2012.

Makale daha çok helal ve haram kavramlarının tahlili ve fıkıh usulü açısından değerlendirilmesi üzerinedir. Makalede tezimizin muhtevasıyla ilgili, haram kavramından bahsedildiği yerlerde sadece Kuran ve Sünnette haram olan hayvanların ismi zikredilmiş olup araştırmamızda yer vereceğimiz sözkonusu diğer hususlara temas edilmemiştir.

- Abdullah KAHRAMAN, *Gıda Ürünlerinde Helal ve Haramı Belirleme Yöntemi*, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 2012, 16/1, 453-478.(Bu makale, Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu tarafından düzenlenen Güncel Dini Meseleler IV. İstişare Toplantısı 2011 Günümüzde Helal Gıda (26-28 Kasım 2011 Afyonkarahisar) adlı toplantıya sunulan tebliğin geliştirilmiş halidir.)

Makalede daha çok gıdaların helal ve haram olma kriterleri üzerinde durulmuştur. Bu kriterler başlıklar halinde sıralanmıştır. Makalede isimleri zikredilerek hayvansal ve bitki kökenli gıdalara, bu konuda mezheplerin delillerine, habis ve tayyib kavramlarının nasslarda nasıl işlendiği, zaruret durumunda haramla beslenme, haramla tedavi vb. araştırmamızda yer vereceğimiz sözkonusu diğer hususlara temas edilmemiştir.

- İsmail YALÇIN, *Fıkıhta Haram Hayvanları Belirleme Sorunu*, İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, 24, 329-345, Ekim 2014.

Makalede hayvanların haram olma kriterleri üzerinde durulmuştur. Bu kriterler başlıklar halinde sıralanmıştır. Makalede isimleri zikredilerek bitki kökenli gıdalara, içeceklere, istihâle ve istihlâk kavramlarına, bu konularda mezheplerin delillerine, zaruret durumunda haramla beslenme, haramla tedavi vb. araştırmamızda yer vereceğimiz sözkonusu diğer hususlara temas edilmemiştir.

- Yüksel ÇAYIROĞLU, *İslam Hukukuna Göre Gıda Katkı Maddeleri*, İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, 26, 331-368, Ekim 2015.

Makalede gıda katkı maddelerinden,istihâle ve istihlâk kavramları ve fıkıh kitaplarında bu iki kavramla ilgili örneklerden ve gıda maddelerinin bu iki kavram ve başka kriterler çerçevesinde fıkhi açıdan değerlendirilmesi üzerinde durulmaktadır. Makalede isimleri zikredilerek hayvan ve bitki kökenli gıdalara, içeceklere, bu konularda mezheplerin delillerine, zaruret durumunda haramla beslenme, haramla tedavi vb. araştırmamızda yer vereceğimiz sözkonusu diğer hususlara temas edilmemiştir.

- Yüksel MACİT, *Yiyecek-İçeceklerde Haram-Helalliğin Kriteri ve Bu Konuda Arap Kültürünün Etkisi*, Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2002/2, s. 265-271.

Makalede kısa ve öz olarak haram-helal kavramından, nasslarda açıkça haram olduğu bildirilen hayvanlardan ve haramlık kriteri olarak Arap örfünün etkisinden bahsedilmiş olup havyan ve bitki kökenli gıdalara, içeceklere, bu konularda mezheplerin delillerine, istihâle, istihlâk, zaruret durumunda haramla beslenme, haramla tedavi vb. araştırmamızda yer vereceğimiz sözkonusu diğer hususlara temas edilmemiştir.

- Adnan KOŞUM, *Hayvansal Ürünlerin Üretiminde Besleme ve Helallik*, İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, 22, 11-18, Ekim 2013.

Makalede günümüzdeki hayvan yemlerine ve fıkihtaki cellâle meselesiyle olan ilişkisine yer verilmiş olup araştırmamızda yer vereceğimiz sözkonusu diğer hususlara temas edilmemiştir.

- Yasin b. Nâsır el-HATÎB, *الاستحالة واحكامها في الفقه الاسلامي*, مجلة المجمع الفقهي الاسلامي (*el-İstihâle ve ahkâmuhâ fi'l-fikhi'l-islâmî*, Mecelletü'l-Mecmei'l-Fikhi'l-İslâmî) s. 183- 233, sayı 17, Mekketü'l-Mükerreme 2003/1424.

Adından anlaşılacağı üzere makalede istihâle kavramının lügat ve ıstılâhi açısından tahlili yapılmakta, fıkihtaki istihâle örneklerine temas edilmekte, bu konuda mezheplerin görüşleri müdellel olarak verilmekte, görüşlerin münakaşası yapılmakta ve tercihler belirtilmektedir. Biz çalışmamızda bu kavram yanında söz konusu ettiğimiz diğer hususlara da yer vereceğiz.

- Yunus Naci CIBIZ, *İslam Hukukunda İstihlâk ve Hükümleri*, Yalova Sosyal Bilimler Dergisi Yıl: 5, Sayı: 9 (2015), s. 225-248.

Makalede istihlâk kavramının tanımı, mahiyeti, istihâleden farkı, fikhî mezheplerde istihlâk ve fıkıh kitaplarındaki fetva örnekleri ve peynir mayası, ilaç sanayi ve kozmetik ürünleri vb. günümüzde istihlâke konu olan bazı meselelere temas edilmiştir.

4.4. Sempozyum, Toplantı ve Kongreler

4.4.1. VI. İslam Hukuku Anabilim Dalı Koordinasyon Toplantısı ve İslam Fıkhı Açısından Helal Gıda Sempozyumu 2-04 Haziran 2009 Bursa

- Kâşif Hamdi OKUR, *İslam Hukuku Açısından Helal ve Haram Olan Gıdalar ve Bazı Güncel Meseleler*.

Makaleler kısmında içeriğinden bahsedilmiştir.

4.4.2. 1. Ulusal Helal ve Sağlıklı Gıda Kongresi Gıda Katkı Maddeleri Sorunlar ve Çözüm Önerileri 19-20 Kasım 2011 Ankara (1. Ulusal Helal ve Sağlıklı Gıda Kongresi Kongre Kitabı, Edt. Prof. Dr. Fatih GÜLTEKİN, 2011 Ankara. <http://www.helalvesaglikli.org/tr/icerik-goster/25#erişim> 23.04.2016)

- Orhan ÇEKER, *İstihâle*, s.18-21.

İstihâlenin tanımı, mahiyeti ve fıkıh kitaplarındaki örneklerden bahsedilmiştir.

- Saffet KÖSE, Murat ŞİMŞEK, *İstihlâk*, s.121-125.

İstihlâk kavramı ve bu kavramın dayandığı kaidelerden bahsedilmiştir.

- Rıfat ORAL, *İstihlâk*, 126-132.

İstihlâk kavramı, mahiyeti, fıkıh kitaplarında işlenişi, gıda ve kozmetik ürünlerinde alkol oranlarının hükme tesiri ve istihlakle ilişkisi ele alınmıştır.

- Hamdi DÖNDÜREN, *Gıda Katkı Maddeleri ve İstihlak*, s. 111-120.

Kuran ve sünnette yasaklanan hayvanlardan, gıda katkı maddeleri ve istihlak ile olan ilişkisinden bahsedilmiştir.

4.4.3. Diyanet İşleri Başkanlığı Güncel Dini Meseleler İstişare Toplantısı – IV Günümüzde Helâl Gıda 26-28 Kasım 2011 Afyonkarahisar (Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2012)

- Hamza AKTAN, *Hakkında Nas Olmayan Gıda Maddelerinde Dini Hükümün Belirlenmesi*, s. 59-73.

Karada ve suda yaşayan hayvanlar ve nebati gıdalardan ve bu konularda mezheplerin görüşlerinden bahsedilmiştir.

- Abdullah KAHRAMAN, *Gıda Ürünlerinde Helal ve Haramı Belirleme Yöntemi*, s. 37-57.

Makaleler kısmında içeriğinden bahsedilmiştir.

- Orhan ÇEKER, *İstihâle*, s.132-138.

İstihâlenin tanımı, mahiyeti ve fıkıh kitaplarındaki örneklerden bahsedilmiştir.

- Hamdi DÖNDÜREN, *Katkı Maddeleri ve Gıdanın Helallığı, Gıdalardaki Katkı Maddelerinin Durumu*, s. 199- 212.

Kuran ve sünnette yasaklanan hayvanlardan, gıda katkı maddeleri ve istihâle ile olan ilişkisinden, cellâle ve günümüz yemleri meselesinden bahsedilmiş, peynir mayası, jelatin vb. günümüz gıda katkı maddeleri fikhi açıdan değerlendirilmiştir.

- Adnan KOŞUM, *Üretimde Besleme ve Helallik*, s. 393-400.

Makaleler kısmında içeriğinden bahsedilmiştir.

4.4.4. 2. Uluslararası Helal ve Sağlıklı Gıda Kongresi Sağlıklı ve Helal Gıda Seçimi 07-10 Kasım 2013 Konya(<http://www.helalvesaglikli.org/tr/icerik-goster/35#> erişim 23.04.2016)

- Murat ŞİMŞEK, *İslam Hukuku Açısından Karışımlarda İstihlâk*, s. 401-414.

İstihlâkin anlam ve mahiyetinden su ve diğer sıvılarda istihlâkin etkilerinden, günümüz peynir mayaları ve meşrubatlar örneğinde istihlâk kavramının etkisinden ve bu konulardaki görüş ve değerlendirmelerden bahsedilmiştir.

4.5. Çeviriler

- Muhammed FÂLİH MUTLAK BENÎ SÂLİH, *Eseru'l-e 'lafî's-sînâ' iyye fi tahâratî'l-hayvânâti ve hallihâ*, Mecelletü'l -Buhûsi'l-Fıkhiyyeti'l-Muâsıra, 2001, c. 13, sy. 50, ss. 7-45. (Çev. Hüseyin BAYSA, *Fabrika Yemlerinin Hayvanların Temizliği ve Helâllğine Etkisi*, Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2015/2, cilt 2, sayı 3, s. 189-214)

Helâl yiyeceğin önemi ve iman bağıyla ilişkisi, gayri müslimlerde helâl ve haramı belirleme mercii, Müslümanlarda helâl ve haramı belirleme mercii, kısaca helal ve haram yiyecekler, yem karışımlarının içeriği ve istihâlenin yemin temizliği ve helâllğine etkisi, cellâle ve hayvan yemleriyle olan ilişkisi konuları ele alınmıştır.

- Nurdeen DEURASEH, *Is Imbiding al-Hamr (Intoxicating Drink) for Medical Purposes Permissible by Islamic?*, Arab Law Quarterly, Kasım, 2003, sayı: 3-4, s.355-364. (Çev. Abdullah ÇOLAK, *İslâm Hukuku Alkollü İçkinin Tedavi Amaçlı Kullanılmasına Müsaade Etmiş midir?* Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi, cilt 8, sayı 4, s. 193-208, 2008.)

İslâm hukukunda sarhoşluk veren içeceklerin haramlığı ve bu içeceklerin (hamr özelinde) tedavide kullanılmasının hükmünden bahsedilmektedir.

4.6. Kitaplar

-İbn Hacer el-HEYTEMÎ,*ez-Zevâcir an iktirani'l-kebâir*, trc. Ahmed Serdaroğlu, Lütfi Şentürk, İslamda Helaller ve Haramlar (Büyük Günahlar), Kayıhan Yayınları, 2. Baskı, 1-2, İstanbul 1986.

-Şeyh Ahmed Muhammed ASSAF tarafından yazılan *el-Helâl ve'l-Harâm fi'l-İslâm*, Dâr-ü İhyâi'l-Ulûm, 7. Baskı, s. 1-638, Beyrut-Lübnan, 1408/1988.

Kitapta akaitten başlayıp fikhın her alanındaki helal ve haramlardan bahsedilmekte ancak mezheplerin görüşlerine yer verilmeden âyet ve hadislerle meseleler kısa ve öz anlatılmaktadır. Yiyecek ve içeceklerde helal ve haram kısmında ise içki, uyuşturucular, sigara, kan, domuz eti, leş vb. konulara temas edilmiş, kısa ve öz geçilmiştir.

-Yusuf el-KARADÂVÎ tarafından yazılan *el-Helâl ve'l-Harâm fi'l-İslâm*, trc. Mustafa Varlı, İslamda Helaller ve Haramlar.

Kitapta akaitten başlayıp fikhın her alanındaki helal ve haramlardan bahsedilmekte ancak mezheplerin görüşlerine yer verilmeden âyet ve hadislerle meseleler kısa ve öz anlatılmaktadır. Yiyecek ve içeceklerde helal ve haram kısmında ise içki, uyuşturucular, kan, domuz eti, leş vb. konulara temas edilmiş olup kısa ve öz geçilmiştir.

-Hayreddin KARAMAN tarafından yazılan *Günlük Hayatımızda Helaller ve Haramlar*, İz Yayıncılık, 21. Baskı, s.1-263, İstanbul 2006.

Kitaba baktığımızda bu kapsama girebilecek fikhın neredeyse her alanında bilgiler verilmekte ve mezheplerin görüşlerine de temas edilmektedir. Ancak bilgiler daha çok kısa ve öz olarak verilmiş olup mezheplerin delillerine yer verilmemiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. Habâis ve Tayyibât Kavramlarının Tahlili

1.1. Lügate Habâis

Habâis çoğul bir kelime olup habuse / **خبث** kökünden gelir. İsmi habîs / **خبِيث** şeklinde gelip hem canlı hem de cansız varlıklar için kullanılır. Tayyib kelimesinin zıttıdır. Arapların keliminde hoş olmayan her şey için kullanılır. Aynı kökten gelen “muhbis” / **مخبث** hem kendisi kötü olan hem de başkalarına kötülüğü öğreten ve kötü arkadaşları olan kişiler için, “mahbesân” / **مخبثان** erkek ve kadını beraber ifade etmek için, “ahbesân” / **أخبثان** idrar ve gaita için, “hıbs”e / **خبثة** zina ve zina mahsulü çocuk için kullanılır. Habâis erkek ve dişi şeytanlar, çirkin sözler, çirkin huylar, zimmîlerden esir düşenler, Arapların pis ve tiksindirici kabul ettiklerinden dolayı yemediği şeyler, zararlı içecekler, haram yiyecekler, argo konuşmalar, eritildikten sonra gümüş ve demirden arta kalan işe yaramayan kısım, haram kazanç, necaset, kötü ruh hali, kötü insan, kötü evlat, kâfir, şer, kötülük, kötü fiil, kötü ahlak, kerih kokulu yiyecek, tadı bozuk yiyecek, verimsiz - çorak arazi, necaset, fısk-ı fücür vb. anlamlarda kullanılır.⁵ Aynı kökten gelen “mahbese” / **مخبثة** mefsedet anlamındadır. Habîs, bozuk ve kötü olan her şeye sıfat olur. Allah'ın yasak kıldığı kan, zina vb. haramlara da habîs enilir.⁶

Habâis; hubs, habâset / habuse (**خبث** / **خبث** - **خبائة**) kökünden gelip soyut olsun somut olsun aşağı ve değersizliğinden dolayı hoş gitmeyen çirkin şeyler

⁵İbn Manzûr, *Lisânü'l- Arab*, “**خبث**” md., 2/141-145. Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî (711/1311), Dâr-ü Sâdir, 1-15, Beyrut, 1300; Feyyûmî, *el-Misbâhu'l-Münîr fî garîbi's-şerhi'l-kebîr li'r-Râfî*, “**خبث**” md., s.100. Ebü'l-Abbâs Hatîbüddehşe Ahmed b. Muhammed b. Alî el-Feyyûmî el-Hamevî (770/1368-69), Dârü'l-Hadis, 1. Baskı, Kahire, 1421/2000.

⁶Zebîdî, *Tâcü'l-Arûsmin cevâhiri'l-Şâmûs*, “**خبث**” md., 5/235. Ebü'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdirezzâk ez-Zebîdî el-Bilgrâmî el-Hüseynî (ö. 1205/1791), Dârü'l-Hidâye, 1-40, t.y., y.y.

demektir. Batıl inanç, yalan, argo, gıybet vb. konuşmalar, çirkin fiiller, haramlar, yapmacık hareketler hepsi habâis kapsamındadır.⁷

1.2. Istılahta Habâis

Habâis; ya tabiatları veya kendilerinde bulunan bir vasıftan dolayı içinde mefset bulunan ve bundan dolayı yasaklanan, uzak durulması istenen insan tabiatının hoşlanmadığı, aklın ve dinin benimsemediği maddi, manevi hususlardır.⁸

1.3. Lügate Tayyibât

Tayyibât ise; Tâbe ve tîb طيباً/طيباً kökünden temiz ve leziz olan şeydir. İsmi tâb / طاب ve tayyib / طيب şeklinde gelir ve ikisi de aynı anlamdadır. Arazi için kullanıldığında verimli anlamına gelir. İncil’de Peygamberimizin isimlerinden biri olarak kullanılmıştır. Aynı kökten “tûbâ” / طوبى güzel bir şey yapan kişiye müjde olsun manasındadır, Müminlere vadedilen güzellik, hayır, cennet, cennette bir ağaç anlamındadır. Tîb / طيب helal, güzel koku, bir şeyin baskı altında olmadan gönül hoşnutluğuyla yapılması, herşeyin kıymetli ve değerlisi anlamındadır. Tîb aynı zamanda Vâsit ile Tüster arasında veya Vâsit ile Hûzistân arasında bir yerdir. Aynı kökten “etyabân” / أطيبان yemek yeme ile nikâh, uyku ile nikâh, ağız ile ferc, iç yağı ile gençlik, taze hurma ile ipek, süt ile kuru hurma anlamlarına gelir. İtâbe ve istitâbe اطابة-استطابة büyük abdest temizliği, istincâ ve kasık temizliği manasında da kullanılır ki kişi böylece bedenindeki pisliklerden arınmış olur. İstitâbe / استطابة ayrıca birilerinden tatlı su istemek anlamına gelir. Tâbe / الطابة hamr ve şıra için kullanıldığı gibi taybe, tayyibe, mutayyebe / مطيبة - طيبة - طيبة ile birlikte Peygamberimiz tarafından Medine’ye verilen isimlerdendir. Etâbe / أطاب kişinin güzel konuşması, güzel bir yemek ikramında bulunması, hayırlı evlatlara sahip olması ve evlenmesi gibi manalarda kullanılırken, Tîbe / طيبة zemezem kuyusunun isimlerindne biridir. Tayyib ve mutayyebe / طيب - مطيب Peygamberimizin iki oğlu

⁷ Râğıb el-İsfehânî, *el-Müfredât fî Ğarîbi'l- Kur'ân*, “خبث” md., s.147. Ebu'l-Kasım Huseyn b. Muhammed Râğıb (565/1170), Darü'l-Ma'rife, thk. Muhammed Halil İtânî, 6. Baskı, Beyrut-Lübnan, 1431/2010.

⁸ Duman, M. Zeki, “Habîs”, *DİA*, 14/379. İstanbul, 1996.

veya oğlu Kasım'ın lakaplarından. Mutayyebîn / مُطَيَّبِينَ Cahiliyede Kâbe hizmetleriyle alakalı Kâbe'nin yanında bir çanağın içine koku koyarak ve ellerini sokarak Kâbe'ye süren ve yemin eden Abdimenafogulları, Esedoğulları, Teymoğulları, Zühreoğulları, Fihroğullarından oluşan beş kabileye isim olmuştur. Tâyebe / طَيَّب şakalaşmak demektir. Tetayyibe / تَطَيَّب koku sürünmek demektir. Tayâb / طَيَّب kuzey rüzgârının ismidir.⁹

Tayyibât, tîb/ طَيَّب kökünden gelir. Aynı kökten tayyib / طَيَّب ise birçok şeye sıfat olarak kullanılır ve habîsin zıttıdır. Tayyib kelimesi müstakil olarak (bazen sıfat terkibi içinde) ekime elverişli arazi, yumuşak rüzgâr, helal ve temiz yiyecek, iffetli erkek, iffetli kadın, güzel söz, kelime-i şehadet, güzel koku, her şeyin değerli ve kıymetlisi, iyi insan, güzel ahlak, hayırlı müşteri, gönül hoşnutluğu vb. manalarda kullanılır. Tayyibât namazda kıraat, dua vb. güzel şeylerdir.¹⁰

Tayyibât, tîb / tâbe(طاب / طيب) kökünden gelen tayyib kelimesinin çoğulu olup, nefsin ve duyguların hoşuna giden şeylerdir.¹¹

1.4. Istilahta Tayyibât

Tayyibât ise, bunun tam tersine temiz ve yararlı olduğu için insan tabiatına hoş gelen istifadesi caiz, aklın ve dinin benimsediği somut veya soyut hususlardır.¹²

Bu iki kelimenin lügat ve terim anlamlarından yola çıkarak diyebiliriz ki aklımıza gelebilecek her türlü helal ve güzel şey için tayyibtir, her türlü haram ve çirkin şey için habîstir.

2. Nasslarda Habâis ve Tayyibât

Bu iki kelime nasslarda tek başına veya sıfat terkibi içinde kullanılmıştır. Hubs, habâset (خبث \ خبائث) kökünden gelen habîs kelimesi kökü ve

⁹Zebîdî, *Tâcû'l-Arûsmin cevâhiri'l-Kâmûs*, “طيب” md., 3/281-291; Feyyûmî, *el-Misbâhu'l-Münîr*, “طيب” md., s.228.

¹⁰İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, “طيب” md., 1/563-568.

¹¹Râğîb el-İsfehânî, *el-Müfredât fî Ğaribi'l-Kur'ân*, “طيب” md.

¹²Yerinde, Âdem, “Tayyib”, *DÎA*, 40/196-197. İstanbul, 2011.

türevleriyle birlikte Kuran'da on altı yerde, tîb (طيب) kökünden gelen tayyib kelimesi ise kökü ve türevleriyle birlikte Kuran'da elli yerde geçmektedir.¹³

Hadislerde ise tespit edebildiğimiz kadarıyla habîs kelimesi türevleriyle birlikte yaklaşık kırkyedi yerde,¹⁴ tayyib kelimesi ise türevleriyle birlikte yaklaşık iki yüz doksan yerde geçmektedir.¹⁵

2.1. Âyetlerde Habâis

Habâiskelimesi âyet-i kerimelerde şu anlamlara gelmektedir;

1.Münafik, “ ما كان الله ليذر المؤمنين على ما أنتم عليه حتى يميز الخبيث ” *Ma inkâr edenler!* Allah müminleri, pisi temizden ayırmadan bulunduğunuz hal üzere bırakacak değildir.”¹⁶ mealindekiâyette “habîs” münafik anlamındadır.¹⁷

2. Haram, “ وَأَتُوا الْيَتَامَىٰ أَمْوَالَهُمْ وَلَا تَتَبَدَّلُوا الْخَبِيثَ بِالطَّيِّبِ وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَهُمْ إِلَىٰ ” *Yetimlere mallarını verin, temizi pis olanla değiştirmeyin, onların mallarını kendi mallarınıza katarak yemeyin; zira bu büyük bir günahdır.*”¹⁸ mealindekiâyette “habîs” haram anlamındadır.¹⁹

3.Müşrik/Müşrikler, “ قُلْ لَا يَسْتَوِي الْخَبِيثُ وَالطَّيِّبُ وَلَوْ أَعْجَبَكَ كَثْرَةُ الْخَبِيثِ فَاتَّقُوا اللَّهَ يَا أُولِي الْأَبْصَابِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ” *De ki: "Kötünün çokluğu sana ilginç gelse de iyi ile kötü bir değildir. O halde ey akıl sahipleri, Allah'a âsi olmaktan sakının ki kurtuluşa eresiniz!"*²⁰ mealindekiâyette “habîs” müşrik/müşrikler anlamındadır.²¹

¹³ Abdulbâkî, Muhammed Fuad, *el-Mu'cemü'l- Müfrehes li Elfâzi'l- Kur'âni'l-Kerim* “طيب” ve “خبث” md. Çağrı Yayınları, İstanbul, 1411/1990.

¹⁴ Wensinck, *el-Mu'cemü'l-Müfrehes li Elfâzi'l- Hadisi'n-Nebevî*, (Concordance et Indices de la Tradition Musulmane), “خبث” md., 2/2-3. Arent Jean, E. J. Brill, 1-7, Leiden, 1936-1969.

¹⁵ Wensinck, a.g.e., “طيب” md., 4/63-70.

¹⁶ Âl-i İmrân 3/179.

¹⁷ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l- Kur'an*, 4/288 Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Ensârî (671/1273), Darü'l- Fikir, 2. Baskı, 1-22, y.y., t.y.; Celâleyn, *Tefsir*, 97 Ebû Abdillâh Celâlüddîn Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Ensârî el-Mahallî (864/1459) ve Ebû Abdillâh Celâlüddîn Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Ensârî el-Mahallî (864/1459), *Tefsirü'l-Celâleyn*, Beyrut/Lübnan, t.y.; Taberî, *Câmiu'l- Beyânan Te'vili âyi'l-Kur'an*, 7/424. Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî el-Bağdâdî (310/923), thk. Ahmed Muhammed Şakir, Müessesetü'r-Risale, 1-24, y.y., 1420/2000.

¹⁸ Nisa 4/2.

¹⁹ Zemahşerî, *el- Keşşâfu an Hakâiki Ğavâmidi't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvil fî Vücûhi't-Te'vîl*, 1/242 Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî (538/1144), Dârü'l-Ma'rife, 1-4, Beyrut-Lübnan, t.y.; Celâleyn, *Tefsir*, 102; Taberî, a.g.e., 7/525.

²⁰ Mâide 5/100.

²¹ Taberî, a.g.e., 11/96.

4. Ahlaksız kadın ve erkek, “ **الْخَبِيثَاتُ لِلْخَبِيثِينَ وَالْخَبِيثُونَ لِلْخَبِيثَاتِ وَالطَّيِّبَاتُ وَالطَّيِّبُونَ لِلطَّيِّبَاتِ أُولَئِكَ مُبَرَّءُونَ مِمَّا يَقُولُونَ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ** *Pis şeyler pis olanlar içindir, pis olanlar da pis şeylere lâyıktır. Temiz şeyler temiz olanlar içindir, temiz olanlara da temiz şeyler yakışır. Onlar, iftiracıların kendileri hakkında söylediklerinden uzaktırlar; onlar için bir bağışlama, değerli bir nasip vardır.*”²² mealindeki âyette “habâis” ahlaksız kadın ve erkek anlamındadır.²³

5. Küfür, şirk “ **وَمَثَلُ كَلِمَةٍ خَبِيثَةٍ كَشَجَرَةٍ خَبِيثَةٍ اجْتُثَّتْ مِنْ فَوْقِ الْأَرْضِ مَا لَهَا مِنْ قَرَارٍ** *Kötü sözün misali de kökü yerden sökülmiş, ayakta duramayan kötü bir ağaçtır.*”²⁴ mealindeki âyette “habîs” küfür, şirk anlamdadır.²⁵

6. Çirkin söz, “ **الْخَبِيثَاتُ لِلْخَبِيثِينَ وَالْخَبِيثُونَ لِلْخَبِيثَاتِ وَالطَّيِّبَاتُ لِلطَّيِّبِينَ وَالطَّيِّبُونَ لِلطَّيِّبَاتِ أُولَئِكَ مُبَرَّءُونَ مِمَّا يَقُولُونَ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ** *Pis şeyler pis olanlar içindir, pis olanlar da pis şeylere lâyıktır. Temiz şeyler temiz olanlar içindir, temiz olanlara da temiz şeyler yakışır. Onlar, iftiracıların kendileri hakkında söylediklerinden uzaktırlar; onlar için bir bağışlama, değerli bir nasip vardır.*”²⁶ mealindeki âyette “habâis” çirkin söz anlamdadır.²⁷

7. Çirkin Fiil (Livata), “ **وَلَوْ طَأَّ آتِنَاهُ حُكْمًا وَعِلْمًا وَنَجَّيْنَاهُ مِنَ الْقَرْيَةِ الَّتِي كَانَتْ تَعْمَلُ** *Lût'a da doğru hüküm yeteneği ve ilim verdik; onu çirkin şeyler yapan kasaba halkından kurtardık. Gerçekten onlar yoldan çıkmış kötü bir topluluktur.*”²⁸ mealindeki âyette “habâis” çirkin fiil (livata) anlamdadır.²⁹

2.2. Âyetlerde Tayyibât

Tayyibât kelimesi âyet-i kerimelerde şu anlamlara gelmektedir;

1. Mümin, “ **مَا كَانَ اللَّهُ لِيَذَرَ الْمُؤْمِنِينَ عَلَىٰ مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ حَتَّىٰ يَمِيزَ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ** *(Ey inkâr edenler!) Allah müminleri, pisi temizden ayırmadan bulduğunuz*

²² Nûr 24/26.

²³ Celâleyn, *Tefsir*, 466; Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l- Kur'ân*, 2/211.

²⁴ İbrâhîm 14/26.

²⁵ Celâleyn, a.g.e., 340; Kurtubî, a.g.e., 9/361; Taberî, *Câmiu'l- Beyân*, 16/583.

²⁶ Nûr 24/26.

²⁷ Kurtubî, a.g.e., 2/211; Taberî, a.g.e., 19/141-142.

²⁸ Enbiyâ 21/74.

²⁹ Kurtubî, a.g.e., 11/306; Celâleyn, a.g.e., 434.

قُلْ لَا يَسْتَوِي الْخَبِيثُ وَالطَّيِّبُ وَلَوْ أَعْجَبَكَ كَثْرَةُ الْخَبِيثِ“³⁰, “hal üzere bırakacak değildir.”³⁰, “فَاتَّقُوا اللَّهَ يَا أُولِي الْأَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ De ki: “Kötünün çokluğu sana ilginç gelse de iyi ile kötü bir değildir. O halde ey akıl sahipleri, Allah’a âsi olmaktan sakının ki kurtuluşa eresiniz!”³¹ mealindekiâyetlerde “tayyib” mümin anlamındadır.³²

2. Helal ve temiz yiyecek, “يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُلُوا مِن طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَاشْكُرُوا“ Ey iman edenler! Size verdiğimiz rızıkların temiz olanlarından yiyin ve Allah’a şükredin; eğer O’na kulluk ediyorsanız.”³³,

“يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَحْرِمُوا طَيِّبَاتِ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ“ Ey iman edenler! Allah’ın size helâl kıldığı iyi ve güzel şeyleri haram saymayın, sınırı da aşmayın. Allah sınırı aşanları sevmez.”³⁴ mealindekiâyetlerde “tayyibât” helal ve temiz yiyecek anlamındadır.³⁵

3. Her şeyin değerli ve kıymetlisi, “يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَنْفِقُوا مِن طَيِّبَاتِ مَا كَسَبْتُمْ“ Ey iman edenler! Kazandıklarınızın ve sizin için yerden çıkardıklarınızın iyilerinden verin.”³⁶ mealindekiâyette “tayyibât” her şeyin değerli ve kıymetlisi anlamındadır.³⁷

4. Gönül hoşnutluğu, “وَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تُقْسِطُوا فِي الْيَتَامَىٰ فَانكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِّنْ“ Yetimlerin hakkına riâyet edemeyeceğinizden korkarsanız, beğendiğiniz kadınlardan ikişer, üçer, dörder nikâhlayın.”, “وَأْتُوا النِّسَاءَ صَدَقَاتِهِنَّ نِحْلَةً“ Kadınlarla mehirlerini borcunuzu öder

³⁰ Âl-i İmrân 3/179.

³¹ Mâide 5/100.

³² Kurtubî, *el-Câmi’ li Ahkâmi’l- Kur’ân*, 4/288, 6/327; Celâleyn, *Tefsir*, 97; Taberî, *Câmi’l- Beyân*, 7/424, 11/96.

³³ Bakara 2/172.

³⁴ Mâide 5/87.

³⁵ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve t-Tenvîr*, 2/102, 7/13 vd. Muhammed et-Tâhir et-Tûnisî (1879-1973), *Dârü’t-Tûnusiyye*, 1-30, Tunus, 1984.; Süyûtî, *ed-Dürrü’l-mensûr fi’t-tefsîr bi’l-me’sûr*, 1/406, 3/139-140. Ebü’l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfiî (911/1505), *Darü’l-Fikir*, 1-8, Beyrut, t.y.

³⁶ Bakara 2/267.

³⁷ İbn Kesîr, *Tefsîrü’l-Çur’âni’l-Azîm* (İhtisar ve tahkik Muhammed Ali Sabuni), 1/240. Ebü’l-Fidâ’ İmâdüddîn İsmâil b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr (774/1373), *Tefsîrü’l-Çur’âni’l-Azîm*, İhtisar ve Thk. Muhammed Ali Sabuni, 1-3, *Dârü’l-Fikir*, Beyrut-Lübnan, 2. Baskı 1419/1999.

Medine’de hummaya yakalandı ve Hz. Peygambere (üç defa) gelip, Ya Resulallah! Biatımı çöz dedi. Resulüllah, (üç seferinde de)kabul etmedi. Bedevi çekti gitti. Hz. Peygamber bunun üzerine şöyle buyurdu: Şüphesiz Medine, demirci körüğü gibidir, kötüsünü dışarı atar, iyisi kalır.”⁴⁶mealindeki hadiste “habîs” münafık anlamındadır.⁴⁷

3. Ön ve arkadan çıkan pislik, “ لَا صَلَاةَ بِحَضْرَةِ الطَّعَامِ وَلَا هُوَ يُدَافِعُهُ ”⁴⁸mealindeki hadiste “Ahhbesan” idrar ve gaita anlamındadır.⁴⁹

4. Necâset, “ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِذَا كَانَ الْمَاءُ قُلَّتَيْنِ لَمْ يَحْمِلِ ”⁵⁰mealindeki hadiste “habes” necaset anlamındadır.⁵¹

5. Soğan, sarımsak vb. kerih kokulu yiyecek, “ نَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ”⁵²mealindeki hadiste “habîs iki bitki” soğan ve sarımsaktır.⁵³

6. Fısk-ı fücur, Zeyneb b. Cahş’ın rivâyet ettiği, “ فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ أَنَهْلِكُ وَفِينَا ”⁵⁴mealindeki hadiste “habes” fısk-ı fücur, günah anlamındadır.⁵⁵

⁴⁶ Buhârî, “Fedâilü’l-Medîne”, 10 Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail (256/870), *el-Câmiu’s-Sahîh*, Çağrı Yayınları, 1-8, İstanbul, 1401/1981.; Müslim, “Hacc”, 489; Tirmizî, “Menâkıb”, 68; Nesâî, “Bey’at”, 22. Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî (303/915), *es-Sünen*, Çağrı Yayınları, 1-7, İstanbul, 1401/1981.

⁴⁷ Mübârekfûrî, *Tuhfetü’l-Ahvezî*, 10/420.

⁴⁸ Müslim, *Mevâdiu’s Salât*, 67; Ebû Dâvûd, “Tahâret”, 43.

⁴⁹ İbnü’l-Esîr, *en-Nihâye fi Ğaribi’l-Hadîs*, 2/5; Hattâbî, *Meâlimü’s-Sünen*, 1/69 (EbûDâvûd’la birlikte basılmıştır).

⁵⁰ Tirmizî, “Tahâret”, 50; EbûDâvûd, “Tahâret”, 33.

⁵¹ İbnü’l-Esîr, a.g.e., 2/4.

⁵² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 4/19 Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî (241/855), Çağrı Yayınları, 1-6, İstanbul, 1402/1982.; EbûDâvûd, “Et’ime,” 41.

⁵³ İbnü’l-Esîr, a.g.e., 2/5.

⁵⁴ Buhârî, “Fiten”, 4; Müslim, “Fiten”,1; Tirmizî, “Fiten”, 21; İbn Mâce, “Fiten”, 9. Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî (273/887), *es-Sünen*, Çağrı Yayınları, 1-2, İstanbul, 1401/1981.

bulunursa - ki Allah sadece helal olanı kabul eder – Rahman o sadakayı sağ eliyle kabul eder.....”⁶³ mealindeki hadiste “tayyib” helal kazanç anlamındadır.

6. İstincâ, İstincâya aynı zamanda istitâbe (büyük abdest temizliği) denilir. “أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَى أَنْ يَتَنَفَّسَ فِي الْإِنَاءِ وَأَنْ يَمَسَّ ذَكَرَهُ بِيَمِينِهِ وَأَنْ يَسْتَطِيبَ”⁶⁴ , “Hz. Peygamber, kişinin su kabının içine teneffüs etmesini, sağ eliyle avret yerine dokunmasını ve sağ elle büyük abdest temizliği yapmasını yasakladı”⁶⁴ ,

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا اسْتَطَابَ أَحَدُكُمْ فَلَا يَسْتَطِيبُ بِيَمِينِهِ لِيَسْتَنْجَ بِشِمَالِهِ Hz. Peygamber; “Sizden biri büyük abdest temizliğini sağ elle yapmasın, sol elle yapsın” buyurdu.”⁶⁵ mealindeki hadislerde “istitabe” büyük abdest temizliği anlamındadır.⁶⁶

Habâis ve tayyibât kavramlarının hadislerde kullanımı noktasında daha fazla bilgi için “*Hadis Rivâyetlerinde İyilik ve Kötülük Kavramları*” isimli yüksek lisans tezine bakılabilir.⁶⁷

3. Bu Kavramların Kapsamına Girebilecek Hususlar

Yukarıda örneklerini gördüğümüz üzere bu kavramlar hayatın her alanını kapsamaktadır. Zira güzellik veya çirkinlik her şeyde olabilecek bir sıfattır. O halde bu durum kişinin itikadından başlayıp günlük sıradan faaliyetlerine varıncaya kadar geçerlidir. Ancak biz çalışmamızda sınırlandırma yaparak gıdalardan, yiyecek ve içeceklerden bahsedeceğiz.

3.1. Genel Olarak Gıdalar

Kaynaklara baktığımızda gıdaların cemâdât ve madenler, hayvan kökenlive bitki kökenli olanlar şeklinde üç grupta toplandığı görülmektedir. Cemâdât ve madenlerin yenilebilmesi insan sağlığına faydalı veya zararlı olması açısından değişir. Tuz gibi yenmesi mutat olan inorganik gıdamaddelerinin tüketilmesinde bir sakınca görülmemekle birlikte, yenmesi mutatolmayan, insan sağlığına olumsuz etkileri olan

⁶³ Müslim, “Zekât”, 63; Tirmizî, “Zekât”, 28; Nesâî, “Zekât”, 48; İbn Mâce, “Zekât”, 28; Dârimî, “Zekât”, 35.

⁶⁴ Müslim, “Tahâret”, 65; Nesâî, “Tahâret”, 42.

⁶⁵ İbn Mâce, “Tahâret”, 15.

⁶⁶ İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye fi Ğarîbi'l-Hadis*, “طيب” md., 3/149.

⁶⁷ Keklik, Gülşen “*Hadis Rivâyetlerinde İyilik ve Kötülük Kavramları*”, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2007, 1-86 sayfa, Yüksek Lisans Tezi, Danışman, Prof. Dr. Mehmet GÖRMEZ.

toprak, çamur gibi maddelerin yenilmesine ise olumlu bakılmamıştır. Bitki kökenli gıda maddeleri ise akıl ve beden sağlığına zarar vermesi açısından ele alınmış olup alkollü içki ve uyuşturucu maddelerin kullanılması helal görülmemiştir. Hayvan kökenli gıda maddelerinin hangi şartlardan tüketilebileceği ayet ve hadislerde üzerinde önemle durulan, fakaha arasında ayrıntılı olarak ele alınan bir konu olarak kendisini göstermiştir.⁶⁸

Cemâdât ve madenlerin yenilmesi konusunda fakaha arasında önemli bir tartışma ve ihtilaf söz konusu olmadığından hayvan ve bitki kökenli yiyecek ve içecekler üzerinde duracağız.

3.1.1. Yiyecekler

Hadis ve fıkıh kitaplarında yiyeceklerle ilgili hükümler, genelde Kitâbu'l-Et'ime başlığı altında ele alınır. Et'ime "taâm" kelimesinin çoğulu olup yemek, yiyecek, gıda maddesi yani yenilebilen her şeye verilen bir isimdir. Fakaha, bu kavramla yenilen ve -sarhoş edici olanlar haricinde- içilen her türlü şeyi kastetmektedirler. Sarhoş edici şeyleri ise "el-Eşribe" başlığı altında değerlendirmektedirler.⁶⁹

Yiyecekleri hayvan ve bitki kökenli olmak üzere iki kısma ayırabiliriz. Kitap ve sünnette helal veya haram olduğuna dair hüküm vârit olan hayvanlar sayılıdır. Bu da gayet tabîidir. Zira binlerce nev'i bulunan hayvanların hepsinin zikredilmesine imkân yoktur. Bu nedendir ki hayvani olsun nebati olsun Kitap ve Sünnette gıdalar helallik ve haramlık bakımından iki kategoride ele alınmıştır. "tayyibât" sınıfına girenler helal, "habâis" sınıfına girenler de haram olarak zikredilmiştir. Hangi tür hayvanın tayyibât, hangi türün habâis nev'ine girdiği konusu içtihadı açık bırakılmıştır. Hakkında nas bulunmayan hayvanların helallik ve haramlığı konusunda mezheplerin ihtilafı bu nedenle meydana gelmiştir. Hayvanlar üç guruptur; suda yaşayanlar, karada yaşayanlar, hem suda hem karada yaşayanlar. Bitki kökenli gıdalara gelince, Kur'an'da zeytin, incir, üzüm, hurma, nar ve çeşitli meyveler,

⁶⁸ Okur, Kâşif Hamdi, "İslam Hukuku Açısından Helal ve Haram Olan Gıdalar ve Bazı Güncel Meseleler", s.9-10, *Usûl İslam Araştırmaları*, 11 (2009/1)

⁶⁹ Şenol, Yahya, *Kur'an'a Göre Hayvansal Gıdalarda Helallik Ölçüleri*, s. 18,20. İstanbul Üniversitesi, 2013, s. 1-338, Doktora Tezi, Danışman, Prof. Dr. Abdülaziz BAYINDIR. (Kur'an ve Sünnet Işığında Helal Gıda, s. 1-435, Süleymaniye Vakfı Yayınları, 2014 ismiyle yayımlanmıştır.)

soğan, sarımsak, salatalık ve çeşitli sebzeler, mercimek, arpa, gibi hububat, meyve türleri, çayırlar, yoncalar ve hayvanların yedikleri otlar zikredilmiştir. Bunların hepsinin helal olduğu anlaşılmaktadır. Nebati gıdaların haram olanları zehirli, öldürücü, uyuşturucu ve insan sağlığına kısa ve uzun vadede zararlı olanlardır.⁷⁰

3.1.2. İçecekler

Zararlı olmayan ve su olma özelliğini (tadı, kokus ve akıcılık) kaybetmemiş bütün sular aslen helaldir. Kaynak suyu, nehir suyu, maden suyu, yağmur suyu ve kar suyu gibi. Mayalanarak alkolleşmemiş veya içerisine haram bir madde karıştırılmamışelma, vişnesuyu vb.meyvesuları ve meyve kompostoları helaldir. Sarhoş edici olma durumu yoksa meyve sularını karıştırmada, kuru meyveleri beraber hoşaf yapmada bir sakınca yoktur. Sarhoş edici olmadıkça ayrı ayrı veya tekbaşına içilebilir, helaldir.Siyah çay, ada çayı, ihlamur vb. sarhoş etme ve uyuşturucu özelliği olmayan meyve ve bitki çayları helaldir. Yine sarhoş edici olmadıkça eti yenilebilen deve, sığır, koyun veat gibi hayvanlardan sağılmış sütler ve bu sütlerden elde edilen ayran gibi içeceklerhelaldir.⁷¹

4. Konunun Fıkıh Kitaplarındaki Yeri

Bu kavramlar genel anlamıyla fikhın her alanında haram ve helal olan hususları kapsamakta olup bu alana giren konulara fıkıh kitaplarının değişik bölümlerinde yer verilmektedir. Bizim ele alacağımız yiyecek ve içecekler konusuna klasik kaynaklarda farklı başlıklar altında değinilmiş olmakla birlikte yiyeceklerle daha çok “Kitâbü’s-Sayd ve’z-Zebâih”, “Kitâbü’l-Edâhî”, “Kitâbü’l-Et’ime” bölümlerinde, içeceklerle ise “Kitâbü’l-Eşribe”, “Kitâbü’l-Kerâhiye”, “Kitâbü’l-İstihsân”, “Kitâbü’l-Hazr ve’l-İbâha”, “Kitâbü’z-Zühd ve’l-Vera” vb. bölümler altında yer verilmiştir.

“Kitâbü’s-Sayd ve’z-Zebâih”, “Kitâbü’l-Edâhî” bölümleri fıkıh kitaplarında ortak iken, “Kitâbü’l-Et’ime” ve “Kitâbü’l-Eşribe” bölümleri Hanefî dışındaki mezheplerin kitaplarında bulunmaktadır. “Kitâbü’l-Kerâhiye”, “Kitâbü’l-İhtihsân”,

⁷⁰ Aktan, Hamza, “*Hakkında Nas Olmayan Gıda Maddelerinde Dini Hükümün Belirlenmesi*”, s. 59, 71. Diyanet İşleri Başkanlığı Güncel Dini Meseleler İstişare Toplantısı – IV Günümüzde Helâl Gıda 26-28 Kasım 2011 Afyonkarahisar (Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2012)

⁷¹ Özdemir, Oğuzhan, “Yiyecek ve İçeceklerde Helallik-Haramlık Kriterleri”, s. 47-49. Erciyes Üniversitesi, Kayseri 2009, s. 1-239, Yüksek Lisans Tezi, Danışman, Yrd. Doç.Dr. Menderes GÜRKAN.

“Kitâbü’l-Hazr ve’l-İbâha”, “Kitâbü’z-Zühd ve’l-Vera” bölümleri ise Hanefî mezhebi kitaplarında bulunmaktadır.

Hanefî kitaplarında bu isimlerden her birinin verilmesinde bir anlam vardır. Bu kavramların kapsamına giren konular genellikle yapılması mekruh olan ve olmayan şeyler olduğundan “kerâhiye”, yine şârinin güzel ve çirkin saydığı hususlar olduğundan ve de daha çok istihsan anlayışı ile izah edildiğinden “istihsân” adını almıştır.

Ayrıca bu kavramlarla istifadesi dinen mahzurlu olan ve olmayan şeyler anlatılmak istendiğinden “hazr” ve “ibâha” kelimeleri kullanılmıştır.

Yine bu kavramların kapsamına giren hususlar, terk edilmesi, uzak durulması zühd ve takvanın bir parçası olduğundan “zühd” ve “vera” kelimeleri tercih edilmiştir.⁷²

⁷² Şürübülâlî, *Hâşiye*, 1/309. Ebü’l-İhlâs Hasen b. Ammâr b. Alî eş-Şürübülâlî el-Vefâî el-Mısırî (1069/1659), *Hâşiye (Ġunyetü zevi’l-ahkâm fi buġyeti Düreri’l-hükkâm)*, Dürerü’l-Hükkâm fi Şerh-i Ġurerü’l-Ahkâm’ın kenarında, Der Seâdet, 1-2, İstanbul, 1329-130.

İKİNCİ BÖLÜM

1.Habâis ve Tayyibât Konusunda Aklın Durumu ve Hüsün ve Kubuh Meselesi

Daha önce, nefsin ve duyuların hoşuna giden, kendisinde bir yarar bulunan, bir kıymet ve değeri olan şeylerin tayyib, nefse ve duyulara hoş gelmeyen, çirkin, aşağı, değersiz tiksindirici ve bünyesinde zarar bulunan şeylerin habîs olduğunu ifade etmiştik.

Şimdi kısaca hüsün ve kubuh kavramları üzerinde duralım. Hüsün / **حسن** kelimesi kubuh / **قبح** kelimesinin zıttı olup aklın, arzuların ve duyguların beğendiği şeydir. Sıfatı hasen şeklinde gelir. Âyetlerde güzel şeylere sıfat olarak gelmiştir. Kubuh / **قبح** ise gözün ve nefsin hoşlanmadığı şeyler ve durumlardır. Sıfatı kabîh / **قبيح** şeklinde gelir.⁷³ Dolayısıyla hüsün / hasen kavramının tayyib kavramıyla, kubuh / kabih kavramının da habîs kavramıyla yakınanlam ilişkisi olup birbirlerinin yerine kullanılabilirler. Daha çokkelam ve fıkıh usulünde fiillerin güzel ve çirkinliğini ifade için kullanılan hüsün ve kubuh kavramlar Ehl-i sünnet ve Mutezile arasında ihtilafli bir meseledir. Konumuzla bağlantısı ise, helal veya haram olduğuna dair hakkında nass bulunmayan şeylerin hükmü hususunda aklın rolünün olup olamayacağı hususudur.⁷⁴

Başta A‘raf suresi 157.âyetin konumuzla ilgili kısmı “ **وَيُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبَاتِ وَيُحَرِّمُ** ” *Peygamber onlara temiz şeyleri helâl, pis şeyleri haram kılar.*⁷⁵ olmak üzere, bu iki kelimenin yer aldığı diğer âyetlerin delâletiyle anlıyoruz ki temiz (tayyib) olan şeyler helal, pis (habîs) olan şeyler ise haram kılınmıştır.

Burada akla şu soru gelmektedir: Herhangi bir şeyin temiz veya pis olduğu nasıl anlaşılır? İnsan, aklıyla bunları anlayabilir mi? Yani bunların helal ve haram

⁷³ Rağib el-İsfahânî, *el-Müfredât fî Garîbi'l Kur'ân*, “حسن”, “قبح” md., s. 125-126, 391.

⁷⁴ Özdemir, Oğuzhan, “Yiyecek ve İçeceklerde Helallik-Haramlık Kriterleri”, s.22, 24.

⁷⁵ Araf, 7/157.

الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ الْأُمِّيَّ الَّذِي يَجِدُونَهُ مَكْتُوبًا عِنْدَهُمْ فِي التَّوْرَةِ وَالْإِنْجِيلِ يَأْمُرُهُمْ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَاهُمْ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبَاتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَائِثَ وَيَضَعُ عَنْهُمْ إِصْرَهُمْ وَالْأَغْلَالَ الَّتِي كَانَتْ عَلَيْهِمْ فَالَّذِينَ آمَنُوا بِهِ وَعَزَّرُوهُ وَنَصَرُوهُ وَاتَّبَعُوا النُّورَ الَّذِي أُنزِلَ مَعَهُ أُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ

kılınmasında ölçümüz ne olmalıdır?Bu konuda âlimler arasında ihtilaf olmuştur. Bazıları, “temiz oldukları için helal, pis oldukları için haram kılınmıştır” derken bazıları ise “helal kılındığı için temiz, haram kılındığı için habîstir” demiştir. Ayrıca bir şeyin temiz veya pis sayılması konusunda da farklı kriterler benimsenmiştir.

Hüsün ve kubuh meselesi usul-i fıkıhta “hâkim” başlığı adı altında incelenmektedir. Şimdi bu konuyu incelemeye çalışalım.

Bir yerde hâkim olunca doğrudan orada o hâkimin bir hükmü, o hükmün ilişkili olduğu bir fiil ve o fiili işleyen bir kişi de olacaktır. Bizi burada konumuz itibariyle ilgilendiren hâkim, hüküm ve özellikle bizi hükme ulaştıran vasıtaadır.

Hüküm: Sözlükte (**حكم**) kökünden masdar olarak “iyileştirmek maksadıyla engellemek, düzeltmek, karar vermek” isim olarak ise “ilim, derin anlayış, siyasi hâkimiyet, karar ve yargı” anlamlarında kullanılır.⁷⁶

Terim olarak ise İslami ilimlerin oluşmasından sonra mantık, kelam ve fıkıhta değişik şekillerde tanımlanmış olup biz konumuz gereği usul-i fıkıhtaki tanımına yer vereceğiz. Usul-i fıkıhta hüküm terim olarak: “ **خطاب الله تعالى المتعلق بافعال المكلفين** ” **بالطلب او التخيير او الوضع** AllahTeâlâ’nın talep, tahyir ve vaz’ açısından mükelleflerin fillilerine yönelik hitabı şeklinde tanımlanmaktadır.⁷⁷

Hâkim: Sözlükte “hükmeden, yönetici, kadı” anlamlarına gelmekte olup, **terim** olarak usul-i fıkıhta: Hükümlerin kaynağı anlamında kullanılmaktadır. Bu anlamda yegâne “hâkim”in âyet-i kerimelerin de işaretiyle AllahTeâlâ olduğunda âlimler arasında her hangi bir ihtilaf yoktur.Kuranda konuyla ilgili olarak şöyle buyrulmaktadır: “...Bilesiniz ki hüküm yalnız O’nundur ve O, hesap görenlerin en çabuğudur.”⁷⁸, “.....Hüküm sadece Allah’a aittir.....”⁷⁹, “.....Artık hüküm yüce ve

⁷⁶ İbn Manzûr, Lisânü’l-Arab, “حکم” md., 12/140-145; Feyyûmî, *el-Misbâhu’l-Münîrr*, “حکم” md.; Karahisârî, *Ahter-i Kebîr*, “حکم” md. Mustafa b. Şemsüddin Karahisari Ahterî (968/1560-61), İstanbul, 1310/1892.

⁷⁷ Hallâf, *İlm-i Usûli’l-Fıkıh*, 78 Abdülvehhab (1888-1956), 7. Baskı, Lübnan, 1376/1956; Zeydan, *el-Vecîz fi Usûli’l-Fıkıh*, 69. Abdülkerim, Müessesetü’r-Risale, 1. Baskı, Beyrut/Lübnan, 1424/2003.

⁷⁸ En’âm 6/62.

أَلَا لَهُ الْحُكْمُ وَهُوَ أَسْرَعُ الْحَاسِبِينَ

⁷⁹ Yusuf 12/40.

إِنَّ الْحُكْمَ إِلَّا لِلَّهِ أَمَرَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ

ulu olan Allah'a aittir."⁸⁰ İhtilaf edilen nokta hâkimin hükmünün bilinmesine vasıta olan şey konusundadır. Yani hâkimin hükmünü bize bildiren nedir? Bizi hükme ulaştıracak kaynak nedir? O kaynak bizzat hükmün sahibinin kendi sözü müdür, yani vahiy midir -ki bu da peygamber vasıtasıyla mı yoksa akılla mı bilinebilir?

Kelami mezheplerin bu konudaki yaklaşımları şöyledir;

1. Mu'tezile: Peygamber ve kitap olmadan da Allah'ın (c.c.) mükelleflerin fiillerine ilişkin hükmü bilinebilir. Çünkü fiillerde bazı özellik ve sıfatlar mevcuttur. Bunlar o fiili ya yararlı veya zararlı başka bir ifadeyle ya hasen (güzel) veya kabih (çirkin) kılar. Akıl da bunlara bakarak fiiller arasında tercih yapabilir. Hangisinin güzel hangisinin çirkin olduğunu anlayabilir. Allah'ın verdiği hüküm de aklın ulaştığı sonuca uygundur. AllahTeâla mükelleflerden akıl yoluyla buldukları güzel şeyleri yapmasını, çirkin şeylerden ise kaçınmalarını emreder. Dini bir eğitim almamış kişilerin adalet, doğruluk gibi ahlaki değerlerin iyi olduğunu, zulüm ve yalan gibi hususların kötü olduğunu kavraması dahi güzellik ve çirkinliğin akli olduğuna işarettir. Sonuç itibarıyla aklın güzel gördüğü Allah katında da güzeldir ve bunların yapılması istenilip, yapanlara mükâfat verileceği vaat edilmiş, aklın çirkin gördüğü ise Allah katında da çirkindir ve bunlardan kaçınılması istenilmiş olup, yapanlara ceza verileceği vaat edilmiştir.⁸¹

Mutezili âlimler fiillerdeki güzellik ve çirkinliğin akılla bulunabileceğini kabul ettikten sonra buradan hareketle şu sonuca varmışlardır: “Hüsn ve kubh akli olduğuna göre, yani bir şeyin iyi mi kötü mü olduğunu dolayısıyla yapıldığında sevaba veya cezaya vesile amelleri akıl bulabildiğine ve de aklın ulaştığı netice ile ilahi hüküm paralellik arzettiğine göre kendilerine bir peygamber gelmemiş veya davet ulaşmamış kişiler akıllarıyla buldukları güzellikleri yapmak, yine bu sayede ulaştıkları çirkinliklerden de kaçınmak zorundadırlar.”⁸²

2. Eş'ari: Fiillerdeki hüsn ve kubh akli değil şer'îdir. Akıl tek başına bir şeyin güzel veya çirkin olduğunu kavrayamaz. İlahi hitabdan önce hüsn ve kubh yoktur.

⁸⁰ Ğâfir 40/12.

الْعَلِيِّ الْكَبِيرِ فَالْحُكْمُ لِلَّهِ

⁸¹ Hallâf, *İlm-i Usûli'l-Fıkıh*, s.79; Zeydan, *el-Vecîz*, s.70-71; Çelebi, İlyas, “Hüsn ve Kubuh”, *DİA.*, 19/62. İstanbul, 1999.

⁸² Şa'bân, *Usûli'l-Fıkıh*, (trc. İ.Kâfi Dönmez) s.276. Zekiyyüddin, *Usûlü'l-Fıkıh*, (trc. İ.Kâfi Dönmez, İslam Hukuk İlminin Esasları), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2005

Bir fiil Allah'ın onu emretmesiyle veya mubah kıldığını bildirmesiyle güzel, Allah'ın onu yasaklamasıyla da çirkin olur. Yoksa akıl bu neticeye ilahi hitabı bildiren bir peygamber veya kitap olmadan ulaşamaz. Zira akıl değişkendir; birinin güzel dediğine öteki pekâlâ çirkin diyebilir. Hatta tek bir kişi bile bu konuda tutarlı değildir. Bir zaman iyi dediğine başka bir zaman kötü diyebilir. Ayrıca çoğu zaman akla duygular hâkim olup, sağlıklı karar vermesini engellemektedir. Dolayısıyla ilahi hitabdan önce mükellefiyet yoktur. Teklifin olmadığı yerde de ne sevap ne de ceza olur.⁸³

3. Maturîdî: Fiillerin bünyesinde bazı sıfat ve özellikler vardır ki akıl bunlardan yola çıkarak o fiilin güzel veya çirkin olduğunu kavrayabilir. Hüsn ve kubh ilahi hitabdan önce de bazı fiillerde mevcuttur. Akıl bünyesinde bedihi olarak güzellik veya çirkinlik olanları kavrayabilir. Zira bu hususun nakli ve akli delileri de mevcuttur. Mesela, Kuran'da Allah'ın güzel olan bir şeyi emrettiği, kötü olan bir şeyi yasakladığı görülmektedir. Nahl suresinde Yüce Rabbimiz (c.c.) : “*Muhakkak ki Allah adaleti, ihsanı, akrabaya karşı cömert olmayı emreder; hayâsızlığı, kötülüğü ve zorbalığı yasaklar.....*”⁸⁴ buyurmaktadır. Yine başka âyet-i kerimelerde AllahTeâla'nın bizatihi güzel veya çirkin şeyler hakkında emir ve nehiyelerine şahit olmaktayız.⁸⁵ Yine aklen adalet, doğruluk vb. ahlaki değerlerin güzel, zulüm, yalan vb. değerlerin çirkin olduğu apaçık ortadadır. Ancak bu, aklın her şeyi kavrayabileceği anlamına gelmez. Zira akıl ne kadar ilerleyip gelişse de kapasitesi sınırlıdır. Nakilden tam bağımsız olarak varlığını sürdüremez. İbadetlerin hikmeti, şekil şartları vb. husulardaki hüsün ve kubhu kavrayamaz. Hem şurası da vardır ki aklın bir fiilin güzellik veya çirkinliğini keşfetmesi mutlaka o fiilin Allah tarafından emredilmesini veya yasaklanmasını gerektirmez. Akıl naklin üstünde bir hâkim güç değildir. Bir şeyin emredildiği veya yasaklandığı neticede emredilen şeyi yapana mükafaat, yasaklanan şeyi yapana ceza verileceği ancak ilahi hitabla bilinir. Sonuçta

⁸³ Hallâf, *İlm-i Usûli'l- Fıkıh*, s.78-79.

⁸⁴ Nahl 16/90.

إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ وَإِيتَاءِ ذِي الْقُرْبَىٰ وَيَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ يَعِظُكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ

⁸⁵ A'raf 7/157.

الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ الْأُمِّيَّ الَّذِي يَجِدُونَهُ مَكْتُوبًا عِنْدَهُمْ فِي التَّوْرَةِ وَالْإِنْجِيلِ يَأْمُرُهُمْ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَاهُمْ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبَاتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَائِثَ وَيَضَعُ عَنْهُمْ إِصْرَهُمْ وَالْأَغْلَالَ الَّتِي كَانَتْ عَلَيْهِمْ فَالَّذِينَ آمَنُوا بِهِ وَعَزَّرُوهُ وَنَصَرُوهُ وَاتَّبَعُوا النُّورَ الَّذِي أُنزِلَ مَعَهُ أُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ

teklif de ancak ilahi hitabla olur. Bu da ilahi hükmü bize bildirecek olan peygamber vasıtasıyla mümkündür. Zira Kur'an'da “peygamber gönderilmeden hesaba çekilmeyeceği”⁸⁶ bildirilmiştir.⁸⁷

Bir değerlendirme yapacak olursak; Akıl tamamen devre dışı bırakmak, ondan anlama, idrak etme, benzer şeyleri tespit etme, farklı şeyleri ayırt etme ve bunlar arasında mukayese yapma, iyi veya kötü, yararlı veya zararlı vb. şekillerde eşyaya nitelikler verme kabiliyet ve yetisini mutlak olarak akıldan tecrit etmek başta aklın kullanılmasını, çalıştırılmasını teşvik eden nassların zahirine terstir. Ayrıca bu insanı cemadat seviyesine indirmektir. Akıl nakil olmadan bazen doğrudan hiçbir gayrete girmeden adalet ve doğruluk gibi temel ahlaki değerlerin güzelliğini kavrayabilir. Bu konuda dindar, dini eğitim almış biri ile herhangi bir dine mensub olmayan, dini eğitim almamış kişiler bu konuyu kavrama açısından eşittir. Zira her akl-ı selim bunu kabul eder. Akıl bazen de biraz gayret ile fiillerdeki hüsün ve kubhu anlayabilir. Mesela normalde kubuh olan yalan söylemenin bazı şartlarda -savaş gibi- hüsün olabileceğini idrak edebilir. Ancak bu husus, aklın tek başına yeterli olduğu ve her şeyi kavrayabileceği anlamına gelmez. Yukarıda ifade ettiklerimiz aklın sınırlı hâkimiyet alanıdır. Bunun dışındaki yerlerde akıl mutlak surette nakle muhtaçtır. Özellikle ibadetler, ibadetlerin şekli, zamanı, çeşitleri ve soyut âlem ahiretle alakalı hususlarda vahye ihtiyaç duyar. Bunları vahyin ilanından sonra anlayabilir.⁸⁸

Zaman geçtikçe nasslarda açıkça hükmünü bulamayacağımız yeni fihhi meseleler ortaya çıkmakta ve bunların çözüme kavuşturulması gerekmektedir. Hakkında kesin ve açık bir nass bulunmayan bu yeni olaylarda Şari'nin hükmünün bilinmesi gerekmekte olup işte burada aklın önemi ortaya çıkmaktadır. Konuyla alakalı delilleri tespit etme, bunları belirli kaideler ışığında tahlil etme ve böylece meselenin hükmüne ulaşma tamamen akıl vasıtasıyla olmaktadır. Şüphesiz

⁸⁶ İsra 17/15

وَمَا كُنَّا مُعَذِّبِينَ حَتَّىٰ نَبْعَثَ رَسُولًا

⁸⁷ Zeydan, *el-Vecîz*, s.71-72; Çelebi, İlyas, “Hüsün ve Kubuh”, *DİA*, 19/62.

⁸⁸ Ali Haydar (Büyük) Efendi, *Usûl-i Fıkıh Dersleri*, s.90. Ali Haydar Efendi (Büyük 1837-1903) İstanbul, 1966.

müctehidler bu doğrultuda akıllarını çalıştırarak genel kaide ve prensibler tespit etmiş ve böylece meseleleri hükme bağlayarak bize büyük bir miras bırakmışlardır.⁸⁹

Fakihlerin kullandığı başta kıyas olmak üzere istihsan, mesalih-i mürsele, sedd-i zerâi vb. birçok metod akli çalıştırmanın, akli kullanmanın bir sonucudur ve bunlar fakihî hükme ulaştırır. Akla büyük değer veren Mutezilî âlimler dahi akıl hâkimdir derken tamamen her şeyi kavrayabilir, vahye hiç ihtiyacı yoktur manasında değil, akıl kavrayabileceği noktalarda muteberdir yani aklın idrak edebileceği fiiller de vardır idrak edemeyeceği fiiller de vardır diyerek aklın nihâyetinde nakle muhtaç olduğunu söylemişler ve bu hususları şöylece örneklendirerek izah etmişlerdir: Allah'ın varlığı ve birliği, adalet, doğruluk gibi evrensel ahlaki değerlerin güzelliğini doğrudan; büyük bir haksızlığı engellemek gibi büyük bir maslahata hizmet etme durumunda yalanın hüsün olduğunu biraz düşünme ve çalışma ile; ibadetlerin şekli, zamanı ve çeşitleri ile hukuki ve ticari bazı akitlerdeki hüsnü ise sadece nakil yardımıyla öğrenebilir.⁹⁰

Mutezile akli nakilden önde tutuyor, nakle, peygambere ihtiyaç görmüyor demek biraz insafsız bir iddiadır ki bunu hem Mutezilî âlimler ve hem de Ehl-i sünnet âlimlerinin çoğu kabul eder.⁹¹

Bu konuda Şevkânî'nin sözünü zikretmek yerinde olacaktır: “Aklın fiillerdeki hüsün ve kubhu sadece kavrayabileceğini inkâr etmek hakikati reddedip inatlaşmaktır. Ancak aklın kavradığı güzel fiil sevabı, çirkin fiil ise cezayı gerektirir demek kabul edilemez. Aklın idrakinin ulaşabileceği nihai nokta şudur: Hasen fiili işleyenin övülmeye, kabih fiili işleyenin ise yerilmeye layık olduğunu anlayabilmesidir. Fakat bu hususla sevap veya ceza verilmesi gerektiği arasında zorunlu bir bağ da kurulamaz.”⁹²

⁸⁹ Ebû Zehre, Muhammed, *Usûlü'l-Fıkah*, (trc. Abdulkadir Şener) s.75. Muhammed b. Ahmed b. Mustafâ Ebû Zehre (1898-1974), *Usûlü'l-fıkah*, (trc. Abdulkadir Şener, İslam Hukuku Metodolojisi), Fecr Yayınları, 7. Baskı, Ankara, 1997.

⁹⁰ Çelebiîlyas, “Hüsün ve Kubuh”, *DİA*, 19/61.

⁹¹ Çelebiîlyas, a.g.m., 19/62.

⁹² Şevkânî, *İrşâdü'l-Fühûlilâ tahkîki'l-hağ min ilmi'l-usûl*, 1/31. Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed eş-Şevkânî es-San'ânî el-Yemenî (1250/1834), *Darü'l-Kitabi'l-Arabi*, 1. Baskı, 1-2, thk. Şeyh Ahmed Inaye, Dımaşk, 1419/1999.

Mutezileye karşı bir tez olarak ortaya çıkan ve dolayısıyla Mutezilenin görüşüne tam ters bir görüş beyan eden Eşariler aslında aklın kavrayabileceği hüsün de olduğunu kabul ederler. Zira hüsün ve kubuh şu manalara gelmektedir:

1. Kemale, olgunluğa, eksiksiz ve kusursuzluğa delalet eden şey hüsün, bunun zıttı olan ise kubuhtur. Mesela, ilim hüsün, cehalet kubuhtur.
2. Amaç ve maksata uygun olan hüsün, bunun zıttı kubuhtur. Mesela, adalet hüsün, zulüm kubuhtur.
3. İnsan tabiatına uygun olan hüsün, buna ters olan kubuhtur. Mesela, tatlılık hüsün, acılık kubuhtur.
4. Dünyada övülme ahirette sevaba vesile olan hüsün, tam tersine dünyada yerilmeye ve ahirette cezaya vesile olan kubuhtur. Mesela, emre itaat hüsün, isyan kubuhtur.

İlk üç manadaki hüsün ve kubuh akli olup bu konuda ihtilaf yoktur. Bu durum nakilden önce de sonra da aynıdır, değişmez. İhtilaf konusu ise dördüncü manadaki hüsün ve kubhun akli olup olmadığıdır.⁹³

Buna göre Eşariler de sonuçta aklın kavrayabileceği hüsün ve kubuhların varlığını kabul etmiş oluyorlar. Ayrıca dördüncü manadaki hüsün ve kubuh konusunda bilinenin aksine Ehl-i sünnet âlimlerince de ifade edildiği üzere Mutezilenin tek başına akılla hüküm vermediğini, bu konuda akıl nakle muhtaçtır dediğini daha önce zikretmiş idik.

Dolayısıyla kanaatimize göre aklın bir kısım hüsün ve kubhu bilebileceğini üç mezhep de ifade etmiş olmaktadır. En nihai ihtilaf noktası ise aklın hüsün ve kubhu kavramasının tek başına teklifi gerektirip gerektirmediğidir.

Mutezile temel prensiplerinden “adalet” ilkesi doğrultusunda hareket ettiğinden aklın hüsün ve kubhunu kavradığı hususlarda nasıl olsa ilahi hüküm bununla uyumlu olacağına göre ilahi hitap olmasa da bu teklif için yeterlidir demektedirler. Eş’ari ve Maturidi ise açık ve kesin olan âyetten⁹⁴ yola çıkarak ve de

⁹³ Ali Haydar (Büyük) Efendi, *Usûl-i Fıkıh Dersleri*, s.82 vd.

⁹⁴ İsrâ 17/15

وَمَا كُنَّا مُعَذِّبِينَ حَتَّىٰ نَبْعَثَ رَسُولًا

hiçbir şeyin ilahi iradeyi baskı altına alamayacağını kabul ederek aklın tek başına teklifte yeterli olamayacağı söylemişlerdir.

2. Fikhî Mezheplerin Habîs ve Tayyib Yiyecekler Hakkında Esas Aldıkları Temeller

İnsanoğlunun hayatını idame ettirmesi için ihtiyaç duyduğu gıda maddeleri genel olarak yiyecekler ve içeceklerdir. Yiyecek ve içeceklerde aslolan mubah olmasıdır. Zira âyetlerde⁹⁵ yerde ve gökte olanların insanlar için yaratıldığı ifade edilmekte olup böylece helal ve mubah dairesi oldukça geniş tutulmuştur. Bazılarının haram olması ârizî sebeplerden kaynaklanmaktadır. Bunları zehirleyici, uyuşturucu, sarhoşluk verici olma, dolayısıyla insanın beden ve ruh sağlığına zararlı olması şeklinde ifade edebiliriz. Yine yiyecek ve içeceklerin dinen necis sayılması da haram olma nedenidir. Bununla beraber bu sayılanların yasaklama için yegâne ve yeterli sebep olduğu söylenemez. Zira dini hükümlerin arkasındaki hikmetlerin bir kısmını anlayabilsek de daha bilmediğimiz nice hikmetleri vardır. Ayrıca haramlarda imtihan boyutu da vardır. Yani meselenin taabbüdî yönü vardır; dolayısıyla bir müslümanın bir şeyden uzak durması için Allah ve Rasulünün o şeyi yasaklamış olması yeter sebep olmalıdır.⁹⁶

Yiyecekler hayvanlar ve bunların dışındakiler (bitkiler, katı ve sıvı haldeki diğer gıdalar) olmak üzere genel olarak ikiye ayrılır. Hayvanlar ise karada ve denizde yaşayan, ehli ve vahşi olan, kanı olup akıcı olan ve olmayan ve kanı olmayan vb. şekilde kısımlara ayrılır. İçeceklere baktığımızda içki vb. sarhoş edici olanlar, kan gibi necis olanlar ve zehir gibi zararlı olanlar hariç helaldir.⁹⁷

⁹⁵Bakara, 2/29.

هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا.....

Lokmân 31/20

أَلَمْ تَرَوْا أَنَّ اللَّهَ سَخَّرَ لَكُمْ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَأَسْبَغَ عَلَيْكُمْ نِعَمَهُ ظَاهِرَةً وَبَاطِنَةً.....

Câsiye 45/13.

وَسَخَّرَ لَكُمْ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا مِنْهُ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ

⁹⁶ Yalçın, İsmail, “Yiyecek”, *DİA*, 43/554-557. İstanbul, 2013.

⁹⁷ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid*, 423 Ebu'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kurtubî el-Endelüsî (595/?), Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2. Baskı, Beyrut/Lübnan, 1425/2004.; Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi' fi Tertibi's-Şerâi'*, 6/173–179 Alâuddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed el-Kâsânî (587/1191), Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2. Baskı, 1-10, Beyrut/Lübnan, 1424/2003.; İbn Cüzey, *el-Kavâninü'l-Fiğhiyye fi Telhîsi Mezhebi'l-Mâlikiyye ve't-Tenbîh alâ Mezhebi's-Şâfiyye ve'l-Hanefiyye ve'l-Hanbeliyye.*, 295. Ebü'l-Kâsım Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kelbî el-Girnâî (741/1340), (Thk. Prof. Dr. Muhammed b. Seydi Muhammed Molay), y.y., t.y.

Kuran'a baktığımızda hayvanlar içinde "en'âm" kelimesiyle ifade edilen deve, sığır ve davarın⁹⁸, eğitilmiş av hayvanlarının yakaladıklarının⁹⁹ ve deniz hayvanlarının kural olarak helâl olduğu¹⁰⁰, özellikle domuz etinin, kanın, kendiliğinden veya kesilmeksizin farklı şekillerde ölmüş ve gayr-i şerî usûl ve maksatlarla kesilmiş hayvanların haram olduğu¹⁰¹ ifade edilmiştir. Hadislerde konuyla alakalı ayrıntılı bazı hükümlere rastlanmakta, köpek dişli yırtıcı hayvanların ve pençeli yırtıcı kuşların etlerinin yenilmeyeceği¹⁰² vb. bazı ölçüler verilmekte ve çekirge vb. bazı hayvan cins ve türleriyle ilgili özel hükümler getirilmektedir. Bunlar da aslında Kuran'daki ilkeleri açıklayıcı mahiyettedir.¹⁰³

Bitkilere gelince zararlı, sarhoş edici, zehirli olmadıkça hububat, sebze, meyve vb. helaldir. Katı veya sıvı haldeki diğer gıdalar ise necis olmayan, kendisine necaset bulaşmamış olan temiz ve zararı olmayanlar helaldir.¹⁰⁴ Nitekim temiz bir yiyeceğe necaset bulaştığında mesela yağın içine fare düşse ve ölse şâyet yağ katı ise farenin temas ettiği yer ve çevresi atılır kalanı yenir. Şâyet yağ sıvı ise hepsi atılır, kullanılmaz.¹⁰⁵ Zira hadîs-i şerifte şöyle bildirilmiştir: "Fare yağın içine düşüp

⁹⁸ Mâide 5/1

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَوْفُوا بِالْعُقُودِ أُحِلَّتْ لَكُمْ بَهِيمَةُ الْأَنْعَامِ.....

Hacc 22/30

وَأُحِلَّتْ لَكُمْ الْأَنْعَامُ إِلَّا مَا يُتْلَى عَلَيْكُمْ.....

⁹⁹ Maide 5/4.

يَسْأَلُونَكَ مَاذَا أُحِلَّ لَهُمْ قُلْ أُحِلَّ لَكُمْ الطَّيِّبَاتُ وَمَا عَلَّمْتُم مِّنَ الْجَوَارِحِ مُكَلَّبِينَ تُعَلِّمُونَهُنَّ مِمَّا عَلَّمَكُمُ اللَّهُ فَكُلُوا مِمَّا أَمْسَكْنَ عَلَيْكُمْ وَادْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهِ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ

¹⁰⁰ Maide 5/96.

أُحِلَّ لَكُمْ صَيْدُ الْبَحْرِ وَطَعَامُهُ مَتَاعًا لَّكُمْ وَلِلسَّيَّارَةِ وَحُرِّمَ عَلَيْكُمْ صَيْدُ الْبَرِّ مَا دُمْتُمْ حُرْمًا وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ

¹⁰¹ Maide 5/3.

حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ وَالْدَّمُ وَلَحْمُ الْخِنْزِيرِ وَمَا أُهِلَّ لِغَيْرِ اللَّهِ بِهِ وَالْمُنْخَفَقَةُ وَالْمَوْفُودَةُ وَالْمُتَرَدِّبَةُ وَالنَّطِيجَةُ وَمَا أَكَلَ السَّبْعُ إِلَّا مَا ذَكَّبْتُمْ وَمَا ذُبِحَ عَلَى النَّصَبِ.....

¹⁰² Ebû Dâvûd, "Et'ime", 33.

عن ابن عباس قال: نهى رسول الله صلى الله عليه وسلم عن أكل كل ذي ناب من السبع وعن كل ذي مخلب من الطير

¹⁰³ Şener, Mehmet, "Hayvan", *DİA*, 17/92-98. İstanbul, 1998.

¹⁰⁴ İbn Cüzey, *el-Kavâninü 'laninü 'l-Fıkhîyye*, 295; Bühûfî, *Keşşafü 'l-Kına an Metni 'l-İkna*, 9/3091. Bühûfî, Mansûr b. Yûnus b. Salâhiddîn (1051/1641), thk. İbrahim Ahmed Abdülhamid, Darü Alemi'l-Kütüb, 1-10, Riyad, 1423/2003.

¹⁰⁵ İbn Cüzey, a.g.e., 108; Kâsânî, *Bedaiu's-Sanai*, 1/386; Şirbini, *Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti Elfâzi'l-Minhâc.*, 4/305 Muhammed Hatib (977/1570), 1-4, Mısır, 1377/1958.; İbn Kudâme, *el-Muğni Şerh-u Muhtasari'l-Hırakî*, 1/38 Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Cemmâilî el-Makdisî (620/1223), Darü'l-Fikir, 1-10, Beyrut-Lübnan, 1405/1985. ; İbn Hazm, *el-Muhallâ bi'l-Âsâr*, 1/142. Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd b. Hazm el-Endelüsî el-Kurtubî (456/1064), , Darü'l-Fikir, 1-12, Beyrut-Lübnan, t.y.

(öldüğünde) yağ katı ise fareyi ve çevresindeki yağı atın. Şâyet yağ sıvı ise o yağa yaklaşmayın (o yağı atın).”¹⁰⁶

Hayvanların dışındaki yiyeceklerde fazla bir ayrıntı ve ihtilaf olmadığından yiyecekler hususunda daha çok hayvanlar üzerinde durmuş olacağız. Şimdi mezheplerin bu konuda temel aldığı esaslar üzerinde duralım;

Hanefî Mezhebi

Hakkında haram olduğuna dair âyetbulunanlar¹⁰⁷ ile hadiste yasaklanan köpek dişli yırtıcı hayvanlar ve pençeli yırtıcı kuşlar¹⁰⁸ haramdır. Ayetlerde yasaklanan “leş, kan, domuz eti, Allah’tan başkası adına boğazlanan, (henüz canı çıkmamış iken) kestikleriniz hariç; boğulmuş, darbe sonucu ölmüş, yüksekten düşerek ölmüş, boynuzlanarak ölmüş ve yırtıcı hayvan tarafından parçalanmış hayvanlar ile dikili taşlar üzerinde boğazlanan hayvanlar” haramdır. Hadiste yasaklananlara gelince bunların vahşi, yırtıcı, et ve leş yiyen hayvanlar olduğu görülmektedir. Dolayısıyla bu tabiatta olan hayvanlar haramdır. Bunların dışında kalan hayvanlara gelince Peygamber onlara *وَيُجِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبَاتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَائِثَ* “temiz şeyleri helâl, pis şeyleri haram kılar.” âyeti¹⁰⁹ gereği öteden ebri selim tabiatın temiz ve hoş gördüğü helal, pis ve çirkin gördüğü ise haramdır.¹¹⁰ Ayrıca Hanefiler hakkında ihtilafı rivayetlerin bulunduğu hayvanlar hakkında “haram kılıcı delil, helâl kılıcı delile tercih edilir.” kaidesi gereğince söz konusu hayvanın haramlığına kail olmuşlardır.¹¹¹ Hanefilerde haram olan hayvanların sayısının fazla olmasının bir sebebi de Ebu Hanife’ye göre eşyada aslolanın haramlık olması ve bir şeyin helal olması için delil gerektiği anlayışıdır.¹¹²

¹⁰⁶ Ebû Dâvûd, “Et’ime”, 48; Tirmizî, “Et’ime”, 8; Nesâî, “Fer’ ve Atire”, 10.
إِذَا وَقَعَتِ الْفَأْرَةُ فِي السَّمَنِ فَإِنْ كَانَ جَامِدًا فَأَلْفُوهَا وَمَا حَوْلَهَا وَإِنْ كَانَ مَائِعًا فَلَا تَقْرُبُوهُ

¹⁰⁷ Maide 5/3.

حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ وَالْدَّمُ وَلَحْمُ الْخَنزِيرِ وَمَا أُهْلَ لِغَيْرِ اللَّهِ بِهِ وَالْمُنْخَنِقَةُ وَالْمَوْقُوذَةُ وَالْمُتَرَدِّيَةُ وَالنَّطِيحَةُ وَمَا أَكَلَ السَّبُعُ إِلَّا مَا ذَكَّيْتُمْ وَمَا ذُبِحَ عَلَى النُّصَبِ

¹⁰⁸ Ebû Dâvûd, “Et’ime”, 33;

عن ابن عباس قال: نهى رسول الله صلى الله عليه وسلم عن أكل كل ذي ناب من السبع وعن كل ذي مخالب من الطير

¹⁰⁹ Araf 7/157.

¹¹⁰ Kâsânî, *Bedai*, 6/177 vd.

¹¹¹ Çayıroğlu, Yüksel, “İslam Hukukuna Göre Hela Gıda Sorunu”, s. 129. Marmara Üniversitesi, 2013, s. 1-479, Doktora Tezi, Danışman, Prof. Dr. Mehmet ERDOĞAN

¹¹² Özdemir, Oğuzhan, *Yiyecek ve İçeceklerde Helallik-Haramlık Kriterleri*, s. 111-112.

Hanefî mezhebi daha çok, haramlık bildiren nassların umumuyla hareket ederek haram olan hayvanların sınırını geniş tutmuşlardır. Hanefîler ayrıca hadiste yasaklanan köpek dişli hayvanlar ile pençeli kuşlar arasında Şâfîler gibi herhangi bir ayırım yapmamış, et yiyen bütün hayvanları haram kabul etmişlerdir. Hakkında açıkça nass bulunmayan hayvanlar hakkında ise selim tabiatın zevki neticesinde habîs veya tayyib olma kriterini öne çıkartmıştır.

Mâlikî Mezhebi

“*Yeryüzünde ne varsa tamamını sizin için yaratan O'dur*” mealindeki âyetin¹¹³ umumundan dolayı bu konuda asıl olan helallik olup Allah ve Rasûlünün haram demediği yiyecek, içecek, giyecek vb. şeyler mubahtır. Yiyecekler hayvan ve bitki olmak üzere ikiye ayrılır. Bitkilerden necis olmayan veya kendisine necaset bulaşmamış veya zararı olmayan şeyler helaldir. Hayvanlara gelince, deniz hayvanları her şekil ve türüyle helaldir. Kara hayvanlarından Maide üçüncü âyette¹¹⁴ açıklananlar ile Nahl sekizinci âyette¹¹⁵ binilmek için yaratıldığı ifade edilen toynaklı hayvanlar haramdır. Bunların dışında kalanların bir kısmı mekruh olup, çoğunluğu mubahtır.¹¹⁶

Buradan anlıyoruz ki Mâlikîler hayvanlar konusunda daha çok âyetlerin umumuyla hareket edip, sadece ayetlerde yasak kılınanları haram kabul etmişler ve “eşyada aslolan ibahadır” kaidesinden yola çıkarak mubah olan sahayı epeyce geniş tutmuşlardır. Hadislerde yasaklananları ise kerâhete hamletmişlerdir.

¹¹³ Bakara 2/29

..... “هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُمْ مَّا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا”

¹¹⁴ Maide 5/3.

..... حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ وَالْدَّمُ وَلَحْمُ الْخَنزِيرِ وَمَا أُهْلَ لِغَيْرِ اللَّهِ بِهِ وَالْمُنْخَنِقَةُ

¹¹⁵ Nahl 16/8.

وَالْحَيْلُ وَالْبِغَالُ وَالْحَمِيرُ لِتَرْكَبُوهَا وَزِينَةً وَيَخْلُقُ مَا لَا تَعْلَمُونَ

¹¹⁶el-Bağdâdî, *et-Telkîn fi'l-Fıkhî'l-Mâlikî* (thk. Muhammed Salis Said el-Ğani), 1/275-276. Ebu Muhammed Abdülvehhâb el- Bağdâdî, el-Mâlikî, *et-Telkîn fi'l-Fıkhî'l-Maliki*, (Thk. Muhammed Salis Said el-Ğani, doktora çalışması), 1-2, Neşreden Mektebetü Nezar Mustafa el-Baz, Riyad-Mekke, t.y.

Şâfiî Mezhebi

Yiyecek ve içeceklerde Allah ve resulünün haram kıldıkları hariç aslolan mubahlıktır.¹¹⁷Bu konuda “ قُلْ لَّا أُحِذُّ فِي مَا أُوحِيَ إِلَيَّ مُحَرَّمًا عَلَى طَاعِمٍ يَطْعَمُهُ إِلَّا أَنْ ”¹¹⁸ ile “ يَكُون مَيْتَةً أَوْ دَمًا مَسْفُوحًا أَوْ لَحْمَ خِنْزِيرٍ فَإِنَّهُ رِجْسٌ أَوْ فِسْقًا أُهِلَّ لِغَيْرِ اللَّهِ بِهِ ”¹¹⁹ âyeti asıl olup hakkında haram olduğuna dair âyet bulunanlar haramdır.

Yine hadiste öldürülmeleri emredilenler¹²⁰(yılan, ala karga, fare, kuduz köpek ve çaylak) ile yenilmesi yasaklanan köpek dişli yırtıcı hayvanlar ile pençeli yırtıcı kuşlar¹²¹ haramdır. Ancak köpek dişli olan her yırtıcı hayvan ile pençesi olan her yırtıcı kuş bir değildir. Zira bunlardan bir kısmı güç ve kuvvetiyle insan ve diğer hayvanlara saldırdığı halde bir kısmı saldırmaz. Yine hepsinin köpek dişli veya pençesi bir değildir, bir kısmının köpek dişli ve pençesi büyük ve kuvvetli iken bir kısmının ise zayıf ve küçüktür. Dolayısıyla köpek dişli ve pençesi büyük ve kuvvetli olup insan ve diğer hayvanlara saldıranlar haram böyle olmayanlar helaldir. Yine eti yenilen ile yenilmeyen hayvandan türeyen örneğin at ile eşekten türeyen katır gibi melezhayvanlar da haramdır. Zira böyle durumlarda haramlık tarafı tercih edilir.¹²²

Hakkında helal veya haram olduğuna dair nass bulunmayanlar ile öldürülmesi veya öldürülmemesi konusunda herhangi bir emir bulunmayanlar hakkında hayat şartları iyi olan Arapların refah zamanındaki örfüne itibar edilir. Çünkü onlar Kuran'a muhatap olmuşlar ve ahkâm onlar hakkında inmiştir. Dolayısıyla Kur'an'ın nazil olduğu sırada Arap toplumu tarafından temiz ve hoş kabul edilenler helal, pis ve çirkin kabul edilenler ise haramdır.İsmi bilinemeyen bir hayvan konusunda yine Araplara sorulur ve onların isimlendirmesine göre amel edilir. Bu noktada Arapların

¹¹⁷ Şâfiî, *el-Ümm*, 2/264. Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs eş-Şâfiî (204/820), Darü'l-Fikir, 1-8, Beyrut-Lübnan, t.y.

¹¹⁸ En'âm 6/145.

¹¹⁹ Mâide 5/4.

¹²⁰ Müslim, “Hacc”, 67.

عن عائشة رضي الله عنها، عن النبي صلى الله عليه وسلم ؛ أنه قال: "خمس فواسق يقتلن في الحل والحرم: الحية، والغراب الأبقع، والفارة، والكلب العقور، والحديا".

¹²¹ Ebû Dâvûd, “Et'ime”, 33.

عن ابن عباس قال: نهى رسول الله صلى الله عليه وسلم عن أكل كل ذي ناب من السبع وعن كل ذي مخلب من الطير

¹²² Şirbini, *Muğni'l-Muhtâc*, 4/297 vd.

da bildiği bir isim yoksa yaratılış, tabiat, tat ve et noktasında benzerlerine göre hüküm verilir.¹²³

Buradan anlıyoruz ki Şâfiîler, hakkında haram olduğuna veya öldürülmelerine dair bir nass bulunanlar, eti yenilen ile yenilmeyen hayvandan türeyenler ile şehir hayatı yaşayan müreffeh Arapların pis kabul ettiklerini haram görürken bunun dışında kalanları ise helal görmüşlerdir. Şafiiler, hakkında haram veya helal olduğuna dair bir nass bulunmayan hayvanlarda Arap örfünü ön plana çıkartmışlardır.¹²⁴

Hanefî âlimlerinden Cessas Şafiilerin, Arapların değerlendirmelerini kriter kabul etmesini sert bir dille eleştirmiştir. Ona göre “*Peygamber onlara temiz şeyleri helâl, pis şeyleri haram kılar*” ayeti¹²⁵ yalnızca Arapları kapsamamaktadır. Bu ayet mükellef olan tüm insanlara şamildir. Diğer insanları bir tarafa bırakarak yalnızca Arapların iğrenç görmesini bir şeyin haramlığı için kriter olarak kabul etmek, ayetin muktezasından uzaktır. Bununla beraber Hanefî âlimlerinden İbn Abidin, Müslüman Arapların, hakkında hüküm bulunmayan bir şeye tayyip derlerse o şeyin tayyip; habis derlerse habis olacağını ileri sürmüştür. Ona göre göre tayyib ve habîs tayininde söz sahibi olan hicazlılardır.¹²⁶

Hanbelî Mezhebi

Bu konuda aslolan “*Yeryüzünde ne varsa tamamını sizin için yaratan O’dur.*”¹²⁷ ayeti gereği mubahlıktır. Hayvanlardan haram olanlar Kuran’da ve sünnette haram olduğu ifade edilenlerdir. Bunlar da “*Murdar hayvan, kan, domuz eti, Allah’tan başkası adına kesilmiş, boğulmuş,-henüz canı çıkmadan yetişip kestiklerinizin dışında- yırtıcıların yediği hayvanlar, dikili taşlar önünde (sunaklarda) boğazlanmış hayvanlar.... size haram kılındı.*” mealindeki

¹²³ Şirbini, a.g.e. 4/297 vd.

¹²⁴ Arap Örfüyle alakalı kriter için bkz. Macit, Yüksel, *Yiyecek-İçeceklerde Haram-Helalliğin Kriteri ve Bu Konuda Arap Kültürünün Etkisi*, s. 269-270. Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2002/2, s. 265-271.

¹²⁵ A’raf 7/157.

¹²⁶ Özkan, Hilal, *Hanefî Mezhebinde Helal Gıda Kriterleri*, s. 13-14. Çanakkale Üniversitesi, Çanakkale 2011, 1-84 sayfa, Yüksek Lisans Tezi, Danışman, Doç. Dr. Tevhit AYENGİN.

¹²⁷ Bakara 2/29.

هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُمْ مَّا فِي الْأَرْضِ جَمِيعاً....

âyette¹²⁸ ifade edilenler ile “Resulüllah köpek dişleriyle avlanan yırtıcı hayvanlar ile pençeleriyle avlanan kuşların etini yemeyi yasakladı”¹²⁹ mealindeki hadisin ifadesiyle yırtıcı hayvanlar ile yırtıcı kuşlardır. Ayrıca eti yenilen ile yenilmeyen hayvandan türeyen hayvanlar da haramlık tarafı tercih edildiğinden haramdır.¹³⁰

Bunun dışındakilere gelince, “يَسْأَلُونَكَ مَاذَا أُحِلَّ لَهُمْ قُلْ أُحِلَّ لَكُمْ الطَّيِّبَاتُ” Kendileri için nelerin helâl kılındığını sana soruyorlar. De ki: “İyi ve temiz olanlar size helâl kılınmıştır.” âyeti¹³¹ ve “وَيُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبَاتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَائِثَ” Peygamber onlara temiz şeyleri helâl, pis şeyleri haram kılar.” âyetinin¹³² ifadesiyle Arapların tayyib, temiz kabul ettiği helal, habîs, pis kabul ettiği ise haramdır. Temiz veya habîs kabul etmesine itibar edilen Araplar ise Hicaz ehlinin şehir halkıdır. Çünkü Kuran onlara inmiş ve onlar Kuran ve sünnete muhatap olmuşlardır. Dolayısıyla Kuran ve sünnetteki mutlak lafızlar için onların örfüne müracaat edilir. Bu noktada çölde yaşayan Araplara itibar edilmez çünkü onlar zaruri durumlarda ne bulurlarsa onları yerler.¹³³

Hicaz bölgesi dışındaki şehirlerde bulunan ancak hicaz ehlinin bilmediği ve tanımadığı hayvanlar konusunda, Hicaz ehlinin bildiği bir hayvana benzeyip benzemediğine bakılır. Haram olan bir hayvana benziyorsa haram, hiçbirine benzemiyorsa “قُلْ لَا أَجِدُ فِي مَا أُوحِيَ إِلَيَّ مُحَرَّمًا عَلَى طَاعِمٍ يَطْعَمُهُ إِلَّا أَنْ يَكُونَ مَيْتَةً أَوْ دَمًا” De ki: “Bana vahyedilende, murdar et (meyte) veya akıtılmış kan yahut domuz eti -ki pisliğin kendisidir- ya da günah işlenerek Allah’tan başkası adına kesilmiş bir hayvandan başka, yiyecek kimse için yasaklanmış bir şey bulamıyorum.” âyetinin¹³⁴ umumi hükmü ve “وَمَا سَكَتَ عَنْهُ”

¹²⁸ Maide 5/3.

¹²⁹ Ebû Dâvûd, “Et’ime”, 33.

عن ابن عباس قال: نهى رسول الله صلى الله عليه وسلم عن أكل كل ذي ناب من السبع وعن كل ذي مخالب من الطير

¹³⁰ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 9/324 vd.; Bühûtî, *Keşşafü'l-Kına*, 9/3091.

¹³¹ Mâide 5/4.

¹³² Araf 7/157.

¹³³ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 9/324 vd.; Bühûtî, *Keşşafü'l-Kına*, 9/3091.

¹³⁴ En’âm 6/145

Allah'ın hüküm belirtmedikleri ise affettiklerindedir” hadisi¹³⁵ gereği helaldir.¹³⁶

Buradan anlıyoruz ki, Hanbelî mezhebinde haram olanlar Kuran ve sünnette yasak olanlar, helal ile haram olan hayvandan doğanlar ve Hicaz ehlinin pis kabul ettikleridir. Bunun dışında kalanlar ise helaldir.

Zâhirî mezhebi

Bitkilerden ve diğer şeylerden necis olan, kendisine necaset bulaşmış olan, zararlı olanlar haramdır. Hayvanlardan deniz ürünleri her şekil ve türüyle mubahtır. Kara hayvanlarına gelince, hakkında haram olduğuna dair âyet¹³⁷ olanlar, hadiste öldürülmeleri emredilenler¹³⁸, öldürülmesi yasaklananlar¹³⁹ (*göçeğen kuşu, kurbağa, karınca ve hüdhüd kuşu*), yine hadiste yasaklanan köpek dişli hayvanlar (sırtlan ve fil hariç) ile pençeli kuşlar¹⁴⁰, pislik yiyen hayvanlar (cellâle)¹⁴¹, toynaklılardan evcil eşek, maymun ve her türlü haşerat (çekirge hariç) haramdır. Bunların dışında kalanlar helaldir.¹⁴²

3. Fikhi Mezheplere Göre Hayvanlar

Mezheplerin bu konudaki görüşlerine baktığımız zaman, hayvanlardan helal olduğunda ittifak edilenler, haram olduğunda ittifak edilenler ve helal veya haram olduğunda ihtilaf edilenler bulunmaktadır. Hayvanlardan helal olduğunda ittifak edilenlerden başlamak üzere delilleriyle görmeye çalışalım.

¹³⁵ Ebû Dâvûd, “Et’ime”, 31; Tirmizî, “Libâs”, 6; İbn Mâce, “Et’ime”, 60.

عن ابن عباس قال كان أهل الجاهلية يأكلون أشياء ويتركون أشياء تقذراً، فبعث الله تعالى نبيه صلى الله عليه وسلم، وأنزل كتابه وأحلّ حلاله، وحرم حرامه، فما أحلّ فهو حلال، وما حرّم فهو حرام، وما سكت عنه فهو عفو، وتلا ﴿قل لا أجد فيما أوحى إليّ محرماً على طاعم يطعمه﴾ إلى آخر الآية.

¹³⁶ İbn Kudâme, a.g.e., 9/324 vd.; Bühûfî, a.g.e., 9/3091.

¹³⁷ Maide 5/3.

¹³⁸ Müslim, “Hacc”, 67.

عن عائشة رضي الله عنها، عن النبي صلى الله عليه وسلم؛ أنه قال: "خمس فواسق يقتلن في الحل والحرم: الحية، والغراب الأبقع، والفارة، والكلب العقور، والحديا".

¹³⁹ İbn Mâce, “Sayd”, 10.

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: نَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ قَتْلِ الصُّرْدِ وَالضُّفْدِ وَالنَّمْلَةِ وَالْهُدُودِ.

¹⁴⁰ Ebû Dâvûd, “Et’ime”, 33”

عن ابن عباس قال: نهى رسول الله صلى الله عليه وسلم عن أكل كل ذي ناب من السبع وعن كل ذي مخلب من الطير

¹⁴¹ Ebû Dâvûd, “Et’ime”, 25; Tirmizî, “Et’ime”, 24; Nesâî, “Dahaya”, 43.

عن ابن عمر قال: نهى رسول الله صلى الله عليه وسلم عن أكل الجلالة والبانها.

¹⁴² İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 6/55-87.

3.1.Helal Olduğunda İttifak EdilenHayvanlar

3.1.1.En'âm

Kuran'da otuz iki yerde¹⁴³ geçen "En'âm"¹⁴⁴ kelimesiyle ifade edilen **deve, sığır ve davar** helaldir.¹⁴⁵ Enâm, özelde deve için kullanılsa da genelde zikri geçen bütün hayvanlardır.¹⁴⁶

Zira kurban ibadeti ve kurban edilecek hayvanlarla alakalı âyetlerde¹⁴⁷ yine bu kelime geçmekte olup, kurban ise ancak bu hayvanlardan olmaktadır. Dolayısıyla "en'âm"dan kasıt bu hayvanlardır. Ancak bunların etinin helal olması için usulüne göre kesilmeleri gerekir. Usulüne göre kesim, mezhepler arası ihtilafli¹⁴⁸ olmakla birlikte hayvanın yemek (المرئ) ve nefes borusu (الحلقوم) ile bu ikisi etrafında bulunan iki büyük damarını (الودجان) kesmekten ibarettir.Aksi halde kesilmeden ölürlerse bu hayvanlar " حرمت عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ وَالْدَّمُ وَلَحْمُ الْخِنْزِيرِ....." ¹⁴⁹âyetindeki meyte, leş kapsamına gireceğinden yenmesi haram olur.Bu hayvanlarda etinin yenilebilmesi

¹⁴³Abdulgaki, Muhammed Fuad, *el-Mu'cemü'l-Müfrehes li el-fâzi'l-Kurani'l-Kerim*, "نعم" md.

¹⁴⁴ Mâide, 5/1

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَوْفُوا بِالْعُقُودِ أُحْلِلْتُ لَكُمْ بَهِيمَةَ الْأَنْعَامِ

Hacc, 22/30

وَأُحْلِلْتُ لَكُمْ الْأَنْعَامَ إِلَّا مَا يُتْلَى عَلَيْكُمْ ...

¹⁴⁵ Kâsânî, *Bedai*, 6/185 vd.; el-Bağdadi, *et-Telkîn*, 1/276; Şirbini, *Muğni'l-Muhtâc.*, 4/298; Bühûtî, *Keşşafü'l-Kına*, 9/3095.

¹⁴⁶ Rağib el-İsfehânî, *el-Müfredat fi Ğaribi'l-Kuran*, "نعم" md.; Feyyûmî, *el-Misbâhu'l-Münîr*, "نعم" md.; Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 2/373. Ebubekir Ahmed b. Ali er-Râzi, (370/981), *Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye*, 2. Baskı, 1-3, Beyrut/Lübnan, 1424/2003.

¹⁴⁷ Hacc 22/28.

لِيَشْهَدُوا مَنَافِعَ لَهُمْ وَيَذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ فِي أَيَّامٍ مَّعْلُومَاتٍ عَلَىٰ مَا رَزَقَهُم مِّن بَهِيمَةِ الْأَنْعَامِ فَكُلُوا مِنْهَا وَأَطِيعُوا أَلْبَائِسَ الْفَقِيرِ

Hacc 22/34

وَلِكُلِّ أُمَّةٍ جَعَلْنَا مَنْسَكًا لِّيَذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ عَلَىٰ مَا رَزَقَهُم مِّن بَهِيمَةِ الْأَنْعَامِ ...

¹⁴⁸ Hanefî Mezhebi, İmam-ı Azam'a göre dört organdan tayin etmeksizin herhangi üçünü kesmek yeterlidir. Bakınız: Mevsilî, *el-İhtiyâr li Ta'lili'l-Muhtâr*, 5/13 Abdullah b. Mahmud b. Mevdud (683/1284), *Dârü'l-Marife*, 1-2 (5 cüz halinde), 1. Baskı, Beyrut-Lübnan, 1419/1998.; Dâmad Efendi, *Mecmeu'l-Enhur fi Şerh-i Mülteka'l-Ebhur*, 2/492. Abdurrahman b. Muhammed b. Süleyman Şeyhzade Damad Efendi, *Amire Matbaası*, 1-2, 1287, y.y.

Mâlikî Mezhebi, nefes borusu ile iki damarın kesilmesi yeterlidir. Bakınız: İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, 404.

Şâfiî Mezhebi, nefes ve yemek borusunun kesilmesi yeterlidir. Bakınız: Şirbini, *Muğni'l-Muhtac*, 2/270.

Hanbelî Mezhebi, nefes ve yemek borusunun kesilmesi yeterlidir. Bakınız: Bühûtî, *Keşşafü'l-Kına*, 9/3016.

Zâhirî mezhebi, dört organın hepsinin kesilmesi gerekir.Bakınız: İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 6/122.

¹⁴⁹ Maide 5/3

için kesim işleminin şart olduğuna şu âyet-i kerime “... وَالْمُنْحَنِفَةَ وَالْمَوْفُودَةَ وَالْمُتَرَدِّيَةَ....”
 وَالنَّطِيحَةَ وَمَا أَكَلَ السَّبْعُ إِلَّا مَا ذَكَّيْتُمْ.....domuz eti, Allah'tan başkası adına kesilmiş, boğulmuş, vurularak öldürülmüş, yuvarlanıp ölmüş, boynuzlanarak öldürülmüş hayvanlarla -henüz canı çıkmadan yetişip kestiklerinizin dışında-yırtıcıların yediği hayvanlar, dikili taşlar önünde (sunaklarda) boğazlanmış hayvanlar ve fal oklarıyla paylaşmanız size haram kılındı.” delildir. Zira âyette¹⁵⁰ “yetişip kestikleriniz müstesna” diye bir kayıt mevcut olup bununla, kesilenler helal kılınmış olmaktadır. Bir başka âyette ise “ قُلْ لَا أَجِدُ فِي مَا أُوحِيَ إِلَيَّ مُحَرَّمًا عَلَى طَاعِمٍ ”
 “dem-i mesfûh, akan kan” haram kılınmıştır.¹⁵¹ “يَطْعَمُهُ إِلَّا أَنْ يَكُونَ مَيْتَةً أَوْ دَمًا مَسْفُوحًا”
 Bu, hayvanın damarlarında cereyan eden kandır. Hayvan kesilmekle haram olan bu kan akıp gitmiş ve böylece hayvan haram ve pis olan bu kısmından temizlenmiş olur. Nitekim “tezkiye” nin bir anlamı da temizlemektir. Dolayısıyla kesim hayvanı temiz hale getirmektedir. Kesme işlemi de “ihtiyari” ve “ızdırari” olmak üzere ikiye ayrılır. İhtiyari olan, deve, sığır ve davarın ehli ile vahşi olanı, ele geçmiş ve kesme imkânı olduğunda bilinen şekliyle kesmektir. Yine bu hayvanlardan boğulmak, taş, sopa vb. bir şeyle kafasına vurulmak, yüksek bir yerden düşmek, başka bir hayvan tarafından boynuzlanmak ve yırtıcı bir hayvanın saldırısına uğrayıp yenilmek suretiyle ölmek üzere olanlar şâyet ölmeden yetişilirse etinin helal olması için aynen kesilmeleri gerekir. Izzırari olan ise, kan akacak şekilde hayvanı her hangi bir yerinden yaralamaktır. Bu işlem kesme yerine geçmektedir. Bu usul av havanları ile ehli olan hayvanların vahşileşmesi veya ürküp kaçması neticesinde ele geçirip usulüne göre kesme imkânının olmadığı durumlarda zarûret sebebiyle uygulanır.¹⁵²

Nitekim Rafi b. Hadic şöyle nakletmektedir: “Resulüllah ile beraber bir seferde idik. Derken develerden birisi kaçtı. Bir adam onu ok atarak durdurdu. Peygamberimiz, “develerin vahşi hayvanlar gibi kaçanları var. Onlardan size galebe çalan olursa bu şekilde muamele edin.” buyurdu. Ben, “Ey Allah'ın Rasulü, biz bazen savaşta ve yolculukta olabiliyoruz, hayvan kesmek istiyoruz ve yanımızda bıçak olmadığı oluyor” dedim. Peygamberimiz, “ diş ve turnak dışında kanı bolca

¹⁵⁰ Maide 5/3.

¹⁵¹ En'âm 6/145.

¹⁵² Kâsânî, *Bedâi*, 6/197 vd.; Şirbini, *Muğni'l-Muhtâc*, 4/265; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 9/315 vd.; İbn Hazm, a.g.e., 6/133.

akıtan her şeyle olur. Üzerine Allah'ın ismi anılandan ye. Diş ve tırnağa gelince; diş kemiktir, turnak ise Habeşlilerin bıçağıdır."¹⁵³

Ancak İmam Malik'e göre ehli hayvan ürküp kaçsa ve yakalanamazsa da bu hayvana av hayvanına uygulanan muamele yapılmaz. Yani kan akacak şekilde herhangi bir yerinden vurularak eti helal hale gelmez. Böyle bir hayvanın, eti yenen ehli hayvanlarda olduğu gibi ancak zebh veya nahr yoluyla eti yenilebilir. Çünkü ehli bir hayvan vahşileşse de aslı üzere kalır. Ehli hayvanda aslolan, etinin nahr veya zebh yoluyla yenilmesidir.¹⁵⁴

3.1.2.En'âm denilen hayvanların yabancı olanları ile geyik, ceylan, dağ keçisi, tavşan gibi yabancı hayvanlar:

Zira bunlar âyette¹⁵⁵ ifade edilen "habâis" kapsamına girmediği gibi hadiste¹⁵⁶ yasaklanan kesici ve parçalayıcı köpek dişleriyle avlanan ve saldıran yırtıcı hayvanların kapsamına girmez. Bunlar helaldir.

3.1.3.Tavuk, kaz, hindi gibi evcil kümes hayvanları ile pençesi ile saldırmayan ve avlanmayan güvercin, serçe, bildircin, balıkçıl gibi kuşlar:

Bunlar da "habâis" kapsamına girmediği gibi hadiste yasaklanan kesici ve parçalayıcı köpek dişleriyle avlanan ve saldıran yırtıcı hayvanların kapsamına girmediğinden helaldir.

3.1.4.Toynaklı hayvanlardan yabancı eşek

Hz. Ali, Abdullah b. Ömer, Bera b. Âzib, Abdullah b. Ebu Evfa, Enes b. Mâlik, Ebu Hureyre, Câbir b. Abdullah'tan (ra) gelen hadislerde ehli eşek eti

¹⁵³ Buhârî, "Zebâih", 37; Tirmizî, "Ahkâm", 6.

عن رافع بن خديج رضي الله عنه قال: كنا مع النبي صلى الله عليه وسلم في سفر، فندَّب بعير من الإبل، قال: فرماه رجل بسهم فحبسه، قال: ثم قال: (إن لها أوابد كأوابد الوحش، فما غلبكم منها فاصنعوا به هكذا). قال: قلت: يا رسول الله، إنا نكون في المغازي والأسفار، فنريد أن نذبح فلا تكون مُدَى، قال: (أرئى، ما نَهَرَ، أو أَنهَرَ الدَّمَ وذكُر اسم الله فكل، غير السن والظفر، فإن السن عظم، والظفر مُدَى الحبيشة

¹⁵⁴ Sehñnũn, *el-Mũdevvenetũ'l-Kũbrũ*, 1/424 Ebũ Saĩd Abdũsselãm b. Saĩd b. Habĩb et-Tenũhĩ (240/854), Darũ'l-Fikir, 1-4, y.y., 1400/1980.; İbn Rũşđ, *Bidãyetũ'l-Mũctehid*,412.

¹⁵⁵ Araf 7/157

وَيُجَلُّ لَهُمُ الطَّيِّبَاتُ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَائِثَ.....

¹⁵⁶ Ebũ Dãvũd, "Et'ime", 33

عن ابن عباس قال: نهى رسول الله صلى الله عليه وسلم عن أكل كل ذي ناب من السبع وعن كل ذي مخالب من الطير

yasaklanmıştır.¹⁵⁷ Eşek etinin yasaklandığı hadislerde “ehli” kaydı geçmektedir. Dolayısıyla bu kaydı taşımayan yabancı eşek helaldir. Hanefilere göre vahşi eşek evcilleşse yenilir, ehli eşek vahşileşse yenilmez. Şâfilere göre vahşi eşek tayyibât kısmına girer. Eşeğin her iki türünde de aslına bakılır. Vahşi eşek evcilleşse, ehli eşek yabancılaşsa hükmü aynıdır değişmez. Hanbelîler de eşeğin vahşileşme veya evcilleşmesi neticesinde aslına bakarlar. İmam Mâlik ise vahşi eşek evcilleştiğinde son haline bakarak yenilmeyeceğini söylemiştir. Zâhîrlere göre aynen Şâfilerde olduğu üzere vahşi eşek evcilleşmekle, ehli eşek yabancılaşmakla hükmü değişmez.¹⁵⁸

3.1.5. Deniz ürünlerinden avlanma dışında harici bir sebeple ölmüş balık

Bu durumdaki balık ister avlanarak ele geçirilsin isterse deniz suyunun ısınması, soğuması, med-cezir vb. sebeplerle ele geçirilsin ve ismi hangi balık olursa olsun fark etmez eti helaldir. Balığın karnındaki diğer balık da yenilir.¹⁵⁹ Zira bu konuda, “Denizin suyu temiz, ölüsü ise helaldir”¹⁶⁰, “Size iki ölü ile iki kan helal kılındı. İki ölü, balık ve çekirgeciğdir. İki kan ise karaciğer ile dalaktır” mealindeki hadisler delildir.¹⁶¹

Ancak balık kendiliğinden ölürse Hanefilere göre yenmez.¹⁶² Bu meselede mezheplerin delillerine ilerde yer vereceğiz.

¹⁵⁷ Buhârî, “Zebâih”, 28; Müslim, “Sayd ve’z-zebâih”, 25; Ebû Dâvûd, “Et’ime”, 34; Tirmizî, “Et’ime”, 6; Nesâî, “Sayd ve’z-zebâih”, 31; İbn Mâce, “Zebâih”, 13; Darîmî, “Edahi”, 21.

عن ابن عمر رضي الله عنهما: «نهى النبي صلى الله عليه وسلم عن لحوم الحمير الأهلية يوم خيبر»
¹⁵⁸ Meydanî, *el-Lübâb fî Şerhi’l-Kitâb* 3/96 Abdü’l-Ğani el- Ğanemî (1298/?), Darü’l-Kitabi’l-Arabî, 1. Baskı, tek cilt (3 cüz halinde), Beyrut, 1415/1994.; İbn Âbidîn, *Reddü’l-Muhtâr ale’d-Dürri’l-Muhtâr, Şerh-u Tenvirü’l-Ebsâr*, 6/304 Muhammed Emin (1252/1836), Kahraman Yayınları, 1-6, İstanbul, 1984.; Sehnûn, *Müdevvene*, 1/424; Şirbini, *Muğni’l-Muhtac*, 4/299; Bühûtî, *Keşşafu’l-Kına*, 9/3092, 3094; İbn Hazm, *El-Muhallâ*, 6/81.

¹⁵⁹ Kâsânî, *Bedâi*, 6/175 vd.; Karafî, *ez-Zehîra*, 4/97 Ebü’l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs b. Abdîrahmân el-Mısırî el-Karâfî (684/1285), Dârü’l-Ğarbi’l-İslâmî, 1-14, Beyrut, 1994.; Şirbini, *Muğni’l-Muhtac*, 4/297 vd.; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 9/314; İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 6/60.

¹⁶⁰ Ebû Dâvûd, “Tahâret” 41; Tirmizî, “Tahâret” 52; Nesâî, “Miyah” 4; İbn Mâce, “Tahâret” 38.
سَأَلَ رَجُلٌ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنِّي تَرَكْتُ الْبَحْرَ، وَتَحْمِلُ مَعَنَا الْقَلِيلَ مِنَ الْمَاءِ، فَإِنْ تَوَضَّأْنَا بِهِ عَطِشْنَا، أَفَنَتَوَضَّأُ بِمَاءِ الْبَحْرِ؟ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «هُوَ الطَّهْرُ مَاؤُهُ الْحُلُّ مَيْتَتُهُ»

¹⁶¹ İbn Mâce, “Et’ime” 31.

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ ابْنِ عُمَرَ؛ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: أُحِلَّتْ لَكُمْ مَيْتَتَانِ وَدَمَانِ. فَأَمَّا الْمَيْتَتَانِ فَالْحَوْتُ وَالْجَرَادُ وَأَمَّا الدَّمَانِ، فَالْكَبِدُ وَالطَّحَالُ

¹⁶² Kâsânî, *Bedâi*, 6/175; Cessâs, *Ahkamü’l-Kur’ân*, 2/600.

3.1.6.Haşerattan çekirge

Aynen balıkta olduğu gibi bu konuda da “Size iki ölü ile iki kan helal kılındı....” hadisi delildir.

Ancak Mâlikîler çekirgenin yenmesi için yakılması veya suya atılması veya herhangi bir organının kesilmesi gibi bir sebep yüzünden ölmesini şart koşarlar. Çünkü onlarda, hangi kara hayvanı olursa olsun yenmesi için tezkiye şarttır.¹⁶³

3.2.Haram Olduğunda İttifak Edilenler

3.2.1. Eti yenen evcil ve yabancı hayvanlardan ölü halde (meyte, leş) bulunanlar

Zira âyetlerde¹⁶⁴ haram kılınan şeyler sayılırken ilk başta ölü hayvan zikredilmektedir. Buradaki ölü hayvandan maksat, kendisinde ihtiyari veya zaruri kesim şart olanlardan bu şart gerçekleşmeksizin kendi kendine ölen veya şer’i usule aykırı bir şekilde kesilen veya öldürülen hayvandır.¹⁶⁵

3.2.2.Domuz

Kur’ân’da haram kılınan şeyler sayılırken domuzun sadece eti zikrediliyorsa da müfessirler ve fakihler, En’âm sûresinin 145. âyetinde yer alan “rics” kelimesiyle, “Peygamber onlara pis ve murdar olan şeyleri haram kılar” meâlindeki âyeti¹⁶⁶ birlikte değerlendirerek domuzun kemiği, yağı, sütü dâhil bütünüyle haram olduğuna hükmetmişler, ilgili âyetlerde sadece etinin zikredilmesinin en çok faydalanılan kısmının eti olması gerçeğine bağlı bulunduğunu kabul etmişlerdir. Buna göre domuzun bütün parçaları “meyte” hükmünde olup dinen necis sayılmıştır. Derisi tabaklansa bile fakihlerin çoğunluğuna göre dinen temizlenmiş olmaz. Âlimler,

¹⁶³ İbn Cüzey, *el-Kavâninü'l-Fıkhiyye*, 297.

¹⁶⁴ Bakara 2/173.

إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ وَلَحْمَ الْخِنزِيرِ وَمَا أُهْلَ بِهِ لِغَيْرِ اللَّهِ فَمَنْ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ.....
Maide, 5/3.

حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ وَالدَّمُ وَلَحْمُ الْخِنزِيرِ وَمَا أُهْلَ لِغَيْرِ اللَّهِ بِهِ وَالْمُنْخَنِقَةُ.....
En’âm 6/145

قُلْ لَا أَجِدُ فِي مَا أُوحِيَ إِلَيَّ مُحَرَّمًا عَلَى طَاعِمٍ يَطْعَمُهُ إِلَّا أَنْ يَكُونَ مَيْتَةً أَوْ دَمًا مَسْفُوحًا أَوْ لَحْمَ خِنزِيرٍ فَإِنَّهُ رِجْسٌ
Nahl 16/115

إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ وَلَحْمَ الْخِنزِيرِ وَمَا أُهْلَ لِغَيْرِ اللَّهِ بِهِ فَمَنْ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ.....

¹⁶⁵ Rağîb el-İsfehânî, *el-Müfredat fî Ğaribi'l-Kuran*, “موت” md.; Feyyûmî, *el-Misbâhu'l-Münir*,

“موت” md.; Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur’ân*, 1/130.

¹⁶⁶ A’râf 7/157.

domuz kılının temiz veya pis olduğu ve bazı yerlerde kullanılıp kullanılmayacağı konusunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir.¹⁶⁷

Hanefilere göre domuz ayette hakkında “rics” denildiği için necisü’l-ayn olup derisi, kılı, kemiği vb. bütün parçaları necistir, istifade edilemez. Derisi tabaklanmakla bile temiz olmaz. İmam Muhammed domuz kılının zarureten ayakkabı dikiminde kullanılabileceğini söylemiştir. Bir rivayette İmam Ebu Yusuf domuz da dâhil bütün derilerin tabaklanmakla temiz olacağını ifade etmiştir. Malikilere göre domuz necisü’l-ayndır. Derisi tabaklanmakla temiz olmaz. Kemikleri necis, kılı temizdir. Şafiilere göre köpek ve domuz ölüsü hariç diğerlerinin derisi tabaklanmakla temiz olur. Deri dışındaki yün, kıl, tüy, kemik, boynuz ve dişe gelince tabaklanmakla dahi temiz olmaz. Hanbelilere göre domuzun derisi tabaklanmakla temiz olmaz. Domuz kılı dikimde kullanmak mekruhtur.¹⁶⁸

Zâhirîlere göre domuzun ne eti ne yağı ne de başka bir cüzü yenilmez, kılı ne dikimde ne de başka bir şeyde kullanılmaz. Ancak derisi tabaklanmakla temiz olur. Delil olarak “*her deri tabaklanmakla temiz olur*”¹⁶⁹ hadisi ile Peygamberimizin (as.), hanımlarından Hz. Meymune’nin bir cariyesine hediye edilip ölen ve bu yüzden atılan koyunu görünce, “*derisini alsaydınız ve tabaklayıp kullansaydınız ya!.....*”¹⁷⁰ sözünü alırlar. Zira onlara göre “*her deri tabaklanmakla temiz olur*” hadisi ayırım yapmaksın umumuyla tabaklanan her derinin temiz olduğunu ifade eder.¹⁷¹

Domuzun nasıl bir hayvan olduğu ve tibben ne derece zararlı olduğu ile alakalı tespitleri Diyanet İslam Ansiklopedisi, Asaf Ataseven - Mehmet Şener tarafından yazılan “domuz” maddesinden aynen aktarıyoruz: “Kur’ân-ı Kerîm’de etinin haram olduğu belirtilen tek hayvan domuzdur. Domuzun haram kılınmasındaki hikmeti, bugün ilim ve modern tıp tam anlamıyla tesbit edip ortaya

¹⁶⁷ Ataseven, Asaf – Şener, Mehmet, “Domuz”, *DİA*, 9/507. İstanbul 1994.

¹⁶⁸ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 1/23; Kâsânî, *Bedâi*, 1/370, 442- 444.; Bağdadi, *Telkîn*, 64-65; İbn Cüzey, *el-Kavâninü’l-Fıkhiyye*, 101-105.; Şirbini, *Muğni’l-Muhtac*, 1/78, 81.; Bühûtî, *Keşşafü’l-Kına*, 1/68-70.;

¹⁶⁹ Müslim, “Hayz”, 105; Ebû Dâvûd, “Libâs”, 41; Tirmizî, “Libâs”, 7; Nesâî, “Fer’ ve Atire”, 4; İbn Mâce, “Libâs”, 25

عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَيُّمَا إِهَابٍ دُبِعَ فَقَدْ طَهِّرَ»

¹⁷⁰ Buhârî, “Zekât”, 61; Müslim, “Hayz”, 100.

عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: نُصِدِّقَ عَلَى مَوْلَاةٍ لِمَيْمُونَةَ بِشَاةٍ فَمَاتَتْ فَمَرَّ بِهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: «هَلَّا أَخَذْتُمْ إِهَابَهَا فَدَبَعْتُمُوهُ فَانْتَفَعْتُمْ بِهِ؟» فَقَالُوا: إِنَّهَا مَيْتَةٌ فَقَالَ: «إِنَّمَا حَرَّمَ أَكْلَهَا»

¹⁷¹ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 1/128.

koymuş olmamakla beraber bu hayvanın birçok hastalık sebebini bünyesinde taşıdığı ve insan sağlığına verdiği zararların öldürücü boyutlara ulaştığı bilinmektedir. Bu konuda yapılan araştırmalar, hayvan etleri arasında en çok domuz etinin insana hastalık bulaştırma özelliğine sahip olduğunu ortaya koymuştur. Domuz eti, yağ dokusu ve elementleri bakımından diğer hayvan etlerinden farklıdır. Hangi domuz cinsi olursa olsun bunların etlerinde kolesterin, yağ asitleri, kükürt, histamin, büyüme hormonları oldukça fazladır. Domuzdan başta trişin hastalığı olmak üzere domuz şeridi, domuz yılanlığı, domuz vebasası, domuz gribi, kuduz, şarbon, ruam, şap, tüberküloz bulaşır. Son yıllarda Amerika Birleşik Devletleri'nde bazı araştırmacılar domuzlarda görülen bir virüsün AIDS'e benzer bir hastalık yaptığını, bazıları da domuz etinde "toxoplasma gondii" adında bir parazit bulunduğunu, iyi pişmemiş domuz etinin bilhassa bebeklerde kanser, körlük ve zekâ geriliği gibi hastalıklara sebep olduğunu ileri sürmüşlerdir. Ayrıca domuz etinde bol miktarda bulunan kolesterin ve yağ asitleri, kükürt bakımından zengin mukopolisakkaritler, büyüme hormonu, cinsiyet hormonu, histamin ve imidazol gibi maddeler safra kesesi iltihapları ve taşları, apandisit, barsak iltihapları, apse ve çıbanlar, şirpençe, kadınlarda nisâî akıntılı iltihaplar, mafsalsal iltihabı ve kireçlenmesi, damar sertliği, tansiyon yüksekliği ve infarktüs gibi hastalıklara yol açmaktadır. Nitekim Alman hekimi H. H. Reckeweg, domuz etinde bulunan yüksek seviyedeki kolesterin ve yağ asitlerinin damar sertliği, tansiyon yüksekliği ve infarktüs; mukopolisakkaritlerin mafsalsal iltihabı ve kireçlenmesi, fazla miktardaki büyüme ve cinsiyet hormonlarının kanser; histamin ve imidazolun ekzama, ürtiker, astma, vazomotor rinitis gibi allerjik hastalıklara sebep olduğunu ileri sürmektedir. Ancak bu konuda kesin sonuçlara ulaşabilmek için daha geniş araştırmalara ihtiyaç vardır. Doğulu ve Batılı bazı düşünür ve ilim adamları, beslenme ve gıda rejiminin insan bedeni ve karakteri üzerinde tesiri olduğunu söylemişlerdir. İçki yasağıyla birlikte düşünülünce domuz yasağının bu bakımından da önem taşıdığı şüphesizdir. Domuz eti ve içki tüketen toplum fertlerinde görülen şiddet ve taşkınlık eğilimiyle hiç et yemeyenlerde görülen sakin mizaca karşılık müslümanların orta bir mizaç hali sergiledikleri söylenebilir. Bazı uzmanlar domuz yağının E vitaminini yok ettiğini, domuz etinin erkek ve kadınlarda aşk duygusunun zayıflamasına ve kısırlaşmaya yol açtığını ileri sürmektedir. Gerçekten insanların cinsî hayatı için çok önemli olan E

vitamini yağların oksidasyonunu önlediği gibi yağlarda bulunan ve yine cinsî hayat için önemli olan A vitamininin de okside olmasına engeldir. Yağlarda her iki vitaminin, bilhassa E vitamininin noksanlığında erkeklerde kısırlık, kadınlarda düşükler ve cinsî hayatta durgunluk meydana gelir. Domuzun her türlü pislik ve leş yemeye düşkün, obur, hantal ve hayvanlar arasında vücut temizliği yapmayan hemen hemen tek canlı niteliğini taşıması sebebiyle olacaktır ki onu yiyenler de dâhil bütün dünya milletlerinin dillerinde domuz kelimesi hakaret ifade eden cümleler içinde yer almıştır. Kur'ân-ı Kerîm'de bu özelliğiyle de anılmaktadır (el-Mâide 5/60). Domuz etinin zararlarıyla ilgili ilmî sonuç ve iddialar bu çerçevede olmakla birlikte domuzla dair dinî yasağın bunlara bağlı olduğunu söylemek doğru değildir. Çünkü bir konudaki ilmî kanaatin ileride değişme ihtimali mevcuttur. Bugün bilinen mahzurların herhangi bir şekilde ortadan kalkması domuz etindeki yasağı geçersiz kılmaz. Müslümanlar domuzla ilgili yasağı, başta Kur'ân-ı Kerîm olmak üzere ilâhî kitaplarda mevcut kesin bir emir olarak telakki eder ve bu inançla gereğini yerine getirirler.”¹⁷²

Kur'ân'da dile getirilen haram gıdalar içerisinde Müslümanların en çok sakındıkları domuz ve domuz mamulleri olmuştur. Alkollerini içeceklerle ilgili yasaklar konusunda daha mütesahil davranan Müslüman toplumlarda domuz eti yasağına şiddetle riayet edilmesi, bu yasağın bir anlamda müstakil kimlik oluşturan bir niteliğe büründüğünün göstergesi olarak düşünülebilir. Nitekim bu konuda kayda değer ilk tereddütler modernleşme dönemi ile gündeme gelmiştir. Bu bağlamda Dr. Milaşlı İsmail Hakkı ilgi çekici bir örnek oluşturmaktadır. Konuyla ilgili yazdığı risalelerinde domuz eti yeme yasağının tamamen tıbbi gerekçelere dayandığını iddia eden Milaşlı, Maide, 5/3 ayetindeki “tezkiye” kavramına “bir şeyin eksikliklerini gidermek ve zararlarını ortadan kaldırmak” anlamı yüklemiştir, ayetteki istisnadan domuz etini de kapsadığını ileri sürerek tıbbi açıdan tezkiye edilerek sağlıklı zararlı unsurlardan temizlendiği takdirde domuz eti yemenin haram olmayacağı sonucuna varmıştır.¹⁷³

¹⁷² Ataseven, Asaf – Şener, Mehmet, “Domuz”, *DİA*, 9/508.

¹⁷³ Okur, Kâşif Hamdi, *İslam Hukuku Açısından Helal ve Haram Olan Gıdalar ve Bazı Güncel Meseleler*, s. 13.

3.2.3. Allah'tan başkası adına kesilen hayvan

“Allah'ın âyetlerine inanıyorsanız, üzerine O'nun adı anılarak kesilenlerden yiyin.”¹⁷⁴, “Üzerine Allah'ın adı anılarak kesilenden hayvandan niçin yemeyesiniz ki? Oysa Allah, çaresiz yemek zorunda kalmanız dışında, haram kıldığı şeyleri size açıklamıştır.”¹⁷⁵, “Üzerine Allah'ın adı anılmadan kesilen hayvanlardan yemeyin. Kuşkusuz bu büyük günahdır.”¹⁷⁶ mealindeki âyetlerde Allah'ın adı anılmadan kesilen hayvanın yenilmemesi emredilmektedir.

Âyetlerde Allah'ın adının anılması noktasında “إِهْلَالٌ - ihlâl ” kavramı geçmektedir. “İhlâl” sözlükte, çocuğun doğum sonrasındaki yüksek sesle olan ağlaması, ihrama giren kişinin bu esnada yüksek sesle telbiye getirmesi, şaşırtıcı bir olay veya bir şey karşısında gayr-i ihtiyari insanın yüksek sesle Allah'ın ismini zikretmesi vb. anlamlara¹⁷⁷ gelmektedir.

Hayvan keserken yine sesin yükseltilmesi de bu kavram ile ifade edilmiştir. Buradan anlıyoruz ki “ihlal” kavramında kasıtlı veya gayr-i ihtiyari de olsa sesin yükseltilmesi bulunmaktadır.

3.2.4.Boğularak, başına bir şey vurularak,yüksek bir yerden yuvarlanarak, başka bir hayvan tarafından boynuzlanarak ölmüş hayvan ile yırtıcı hayvanların saldırıp yediği hayvan

Bunlar ölmeden yetişilip kesilirlerse etleri helal olur. Zira âyette haram olan şeyler arasında bunlar sayılmış, ölmeden tezkiye edildiği takdirde haram hükmünden istisna edilmiştir.¹⁷⁸

Mâlikî mezhebinde tezkiyenin zikredilen hayvanlarda etki etmesi için o hayvanlarda kesimden önce hayatlarından ümit kesilmeyecek kadar bir canlılığın

¹⁷⁴ En'âm 6/118

فَكُلُوا مِمَّا ذُكِرَ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ إِنْ كُنْتُمْ بِآيَاتِهِ مُؤْمِنِينَ

¹⁷⁵ En'âm 6/119

وَمَا لَكُمْ أَلَّا تَأْكُلُوا مِمَّا ذُكِرَ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ وَقَدْ فَصَّلَ لَكُمْ مَا حَرَّمَ عَلَيْكُمْ إِلَّا مَا اضْطُرِرْتُمْ إِلَيْهِ

¹⁷⁶ En'âm 6/121

وَلَا تَأْكُلُوا مِمَّا لَمْ يُذَكَّرْ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ وَإِنَّهُ لَفِسْقٌ

¹⁷⁷ Feyyûmî, *el-Misbâhu 'l-Münir*, “هلل” md.

¹⁷⁸ Maide 5/3.

bulunması gerekir. Şâyet hayvanın hayatından ümit kesilmişse, böyle bir hayvan ölmeden önce kesilse de bir şey ifade etmez.¹⁷⁹

3.2.5. Dikili taşlara (putlara) kesilen hayvan

Âyette bu kavram “نصب” kelimesiyle ifade dilmiş olup “nusub” ibadet maksadıyla dikilen taşlar demektir. Yani put görevi yapmaktadır. Cahiliye Arapları bu taşları dikmekte ve kendilerine ibadet etmekte idi. Ayrıca bu taşlara hayvanlar kesiyorlardı.

AllahTeâla bu taşlara kesilen hayvanları yasakladı. Zira böyle bir hayvan aynı zamanda “Allah’tan başkası adına kesilen hayvan” anlamına gelmektedir¹⁸⁰ ki zaten bu da haramdır.

3.2.6. Ehli Eşek

Ehli eşek hadiste¹⁸¹ yasaklanmıştır. İlgili hadis ve ehli eşekle alakalı bazı hükümlere daha önce yabancı eşek konusunda temas etmiştik.

3.3. Helal veya Haram Olduğunda İhtilaf Olan Hayvanlar

3.3.1. Toynaklı hayvanlardan at

Hanefilerde İmamı Azama göre mekruh, imameyne göre caizdir. İmamı Azam, “binmeniz ve güzelliğini seyretmeniz için atları, katırları, eşekleri de yarattı...” mealindeki âyeti¹⁸² delil olarak kullanmakta ve şöyle demektedir: Bu âyetten önce AllahTeâlâ nimet olarak verdiği hayvanları ve bunların nimet olma yönlerini izah ederken enam için yenilmelerini zikrederken at, katır ve eşek için binme nimetini zikretmiş, yeme nimetini söylememiştir. Nimetlerden istifade noktasında yeme en üstünüdür, şâyet atta yeme helal olsaydı, at için dahi üstün olan yeme nimeti varken edna olan binme zikredilmiş olurdu ki bu hikmet sahibine yakışmadı. Dolayısıyla at, katır ve eşek binilmek içindir. Halid b. Velid’in (ra)

¹⁷⁹ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, 400.

¹⁸⁰ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 2/391; Rağıb el-İsfehânî, a.g.e., “نصب” md., s. 496. ; Feyyûmî, *el-Misbâhu'l-Münir*, “نصب” md., s. 360.

¹⁸¹ Buhârî, “Zebâih”, 28; Müslim, “Sayd ve'z-zebâih”, 25; Ebû Dâvûd, “Et'ime”, 34; Tirmizî, “Et'ime”, 6; Nesâî, “Sayd ve'z-zebâih”, 31; İbn Mâce, “Zebâih”, 13; Darimi, “Edahi”, 21.

«عَنْ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا: «نَهَى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ لُحُومِ الْحُمْرِ الْأَهْلِيَّةِ يَوْمَ خَيْبَرَ

¹⁸² Nahl 16/8

وَالْخَيْلِ وَالْبَعَالِ وَالْحَمِيرِ لِتَرْكَبُوهَا وَزِينَةً وَيَخْلُقُ مَا لَا تَعْلَمُونَ.....

naklettiği hadise göre Resulullah at, katır ve eşek etini yasaklamıştır. ¹⁸³ “Haram ile helallik noktasında iki zıt delil bir araya gelince haram kılıcı delil helal kılıcı delile tercih edilir” kaidesine bu hadis, at etinin helal olduğuna dair nakledilen hadislere tercih edilir. Ancak İmamı Azam konu hakkında haramlık ve mubahlık bildiren hadislerin tearuzundan dolayı haram değil mekruh demiştir. Ayrıca at savaş aletidir. At etinin mubah kabul edilmesi bu aletin azaltılmasına sebep olacaktır. İmameyn ise Esmâ bt. Ebubekir¹⁸⁴ ve Cabir b. Abdullah’tan¹⁸⁵ gelen ve helallik ifade eden rivâyetlerle amel etmiştir.¹⁸⁶

Mâlikîlere göre at eti caiz değildir. İmam Malik, Nahl suresi sekizinci âyeti Ebu Hanife gibi yorumlayarak at etini haram kabul etmiştir.¹⁸⁷

Şâfiî, Hanbelî ve Zâhirîler e göre at eti caizdir. İmameynin bu konudaki delilleriyle amel ederler.¹⁸⁸

3.3.2. Katır

Katır, eşek ile atın birleşmesinden meydana gelen melez bir hayvandır. Bu durumda katırın anası ya attır ya da eşektir. Ve eti yenilen ile yenilmeyen hayvandan doğan yavrunun durumu mezheplere göre değişebilmektedir.

Hanefîler, yenilmesi helal ile haram olan hayvandan doğan yavruda helallik veya haramlıkta esas alınan anasıdır. Katırın anası eşek ise eşek zaten haram olduğu için ondan doğan katır da ittifakla haram olur. Anası at ise Ebu Hanife’ye göre at eti mekruh olduğundan anasına bağlı olarak mekruh, at imameyne göre caiz olduğundan anasına bağlı olarak caiz olur.¹⁸⁹

¹⁸³ Ebû Dâvûd, “Et’ime”, 26; Nesâî, “Sayd ve’z-zebâih”, 30; İbn Mâce, “Zebâih”, 14
عَنْ خَالِدِ بْنِ الْوَلِيدِ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «نَهَى عَنْ أَكْلِ لُحُومِ الْخَيْلِ، وَالْبِغَالِ، وَالْحَمِيرِ»

¹⁸⁴ Buhârî, “Zebâih”, 27.

عَنْ أَسْمَاءَ، قَالَتْ: «نَحَرْنَا فَرَسًا عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَكَلْنَا»

¹⁸⁵ Müslim, “Sayd ve’z-zebâih”, 36.

عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، «أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَى يَوْمَ خَيْبَرَ عَنْ لُحُومِ الْحُمْرِ الْأَهْلِيَّةِ، وَأَذِنَ فِي لُحُومِ الْخَيْلِ»

¹⁸⁶ Merğînânî, *el-Hidâye Şerh-u Bidâyeti'l-Mübtedi*, 4/348 Burhanüddin Ebu'l-Hasen Ali b. Ebi Bekir el-Fergâni (593/1197), Dârü'l-Erkam b. Ebi'l-Erkam, 1-2 (4 cüz halinde), Beyrut-Lübnan, t.y.; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 5/17.

¹⁸⁷ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, 427.

¹⁸⁸ Şirbini, *Muğni'l-Muhtac*, 4/298; Bühûtî, *Keşşafü'l-Kına*, 9/3094; İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 6/83. Atla alakalı ayrıca bkz. Öğüt, Salim, “At”, *DİA*, 4/32, İstanbul 1991.

¹⁸⁹ İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, 6/304 vd.

Mâlikîlere göre, Yüce Allah Nahl suresinde nimet olarak verdiği en'am denilen hayvanlardan bahsetmekte ve onların nimet olma yönünü yenilmeleri olarak açıklamaktadır. Surede diğer bir nimet olan toynaklı hayvanlardan bahsederken, “*Binmeniz ve güzelliğini seyretmeniz için atları, katırları, eşekleri de yarattı...*” mealindeki âyette¹⁹⁰ ise bu hayvanların nimet olma yönleri olarak binilmesinden bahsetmekte, en'amda olduğu gibi yenilmelerinden bahsetmemektedir. Buradan anlaşılıyor ki at, eşek ve katır binilmek içindir, onlarda yenilme menfaati yoktur. Dolayısıyla bu hayvanları yemek caiz değildir.¹⁹¹

Şâfiîlere göre katır helal ile haram olan bir hayvandan doğmuş olup bu durumda haramlık tarafı tercih edilir ki katır, etinin haram olması konusunda eşek gibidir. Ayrıca hadiste¹⁹² katır eti yasaklanmıştır.¹⁹³

Hanbelîler de aynen Şâfiîler gibi eti yenilen ile yenilmeyen bir hayvandan doğan yavru konusunda haramlık tarafını tercih ederler. Katır da ehli eşek ile attan meydana geldiğinden eşek haram olduğu gibi katır da haramdır. Hatta katır ehli ile vahşi eşekten meydana gelse hüküm yine aynıdır.¹⁹⁴

Neticede katır hakkında anası ehli eşek olduğunda dört mezhebe göre de haram olduğunu ancak anası at veya vahşi eşek olduğunda ise mezhepler arası ihtilafı olduğunu söyleyebiliriz.

Zâhirîler dört mezhepten farklı olarak katırı mutlak olarak helal kabul etmişlerdir. Bu konuda katır etini yasaklayan hadisleri delil olmaya elverişli kabul etmemişler ve “*Allah, çaresiz yemek zorunda kalmanız dışında, haram kıldığı şeyleri size açıklamıştır.*” âyetinin¹⁹⁵ umumuyla hareket ederek katırın haram kılınanlar içinde olmadığını ifade etmişlerdir.¹⁹⁶

¹⁹⁰ Nahl 16/8.

¹⁹¹ Malik, *Muvatta*, “Sayd”, 15 Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî (179/795), Çağrı Yayınları, 1-2, İstanbul, 1401/1981.

¹⁹² Ebû Dâvûd, “Et’ime”, 26.

عن جابر بن عبد الله قال: ذبحنا يوم خيبر الخيل والبغال والحمير، فنهانا رسول الله صلى الله عليه وسلم عن البغال والحمير، ولم ينهنا عن الخيل.

¹⁹³ Şîrbini, *Muğni'l-Muhtac*, 4/299.

¹⁹⁴ Bühûtî, *Keşşafü'l-Kına*, 9/3094.

¹⁹⁵ En'âm 6/119

وَقَدْ فَصَّلَ لَكُمْ مَا حَرَّمَ عَلَيْكُمْ إِلَّا مَا اضْطُرَّرْتُمْ إِلَيْهِ

¹⁹⁶ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 6/84.

3.3.3. Köpek dişli yırtıcı hayvanlar

Hadîs-i şerifte “Allah Resulü köpek dişli yırtıcı hayvanların yenilmesini yasakladı”¹⁹⁷ buyrulmaktadır.

Hadiste “ nâb / ناب ” ile “sebu’ / سبع ” kavramı geçmekte olup “nâb” sözlükte, “alt ve üst çenede öndeki dört diş takip eden diştir. İbn Sina bir hayvanda boynuz ve “nâb”ın bir arada bulunmadığını ifade etmektedir.¹⁹⁸

Nâb, Türkçede köpek dişi dediğimiz kesici ve parçalayıcı olan diştir. Yalnız nâbı olan her hayvan haram değildir. Zira Peygamberimiz ikinci bir özellik olarak “sebu’- yırtıcı olma”yı zikretmiştir. “Sebu’” ise tabiatı gereği köpek dişleriyle saldıran, güç ve kuvvetiyle avlayan, yaralayan, öldüren, süratle avını kapan yırtıcı hayvandır.¹⁹⁹

Dolayısıyla hem nâbı olan hem de yırtıcı olan hayvanlar haramdır. İlgili hadisle mezhepler amel etmiştir ancak sebu’ kavramının kapsamında ihtilaf etmişlerdir. İmam-ı Azam et yiyen bütün hayvanları sebu’ kapsamına almıştır. İmam Şâfî ise insan ve hayvanlara saldıran hayvanları sebu’ kabul etmiş dolayısıyla köpek dişi olsa da tilki ve sırtlan gibi insanlara ve hayvanlara saldırmayanları ayrı değerlendirmiştir.²⁰⁰

¹⁹⁷ Ebû Dâvûd, “Et’ime”, 33

عن ابن عباس قال: نهى رسول الله صلى الله عليه وسلم عن أكل كل ذي ناب من السبع وعن كل ذي مخالب من الطير

¹⁹⁸ Feyyûmî, *el-Misbâhu’l-Münir*, “ناب” md., s. 375.

¹⁹⁹ Feyyûmî, a.g.e., “سبع” md., s.160; Karahisari, *Ahter-i Kebîr*, “سبع” md.; Mergînânî, *Hidâye*, 4/347; San’ânî, *Sübülü’s-Selâm Şerh-u Bülûğil-Merâm min Cem’i Edilleti’l-Ahkâm*, 4/101 Muhammed b. İsmâil (1182/?), *Darü’l-Hadis*, 1-4, thk. Isamüddin es-Sabâbitî, Imâd es-Seyyid, Kahire, 1421/2000.; İbn Deybe, *Teysîrü’l-Vüsûl ilâ Câmi’l-Usûl*, trc. Prof.Dr. İbrahim Canan, *Hadis Ansiklopedisi*, 10/469.Ebû Abdillâh (Ebü’l-Ferec, Ebû Muhammed) Vecîhüddîn Abdurrahmân b. Alî eş-Şeybânî eş-Şâfî ez-Zebîdî el-Abderî (944/1537), Akçağ Yayınevi, trc. İbrahim Canan, *Hadis Ansiklopedisi*, 1-18, İstanbul, t.y.

²⁰⁰ Sanânî, *Sübülü’s-Selâm*, 4/101.

Tilki

Hanefi, Hanbeli ve Zahirilere göre haramdır çünkü hadiste yasaklanan köpek dişli yırtıcı hayvanlardandır. Malikilere göremekruhtur. Şafiilere göre köpek dişli olsa da dişi zayıf olduğundan ve tilki insanlara saldırmadığından helaldir.²⁰¹

Sırtlan

Hanefilere göre hadiste yasaklanan köpek dişli yırtıcı hayvanlardandır, haramdır. Sırtlanın av olduğu, yenilebileceği ve ihramlı avladığında koç gerekeceği ile ilgili hadis meşhur değildir. Sebu kapsamındaki hayvanları yasaklayan hadis ise meşhurdur. Meşhur hadisle amel etmek ise daha evladır. Ayrıca haram kılıcı bir hadis ile helal kılıcı bir hadis tearuz edince, ihtiyaten haram kılıcı ile amel edilir. Malikilere göre mekruhtur.²⁰²

Şafii, Hanbeli ve Zahirilere göre helaldir. Bu üç mezhep, Cabir b. Abdullah'ın Resulullah'a sırtlanı sordum, “o avdır, ihramlı onu avlarsa koç gerekir”²⁰³ hadisi ile İbn Ebi Ammar'dan gelen, “Cabir b. Abdullah'a sırtlanı sordum. Yememi söyledi. Ona, sırtlan av mıdır? dedim. Evet, dedi. Bunu Resulullah'tan mı işittin? dedim. Evet, dedi.”²⁰⁴ rivayeti delil almışlardır. İmam Şafii sırtlanı tayyibat kısmından saymakta ve insanların Safa ile Merve arasında sırtlan yediklerini ve sattıklarını söylemekte, Hanbeliler “Allah Resülü köpek dişli yırtıcı hayvanların yenilmesini yasakladı”²⁰⁵ hadisi âmm olup sırtlan hadisi hasstır ve hass âmma tercih edilir demektedirler.²⁰⁶

²⁰¹ Kâsânî, *Bedâi*, 6/193.; Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 1/449-451. Ebû İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. Alî b. Yûsuf el-Fîruzabâdî eş-Şîrâzî (476/1083), Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1-3, 1. Baskı, Beyrut-Lübnan, 1416/1995.; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 9/325-326, 336; Bühûtî, *Keşşafü'l-Kına*, 9/3092.; Dêrdîr, *eş-Şerhu'l-Kebîr alâ Muhtasari Sîdî Halîl*, 2/117. Ebû'l-Berekât Ahmed b. Muhammed b. Ahmed ed-Derdîr el-Adevî (1201/1786), (Desuki haşiyesiyle birlikte basılmıştır), Darü'l-Fikir, 1-4, t.y., y.y.

²⁰² Kâsânî, *Bedâi*, 6/193.; Dêrdîr, *eş-Şerhu'l-Kebîr*, 2/117.

²⁰³ Ebû Dâvûd, “Et'ime”, 32; Tirmizî, “Et'ime”, 4; Nesâî, “Sayd”, 27; İbn Mâce, “Sayd”, 15
عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: سَأَلْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «عَنِ الضَّبِّعِ، فَقَالَ: «هُوَ صَبِيدٌ وَيُجْعَلُ فِيهِ كَبِشٌ إِذَا صَادَهُ الْمُحْرِمُ»»

²⁰⁴ Nesâî, “Sayd”, 27; İbn Mâce, “Sayd”, 15.

عَنْ ابْنِ أَبِي عَمَّارٍ قَالَ: سَأَلْتُ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ، عَنِ الضَّبِّعِ، «فَأَمَرَنِي بِأَكْلِهَا»، فَقُلْتُ أُصِيدُ هِيَ؟ قَالَ: «نَعَمْ». .
قُلْتُ: أَسْمَعْتَهُ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟ قَالَ: «نَعَمْ»

²⁰⁵ Ebû Dâvûd, “Et'ime”, 33 hadisin metni için bkz. 155 no'lu dipnot.

²⁰⁶ Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 1/449-451.; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 9/325-326, 336; Bühûtî, *Keşşafü'l-Kına*, 9/3092. ; İbn Hazm, *Muhallâ*, 70 vd.

Fil

Hanefi, Şafii ve Hanbeli mezheplerine göre haramdır çünkü sebu‘, yırtıcı hayvanlardandır. Hanbeliler fil hakkında, Müslümanların yiyeceklerinden değildir. Nabı büyük olup habistir demişlerdir. Maliki mezhebine göre mekruhtur.²⁰⁷

Zahiri mezhebine göre helaldir. Zira sebu kapsamında değildir. Haram olduğuna dair nass yoktur. Hakkında haram olduğuna dair nass bulunanların dışındakiler, “*Yeryüzünde ne varsa tamamını sizin için yaratan O’dur.*”²⁰⁸, “*De ki: "Bana vahyedilende, murdar et (meyte) veya akıtılmış kan yahut domuz eti -ki pisliğin kendisidir- ya da günah işlenerek Allah’tan başkası adına kesilmiş bir hayvandan başka, yiyecek kimse için yasaklanmış bir şey bulamıyorum.*”²⁰⁹, “*Oharam kıldığı şeyleri size açıklamıştır.*”²¹⁰ âyetlerinin işareti ve “haram olduğuna dair nass bulunmadıkça eşyada aslolan ibahadır” kaidesince helaldir.²¹¹

Maymun

Hanefi, Şafii, Hanbeli ve Zahiri mezheplerine göre haramdır çünkü sebu‘, yırtıcı hayvanlardandır. Ayrıca bu mezhepler Allah’ın isyankâr bazı insanları ceza olarak maymun ve domuz suretine çevirdiğini, akl-ı selimin Allah’ın ceza olarak tayyibâtan olan bir hayvana çevirmeyeceğini kabul edeceğini ileri sürerler. Maliki mezhebine göre mekruhtur.²¹²

Bunların dışındaki hayvanlara gelince;

Hanefiler, aslan, kurt, kaplan, pars, çakal, ayı, köpek, evcil ve vahşi kedi, sincap, sansar, gelincik vb. hepsi sebu’ kapsamındadır.²¹³

Mâlikîler, aslan, kaplan, pars, ayı, kurt, evcil ve vahşi köpek, evcil ve vahşi kedi, firavun faresi vb. mekruhtur.²¹⁴

²⁰⁷ Kâsânî, *Bedâi*, 6/193.; Dêrdîr, *eş-Şerhu’l-Kebîr*, 2/117.; Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 1/449-451.; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 9/325-326, 336; Bühûtî, *Keşşafü’l-Kına*, 9/3092.

²⁰⁸ Bakara 2/29.

²⁰⁹ En’âm 6/145.

²¹⁰ En’âm 6/119.

²¹¹ İbn Hazm, *Muhallâ*, 70 vd. Fil ile alakalı ayrıca bkz. Öğüt, Salim, “Fil”, *DİA*, 13/68-69, İstanbul 1996

²¹² Kâsânî, *Bedâi*, 6/193.; Dêrdîr, *eş-Şerhu’l-Kebîr*, 2/117.; Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 1/449-451.; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 9/325-326, 336; Bühûtî, *Keşşafü’l-Kına*, 9/3092.; İbn Hazm, *Muhallâ*, 70 vd.

²¹³ Kâsânî, *Bedâi*, 6/193.

Şâfîîler, aslan, kaplan, pars, kurt, ayı, çakal, köpek, ehli ve vahşi kedi sebu kapsamına girip haramdır.²¹⁵

Hanbelîlere, aslan, kaplan, pars, kurt, köpek sebu kapsamında olup haramdır. çakal haramdır. Çünkü nabı olup sebu kapsamındadır. Çakal aynı zamanda köpeğe benzer. Ayı ise, kendisiyle parçalayıp öldürdüğü nabı varsa haramdır. Yoksa helaldir. Zürafa caizdir.²¹⁶

Zâhirîlere göre, köpek dişli yırtıcı hayvanlar, köpek, ehli ve vahşi kedi haramdır. Zira hadiste “köpek dişli yırtıcı hayvanları yemek haramdır”²¹⁷ buyrulmaktadır. Bu hayvanların sütleri etleri gibidir, etlerinin hükmünü alır.²¹⁸

3.3.4. Pençeli kuşlar

Peygamberimizin “köpek dişli yırtıcı hayvanları yasaklayan” hadisi bu konuda da delildir. Çünkü bu hadisin devamında rivâyetlerde “ve pençeli kuşları yasakladı”²¹⁹ kısmı geçmektedir.

Hadiste haram olan hayvanlar için “nâb” ve “sebu” kayıtları geçerken haram olan kuşlar için “mihleb” kaydı geçmektedir. Bir önceki maddede ifade ettiğimiz üzere her “nâb”ı olan hayvan haram olmadığı gibi her “mihleb”i olan kuş haram değildir. Çünkü hadisten anlaşıldığı üzere zikredilen “nâb” ve “mihleb” birer avlanma aracıdır, adeta bunlar o hayvan veya kuş için avını yakalama ve öldürmede bir silah gibidir. “Mihleb” ise sözlükte, diğer hayvanlarda tırnak yerine geçen organdır. Ancak mihleb diğer hayvanlarda bulunan tırnağın aksine daha güçlü, daha keskin ve daha serttir. Çünkü bu kelimenin türediği “خَلَبَ” fiili bir kuş için

²¹⁴ Dêrdîr, *eş-Şerhu'l-Kebîr*, 2/117.

²¹⁵ Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 1/449-451.

²¹⁶ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 9/325-326, 336; Bühûtî, *Keşşafü'l-Kına*, 9/3092.

²¹⁷ Müslim, “Sayd ve’z-zebâih”, 15; Nesâî, “Sayd”, 28; İbn Mâce, “Sayd”, 13.

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «كُلُّ ذِي نَابٍ مِنَ السَّبَاعِ فَأَكْلُهُ حَرَامٌ»

²¹⁸ İbn Hazm, *Muhallâ*, 70 vd.

²¹⁹ Ebû Dâvûd, “Et’ime”, 33

عن ابن عباس قال: نهى رسول الله صلى الله عليه وسلم عن أكل كل ذي ناب من السبع وعن كل ذي مخالب من الطير

kullanıldığında “kesmek, parçalamak” vb. anlamlara gelmektedir. Türkçede pençe dediğimiz organdır.²²⁰

Hanefilere göre, kartal, atmaca, şahin, doğan, çaylak, kerkenez gibi başka bir kuş üzerine öldürmek için vücuduyla çöken pençeli kuşlar hadiste yasaklanan kuşlardan olup haramdır. Akbaba, kuzgun, luri kuşu vb. leş yiyen kuşlar mekruhtur. Kargaya gelince üç türdür: Sadece leş yiyen, sadece ekin yiyen ve hem leş hem de ekin yiyen. Sadece leş yiyen mekruh, sadece ekin yiyen helal, hem leş hem de ekin yiyen İmam-ı Azam’a göre helal, İmam Ebu Yusuf’a göre mekruhtur. Turna, üveyk, keklik, serçe, güvercin, kırlangıç, vb. helaldir. Göçeğin kuşu ile hüdhüd mekruhtur. Bir görüşe göre yarasa haramdır. Leylek, saksağan, kumru helal olsalar da insanlar arasında bunları yiyen kişinin başına bir musibet geleceği inancından dolayı bunları yemek uygun değildir.²²¹

İmam Malik’e göre ister pençeli olsun ister olmasın, ister leş yesin ister yemesin kartal, akbaba, çaylak, kerkenez, karga vb. bütün kuşlar caizdir.²²²

Şâfiîlere göre, kartal, doğan, şahin, kerkenez pençeli ve habîs oldukları için, akbaba, luri kuşuleş yedikleri için saksağan ve tavus uğursuz sayıldıkları için, papağan habîs olduğu içinleş kargası ve çaylak hadiste öldürülmeleri emredildiği için haramdır. Ekin kargası helaldir. Deve kuşu, turna, leylek hariç (çünkü pis şeyleri yediği için haramdır) ördek, kaz gibi bütün su kuşları, güvercin, kumru, bağırtlak kuşu, keklik, serçe, rengi ve çeşidi ne olursa olsun serçe şeklindeki serçeye benzeyen bülbül, sığırcık gibi bütün kuşlar helaldir. Yarasa, kırlangıç, göçeğin kuşu ve hüdhüd haramdır.²²³

Hanbelîlere göre, kartal, doğan, şahin, çaylak, baykuş, atmaca gibi pençesiyle avlanan kuşlar hadiste yasaklandığı için, kerkenez, akbaba ve leylek leş yedikleri için, saksağan Araplar uğursuz saydığı için, karabatak, alacakarga hadiste öldürülmesi emredilen hayvanlardan biri olan leş kargasıyla leş yemeleri noktasında ortak vasıf taşıdıkları için, ayrıca hadiste zikredilen leş kargası haramdır. Yarasa,

²²⁰ Feyyûmî, *el-Misbâhu’l-Münir*, “**خَلْب**” md., s. 108; İbn Deybe, *Teyşîrü’l-Vüsûl*, trc. İbrahim Canan, Hadis Ansiklopedisi, 10/469.

²²¹ Kâsânî, *Bedâi*, 6/193; Dâmad Efendi, *Mecmau’l-Enhur*, 2/494 vd.; İbn Âbidîn, *Hâşiye*, 6/306.

²²² Sehnûn, *Müdevvene*, 1/427.

²²³ Şîrbîni, *Muğni’l-Muhtac*, 4/300 vd.

kırlangıç, kuzgun habîs oldukları için, hüdhüd, göçeğen kuşu öldürülmeleri hadiste yasaklandığı için haramdır. Deve kuşu, tavus, papağan, bülbül, küçük tarla kargası ve ekin kargası, keklik, sığırcık, bildircin, güvercin ve bütün türleri, serçe ve bütün türleri, üveyk, bağirtlak kuşu, toy kuşu, turna, kaz, ördek, kuğu ve bütün su kuşları tayyibât kısmından oldukları için helaldir.²²⁴

Zâhirîlere göre, pençesiyle avlanan kartal, şahin, doğan vb. kuşlar haramdır. Zira hadiste, “Resulüallah, köpek dişli yırtıcı hayvanlar ile pençeli kuşların yenilmesini yasakladı”²²⁵ buyrulmaktadır. Âyette “Peygamber size neyi yasaklamışsa ondan kaçının.”²²⁶ buyrulmaktadır. Resulüallahın helal olan bir şeyi yasaklaması mümkün değildir. Pençeli kuşların hadiste yasaklanması onların haram olduğu anlamına gelir. Serçe, güvercin, sığırcık vb. pençesi olsa da bununla avlanmayan kuşlar ise helaldir. Hüdhüd ve göçeğen kuşu, hadiste öldürülmesi yasaklandığı²²⁷ için haramdır. Akbaba, kerkenez, kırlangıç, yarasa helaldir.²²⁸

3.3.5. Deniz ürünlerinden kendiliğinden ölen balık

Daha önce Hanefî mezhebine göre harici bir sebep olmaksızın kendiliğinden ölmüş balığın helal olmadığını ifade etmiştik. Böyle bir balık kaynaklarda “ tâfi – الطَّافِي ” kavramıyla ifade edilmektedir. Kavramın kökü olan “طفا”, bir şeyin dibe batmaksızın suyun üstüne çıkması anlamındadır. Balık suda ölüp su üstüne çıkınca “tâfi” ismi verilir.²²⁹

Hanefîler, “tâfi” yi harici bir sebep olmaksızın suda kendiliğinden ölen balıktır diye tarif ederler ve bu şekilde öldükten sonra suyun üstüne çıkması veya çıkmaması arasında fark gözetmezler. Delil olarak, “Denizin sahile attığı veya suların çekilmesinden dolayı açıkta kalanı yiyin. Ancak denizde ölüp de su üstüne

²²⁴ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 9/326-327; Buhûti, *Keşşâfü'l-Kına*, 9/3093-3095.

²²⁵ Ebû Dâvûd, *Et'ime*, 33

عن ابن عباس قال: نهى رسول الله صلى الله عليه وسلم عن أكل كل ذي ناب من السبع وعن كل ذي مخالب من الطير

²²⁶ Haşr 59/7.

²²⁷ İbn Mâce, *Sayd*, 10. عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: نَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ قَتْلِ الصُّرَدِ وَالصَّفَدَعِ وَالنَّمْلَةِ وَالْهُدْهُدِ

²²⁸ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 6/73-77.

²²⁹ İbn Manzûr, *Lisanü'l-Arab*, “طفا” md.; Feyyûmî, *el-Misbâhu'l-Münîr*, “طفا” md., s. 224.

çikani yemeyin.” hadisini²³⁰ alırlar. “Kendinize ve yolculara geçimlik olmak üzere sularda avlanmak ve onu yemek size helâl kılındı.”²³¹ mealindeki âyette “taâm”dan maksat denizde kendiliğinden ölen tâfi değil denizin sahile attıklarıdır, zira denizin attığı tâfi sayılmaz.²³²

Mâlikîlere göre, deniz ürünlerinden balık, avlanmak gibi ister harici bir sebeple ölsün ister kendiliğinden ölsün helaldir.²³³

Şâfîilere göre, deniz ürünlerinden balık, ister avlanmak, taş çarpması, suların çekilmesi vb. harici bir sebeple ölsün ister kendiliğinden ölsün “Sularda avlanmak ve onu yemek size helâl kılındı.”²³⁴ âyeti ve “Denizin suyu temiz, ölüsü ise helaldir”²³⁵ hadisinden dolayı helaldir. Zira âyetteki “taamdan maksat kendiliğinden ölen “tâfi”dir. Ayrıca hadiste “Ashabın sahilde anber adı verilen ölü halde büyük bir balık buldukları, ondan yedikleri ve Resulullah’a takdim ettiklerinde ondan yediği”²³⁶ bildirilmektedir.²³⁷

Hanbelîlere göre balık ve çeşitleri olsun, balık dışındaki diğer hayvanlardan olsun sadece suda yaşayanlar ister kendiliğinden ölsün ister harici bir sebeple ölsün “Sularda avlanmak ve onu yemek size helâl kılındı.” mealindeki âyet ile “Denizinsuyu temiz, ölüsü ise helaldir” hadisinden dolayı helaldir. Zira âyetteki “taam”dan maksat denizin ölüsüdür. Ayrıca balık nasıl ki karada ölse helaldir, aynen

²³⁰ Ebû Dâvûd, Et’ime, 36; İbn Mâce, Sayd, 18

عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَا أَلْقَى الْبَحْرُ، أَوْ جَزَرَ عَنْهُ فَكُلُوهُ، وَمَا مَاتَ فِيهِ وَطَفَا، فَلَا تَأْكُلُوهُ»

²³¹ Maide 5/96

أَجَلٌ لَكُمْ صَيْدُ الْبَحْرِ وَطَعَامُهُ مَتَاعًا لَكُمْ وَلِلسَّيَّارَةِ وَحَرَّمَ عَلَيْكُمْ صَيْدَ الْبُرِّ مَا دُمْتُمْ حُرْمًا وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ

²³² Kâsânî, Bedai, 6/175; Cessas, Ahkamü'l-Kur'an, 2/600

²³³ Sehnûn, Müdevvene, 1/419; Dêrdîr, eş-Şerhu'l-Kebîr, 2/115; İbn Rüşd, Bidayetü'l-Müctehid, 424.

²³⁴ Maide 5/96.

أَجَلٌ لَكُمْ صَيْدُ الْبَحْرِ وَطَعَامُهُ مَتَاعًا لَكُمْ وَلِلسَّيَّارَةِ

²³⁵ Ebû Dâvûd, Tahâret, 41; Tirmizî, Tahâret, 52; Nesâî, Miyah, 4.

سَأَلَ رَجُلٌ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّا نَرَكِبُ الْبَحْرَ، وَنَحْمِلُ مَعَنَا الْقَلِيلَ مِنَ الْمَاءِ، فَإِنْ «تَوَضَّأْنَا بِهِ عَطِشْنَا، أَفَنَتَوَضَّأُ بِمَاءِ الْبَحْرِ؟» فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «هُوَ الطَّهْرُ مَاؤُهُ الْأَجَلُ مَيْتَتُهُ»

²³⁶ Müslim, Sayd, 17; Ebû Dâvûd, Et’ime, 47; Nesâî, Sayd, 35

عن جابر. قال: بعثنا رسول الله صلى الله عليه وسلم وأمر علينا أبا عبيدة. نتلقى عيرا لقريش. ... قال وانطلقنا على ساحل البحر. فرجع لنا على ساحل البحر كهيئة الكتيب الضخم. فأتيناها فإذا هي دابة تدعى العنبر. وتزودنا من لحمه وشائق. فلما قدمنا المدينة أتينا رسول الله صلى الله عليه وسلم. فذكرنا ذلك له. فقال (هو) رزق أخرجه الله لكم. فهل معكم من لحمه شيء فتطعمونا؟ قال: فأرسلنا إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم منه فأكله.

²³⁷ Şirbini, Muğni'l-Muhtâc, 4/297.

denizde ölünce de helal olur. Cabir'den gelen ve “Denizin sahile attığı veya suların çekilmesinden dolayı açıkta kalanı yiyin. Ancak denizde ölüp de su üstüne çıkanı yemeyin.”²³⁸ mealindeki hadis ise mevkuf olup Ebu Davud'un da ifade ettiği gibi bir rivâyette zayıftır. Cabir'den gelen hadis sahih olsa bile “tâfi” kerahete hamledilir. Zira balık ölünce suyun dibine çöker, zaman geçip de kokmaya başlayınca suyun üstüne çıkar, “tâfi” olur. Bu durumda böyle bir balık haram olduğu için değil koktuğu için keraheten yenmez.²³⁹

Zâhirîlere göre, balık ister harici bir sebeple, ister kendiliğinden ölmüş (tâfi) olsun helaldir.²⁴⁰

Balıkla alakalı yeri gelmişken bir hususu söylemek gerekirse o da Şia'nın balığın helal olması için pullu olmasını şart koşmasıdır.²⁴¹ Ayrıca Yahudilikte böyle bir hüküm olduğu görülmektedir. Tevrat'a göre denizde veya akarsu gibi suda yaşayan hayvanlardan sadece pullu ve yüzgeçli olanlar yenilebilir. Suda yasayıp da pulsuz ve yüzgeçsiz olan hayvanlar kirlidir, yenilmesi helal değildir. Bunların dirileri ile ölüleri arasında her hangi bir fark yoktur, hepsi iğrenç sayılır. Buna göre lüfer, palamut, uskumru gibi balıkçesitleri, kalamar, midye, tarak, salyangoz gibi sürüngen ve yumuşakçalar; yılanbalığı, ıstakoz, karides, yengeç gibi kabuklu su hayvanlarının yenmesi yasaktır.²⁴²

3.3.6. Balık dışındaki diğer deniz ürünleri:

Hanefîlere göre balık dışındaki diğer deniz ürünleri yenilmez. Delilleri şudur: “Murdar hayvan, kan, domuz eti.....size haram kılındı.”²⁴³ âyetindeki “meyte” ayırım yapmaksızın hem kara hem de deniz ölüsünü kapsar. Ancak “Onun suyu temiz, ölüsü helaldir” hadisi²⁴⁴ deniz ölüsünü istisna etmiştir. Bu hadisteki deniz

²³⁸ Ebû Dâvûd, Et'ime, 36; İbn Mâce, Sayd, 18

عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَا أَلْقَى الْبَحْرُ، أَوْ جَزَرَ عَنْهُ فَكُلُوهُ، وَمَا مَاتَ فِيهِ وَطَفَا، فَلَا تَأْكُلُوهُ»

²³⁹ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 9/314-315.

²⁴⁰ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 6/60.

²⁴¹ Pullu-pulsuz balık, <http://www.fetva.net/goruntulu-fetvalar/deniz-urunlerinden-hangisi-yenir-hangisi-yenmez.html> erişim 26.04.2016

²⁴² Şenol, Yahya, “Tevrat, İncil ve Kur'an'a Göre Eti Haram Kılınan Hayvanlar”, s. 40-41. İstanbul Üniversitesi, s. 1-156, 2007, Yüksek Lisans Tezi, Danışman, Prof. Dr. Abdülaziz BAYINDIR.

²⁴³ Maide 5/3.

²⁴⁴ Ebû Dâvûd, Tahâret, 41 (Diğer kaynaklar ve metin için 209 no'lu dipnota bkz.)

ölüsünden maksat ise, “Size iki ölü ile iki kan helal kılındı. İki ölü, balık ve çekirge dir. İki kan ise karaciğer ile dalaktır”²⁴⁵ hadisinde açıklandığı üzere balıktır. Peygamberimiz deniz ölüsünü balık olarak tefsîr etmiştir. Ayetteki yasaklanan kara domuzunun kapsamına su domuzu da girer. Ayrıca balık dışındaki kurbağa, yengeç, yılan, timsah vb. hayvanlar, “Peygamber onlara temiz şeyleri helâl, pis şeyleri haram kılar.”²⁴⁶ âyetindeki “habâis” kapsamına girer. Nitekim bir hadiste, *bir tabip tarafından Peygamber Efendimize ilaç olarak kullanılmak üzere kurbağa sorulunca, Peygamberimiz kurbağaların öldürülmelerini yasaklamıştır.*²⁴⁷ Buna göre kurbağanın yenilmesi yasaktır ve balık dışındaki diğer su ürünleri kurbağa gibidir, onun hükmünü alır. “Sularda avlanmak ve onu yemek size helâl kılındı.” âyeti her ne kadar deniz ürünleri arasında ayırım yapmıyorsa da bütün deniz ürünlerinin helal olduğuna delalet etmez. Çünkü âyetin devamında gelen “ihramlı iken size kara avı haram kılındı” kısmı âyetin ihramlıya göre deniz ve kara avının durumunu açıklamak için geldiğini göstermektedir. Yine âyette geçen “sayd” lafzı avın kendisi değil, “ıstıyad” yani avlanmak anlamındadır. Ve bu manada lafız hakikattir. “Sayd” lafzının bazen avlanılan şey anlamında kullanılması ise mecazdır. Mecaza gitmeye sebep bir delil olmadan lafzın hakikati terk edilemez.²⁴⁸

Mâlikîlere göre balık dışındaki diğer deniz ürünleri, ister karada helal olan benzerleri olsun ister olmasın, ister su domuzu ve su köpeği gibi karada haram olan benzerleri olsun, ister kurbağa gibi hem karada hem suda yaşasın caizdir.²⁴⁹

Şâfiîlere göre, balık dışındaki diğer su ürünlerinden sadece suda yaşayanlar, “Sularda avlanmak ve onu yemek size helâl kılındı.” mealindeki âyet²⁵⁰ ve “Denizin suyu temiz ölüsü helaldir” mealindeki hadisten²⁵¹ dolayı helaldir. Balık dışındaki

²⁴⁵ İbn Mâce, Et’ime, 31.

²⁴⁶ Araf 7/157.

وَيُجَلُّ لَهُمُ الطَّيِّبَاتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَائِثَ

²⁴⁷ Ebû Dâvûd, Edeb, 177; Nesâî, Sayd, 36

عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عُمَانَ: «أَنَّ طَبِيْبًا سَأَلَ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ ضِفْدَعٍ، يَجْعَلُهَا فِي دَوَاءٍ قَنَهَا النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ قَتْلِهَا»

²⁴⁸ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur’ân*, 2/600-601; Kâsânî, *Bedâi*, 6/177 vd.

²⁴⁹ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, 428; İbn Cüzey, *el-Kavâninü'l-Fıkhiyye*, 296.

²⁵⁰ Maide 5/96.

أَجَلٌ لَكُمْ صَيْدُ الْبَحْرِ وَطَعَامُهُ مَتَاعًا لَكُمْ وَلِلسَّيَّارَةِ وَحَرَّمَ عَلَيْكُمْ صَيْدَ الْبَرِّ مَا دُمْتُمْ حُرْمًا وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ

²⁵¹ Ebû Dâvûd, Tahâret, 41; Tirmizî, Tahâret, 52; Nesâî, Miyah, 4.

diğer su ürünlerinden hem suda hem karada yaşayanlardan kurbağa hadiste öldürülmesi yasak olduğu için, yengeç ve yılan zehrinden dolayı, kaplumbağa ve timsah ise habîs oldukları için haramdır.²⁵²

Hanbelîlere göre, “*Sularda avlanmak ve onu yemek size helâl kılındı.*” mealindeki âyet ve “*Denizin suyu temiz ölüsü helaldir*” mealindeki hadisten dolayı balık ve çeşitleri ile balık dışındaki yengeç, su köpeği, su kaplumbağası, yılan balığı vb. diğer su ürünleri caizdir. Bunlardan yengeç gibi akan kanı olmayanlarda tezkiye şart değilken kaplumbağa gibi karada yaşayıp sığınağı su olanlarda tezkiye şarttır. Ancak balık dışındaki diğer su ürünlerinden kurbağa hadiste öldürülmesi yasaklandığı için haramdır. Timsah haramdır. Çünkü insanı yer. Su yılanı habîs olduğu için haramdır.²⁵³

Zâhirîlere göre, su ürünlerinden sadece suda yaşayanlar ister harici bir sebeple, ister kendiliğinden ölmüş olsun ve adı ister su domuzu²⁵⁴, su köpeği, su insanı olsun helaldir. Zira âyette, “*Kendinize ve yolculara geçimlik olmak üzere sularda avlanmak ve onu yemek size helâl kılındı.*”²⁵⁵ buyrulmakta olup deniz ürünlerinden hiçbirisi dışarıda bırakılmamıştır. Âyet umum ifade etmekte olup deniz ürünlerinden hepsini kapsar. Su insanı ve su domuzu için, Allah insan ve domuz etini haram kılmıştır, bu da domuzdur, o da domuzdur denilirse su domuzu ile su insanı domuz ve insan sayılmaz. Çünkü lügatte böyle bir şey yoktur. Ayrıca sırf isimden yola çıkılarak bir hayvan için helal veya haram denilirse o zaman insanlardan bir kısmı haram olan bir şeyi helal saymak için helal olan bir hayvanın ismiyle isimlendirir helal sayar, helal bir şeyi de haram saymak için haram olan bir şeyin ismiyle isimlendirir ve haram sayar ki bu kabul edilemez. Su ürünlerinden kaplumbağa, yengeç, samur, su köpeği vb. hem suda hem karada yaşayanlar ancak

فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «هُوَ الطَّهْرُ مَاؤُهُ الْجِلُّ مَيْتُهُ»

²⁵² Şirbini, *Muğni'l-Muhtac*, 4/297-298

²⁵³ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 9/37-338; Buhûti, *Keşşafü'l-Kına*, 9/3095.

²⁵⁴ Kapibara (*Hydrochoerus hydrochaeris*), kemirici hayvanların en irisidir. Anavatanı Güney Amerika'dır. Eti için beslenir. Oldukça tüylü bir yapıya sahip olan bir fare türü -25 dereceye kadar düşen soğuk havalarda rahatlıkla yaşamaktadır. Ayrıca hem suda hem karada yaşayan bir canlıdır. <https://tr.wikipedia.org/wiki/Kobay>, <https://tr.wikipedia.org/wiki/Kapibaraerişim>, 26.04.2016

²⁵⁵ Maide 5/96.

tezkiye ile helal olur. Kurbağa ise hadiste “öldürülmesi yasaklandığından”²⁵⁶ haramdır.²⁵⁷

3.3.7. Çekirge dışındaki diğer haşerat (akrep, yılan, kertenkele, keler, böcek vb.) ve küçük hayvanlar (fare, gelincik, sincap, vb.) :

Hanefilere göre, arı, sinek, örümcek, akrep, yılan, kertenkele vb. haşerat ile fare, kirpi, gelincik, cerboa vb. küçük hayvanların hepsi selim tabiatın çirkin gördüğü habâis kapsamında olduğundan haramdır. Arapçası “الضَّب” olan kelere gelince, öncelikle bu hayvan “O peygamber onlara pis ve habîs olan şeyleri haram kılar” âyetindeki²⁵⁸ habâis kapsamına girer. Ayrıca Hz. Aişe’den gelen rivâyette “Peygamber Efendimize bir keler hediye edilir, Efendimiz yemez. Derken bir dilenci gelir ve Hz. Aişe onu dilenciye vermek ister. Bunun üzerine Peygamber Efendimiz, “yemediğin şeyi başkasına mı yediriyorsun” buyurur.²⁵⁹ Peygamberin onu yememesi, hoşlanmadığından dolayı değil haram olduğu içindir. Zira hoşlanmadığı için yemeseydi yoksula verilmesini yasaklamazdı. Çünkü ensardan birinin koyununu yememiş, ancak infak edilmesini emretmiştir. Yine keler bir kavle göre fil, maymun gibi insanoğlunun ceza olarak dönüştürüldüğü bir hayvandır. Zira rivâyete göre, “Bir adam Peygamberimize bir keler getirir. Peygamberimiz kelere bakar, altını üstüne çevirir ve şöyle der, bir kavim hayvana çevrilmiştir. Ne yaptıkları bilinmez. Bilmiyorum belki de bu hayvan o kavimden olabilir.”²⁶⁰ İbaha bildiren hadise gelince, biri helallik diğeri haramlık bildiren iki hadis tearuz edince haramlık bildiren hadis tercih edilir. Ayrıca ibaha bildiren hadis haramlık bildiren hadisten önce söylenmiş olabilir.²⁶¹

²⁵⁶ İbn Mâce, “Sayd”, 10

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: نَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ قَتْلِ الصُّرَدِ وَالضَّفْدَعِ وَالنَّمْلَةِ وَالْهُذُودِ.

²⁵⁷ İbn Hazm, *Muhallâ*, 6/65.

²⁵⁸ Araf 7/157.

²⁵⁹ İbn Ebi Şeybe, *Musannef*, Et’ime, 9 (5/544). Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed b. Ebî Şeybe İbrâhîm el-Absî el-Kûfî (235/849), Darü'l-Fikir, 1-8, Beyrut-Lübnan, 1409/1989.

²⁶⁰ Nesâî, “Sayd ve z-zebâih”, 26

عن ثابت بن وديعة قال: -جاء رجل إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم بضرب فجعل ينظر إليه ويقبله وقال: إن أمة مسخت لا يدري ما فعلت، وإني لا أدري لعل هذا منها.

²⁶¹ Kâsânî, *Bedâi*, 6/180,184 vd.; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 5/16 vd.; Serahsi, *Mebcut*, 11/378 (Editör Mustafa Cevat Akşit) Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî (483/1090), Edt. Mustafa Cevat Akşit, Gümüşev, 1-30, İstanbul 2008.

Mâlikîlere göre vebr (kediye benzeyen kuyruksuz bir hayvan) caizdir. Keler, köstebek, kirpi, karıncayıyen caizdir. Haşerattan yılanın boğazından kesildiği takdirde ihtiyaç duyan kimse için yenilmesi caizdir. Diğerlerine gelince ona göre içine düştüğü su ve yemeği necis yapmazlar. Su ve yemeği necis yapmayan şeylerin canlı olarak ele geçirildiği ve çekirgenin helal olması için gerekli şartlar yerine geldiğinde yenilmesi caizdir. Aynı şekilde salyangoz da canlı ele geçip haşlandıği veya kızartıldığı takdirde çekirgede olduğu gibi eti yenilir. Ölü olarak ele geçerse yenmez.²⁶²

Şâfiîlere göre fare, akrep, yılan hadiste öldürülmesi emredildiğinden²⁶³ yenilmesi haramdır. Karınca, arı, sinek ve haşerat ise habîs oldukları için haramdır. Gelincik, kirpi, cerboa, samur, sansar vb. hayvanlar ise Araplar bunları tayyibât cinsinden kabul ettiğinden ve bu hayvanların nabı zayıf olduğundan yenilmeleri caizdir. Kelere gelince, hadiste geçtiği üzere “*Peygamberin sofrasına konmuş, Efendimiz yemek üzere elini uzatınca keler olduğu söylenmiş bunun üzerine elini çekip yememiştir. Ancak yiyenleri de men etmemiştir. Kendisine keler haram mı? diye sorulunca: “Hayır haram değildir. Ancak benim yaşadığım yerde bu hayvan yoktur. Bundan dolayı hoşlanmıyorum*”²⁶⁴ buyurmuştur. Dolayısıyla keler caizdir.²⁶⁵

Hanbelîlere göre, böcekler, kurtlar, fare, kertenkele, bukalemun, akrep, yılan vb. haşerat habâis kısmındandır. Ayrıca bunlardan bir kısmının (yılan, fare vb.) hadiste öldürülmesi emredilmiştir.²⁶⁶ Kirpi haramdır. Zira “*Resulüllah’a kirpiden bahsedilince, o habîstir.*”²⁶⁷ buyurmuştur. Sincap, samur, gelincik, firavun faresi, vahşi ve evcil kedi nabı olduğu için haramdır. Hadîs-i şerifte Resulüllah “*kedi etini*

²⁶² Sehnûn, *Müdevvene*, 1/427.

²⁶³ Müslim, Hacc, 67;

عن عائشة رضي الله عنها، عن النبي صلى الله عليه وسلم ؛ أنه قال: "خمس فواسق يقتلن في الحل والحرم: الحية، والغراب الأبقع، والفارة، والكلب العقور، والحديا".

²⁶⁴ Buhârî, “Zebâih”, 33; Müslim, “Sayd”, 39, 40, 41.

عن خالد بن الوليد: أنه دخل مع رسول الله صلى الله عليه وسلم بيت ميمونة، فأتي بضب محنود، فأهوى إليه رسول الله صلى الله عليه وسلم بيده، فقال بعض النسوة: أخبروا رسول الله صلى الله عليه وسلم بما يريد أن يأكل، فقالوا: هو ضب يا رسول الله، فرفع يده، فقلت: أحرام هو يا رسول الله؟ فقال: (لا)، ولكن لم يكن بأرض قومي، فأجدني أعافه). قال خالد: فاجترته فأكلته، ورسول الله صلى الله عليه وسلم ينظر.

²⁶⁵ Şirbini, *Muğni'l-Muhtac*, 4/299-301.

²⁶⁶ Müslim, “Hacc”, 67 hadisin metni için bkz. 238 no’lu dipnot.

²⁶⁷ Ebû Dâvûd, “Et’im”e, 30

عَنْ عَيْسَى بْنِ نُمَيْلَةَ عَنْ أَبِيهِ قَالَ قَالَ كُنْتُ عِنْدَ ابْنِ عُمَرَ فَسُئِلَ عَنْ أَكْلِ الْفُتْفُتِ فَتَلَا { قُلْ لَا أُجِدُ فِيهَا أَوْحِيَ إِلَيَّ مُحَرَّمًا } الْآيَةَ قَالَ قَالَ شَيْخٌ عِنْدَهُ سَمِعْتُ أَبَا هُرَيْرَةَ يَقُولُ ذَكَرَ عِنْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ حَبِيبَةٌ مِنَ الْخَبَائِثِ

ve kediden kazanılan parayı yasaklamıştır.”²⁶⁸ Keler caizdir. Şâfiîlerin delilini alırlar.²⁶⁹

Zâhirîler e göre, hadiste öldürülmeleri emredilen yılan, fare, akrep, çaylak, karga²⁷⁰ haramdır. Eti yenilen bir hayvanı öldürmek caiz değildir. Çünkü bu malı zayi etmek olur ki bunu Resulüllah yasaklamıştır. Buna göre bu hayvanların öldürülmelerinin emredilmesi etlerini yenilmeyeceği anlamına gelir. Ayrıca fare, yılan ve akrep habâis kısmına girer. Kara salyangozu, kertenkele, osurgan böceği, karınca, arı, sinek, bit, kurtcuk, pire, tahtakurusu, vb. haşerat haramdır. Çünkü bunlardan bir kısmını (kertenkele, sinek, bit, pire vb.) öldürmek mubahtır. Diğer bir kısmını ise (arı, karınca vb.) öldürmek yasaktır. Öldürülmesi mubah olanlarda tezkiye yoktur. Öldürülmesi yasak olanlarda ise tezkiye caiz değildir. Dolayısıyla bunlar “...yetişip kestikleriniz hariç”âyetinin dışında kalıp, “size leş....haram kılındı”âyetindeki leş kapsamına girmektedirler. Keler helaldir. Zira hadiste Resulüllah’ a sorulunca onu yasaklamamıştır. ²⁷¹ Kirpi, tarla faresi, cerboa, helaldir.²⁷²

Mezheplerin görüşleri neticesinde eti yenen hayvanlarla alakalı çerçeveyi en dar tutanların Hanefîler, en geniş tutanların ise Mâlikîler olduğunu söyleyebiliriz. Diğer mezhepler ise bu ikisinin arasında yer almaktadır. Zikre değer bir husus ise, Zâhirîlerin dört mezhepten farklı olarak katırı mutlak olarak helal kabul etmeleri ve Şianın balığın yenilebilmesi için pullu olmasını şart koşmasıdır.

3.3.8. Pislik yiyen hayvanlar

Hadîs-i şerifte, “Resulüllah pislik yiyen hayvanın (cellâle) etinin yenilmesini, sütünün içilmesini yasakladı”²⁷³ buyrulmaktadır. Hadiste geçen “cellâle” ise, “pislik

²⁶⁸ İbn Mâce, “Sayd”, 20

عَنْ جَابِرٍ، قَالَ: «نَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، عَنْ أكلِ الْهَرَّةِ، وَتَمْنِهَا

²⁶⁹ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 9/324, 328-329, 336; Bühûtî, *Keşşâfî'l-Kıma*, 9/3092.

²⁷⁰ Müslim, “Hacc”, 67 hadisin metni için bkz. 239 no’lu dipnot.

²⁷¹ Buhârî, “Zebâih”, 33; Müslim, “Sayd”, 39, 40, 41 hadisin metni için bkz. 240 no’lu dipnot.

²⁷² İbn Hazm, *Muhallâ*, 6/73-85.

²⁷³ Ebû Dâvûd, “Et’ime”, 25; Tirmizî, “Et’im’e”, 24; İbn Mâce, “Zebâih”, 11

عن ابن عمر قال: نهى رسول الله صلى الله عليه وسلم عن أكل الجلالة وألبانها.

yiyecek hayvan” anlamına gelmektedir.²⁷⁴ Bir hayvanın ne zaman “cellâle” sayılacağı noktasında farklı görüşler ileri sürülmüştür.

Hanefilere göre cellale, yiyeceğinin çoğu necaset olan hayvandır. Bir hayvan çoğunlukla necaset olan şeyleri yerse eti değişir ve kokar, kendisine yaklaşıldığında kötü bir koku hissedilir. Hanefiler hadisteki nehyi kerahete hamletmişlerdir. Çünkü nehiy bizzat hayvanın etinin haram olmasından dolayı değil, başka bir şeyden dolayıdır ki o da necaset yemesiyle etinin değişmesidir. Böyle bir durumda hayvandan necasetin eseri geçinceye kadar, kokmuş yiyecekte olduğu gibi böyle bir hayvanın etinden istifade etmek mekruhtur. Hanefilerde böyle bir hayvanın etinin temiz hale gelmesi için hapsedilmesi noktasında belli bir süre konulmamıştır. Ne kadar zaman ki hayvan temiz yiyeceklerle beslenip eti temiz hale gelirse o zaman eti yenilebilir. Bir rivâyette ise üç gün hapsedileceği ifade edilmiştir. Serbest olarak gezen tavuk, necaset yese bile cellale olmaz. Çünkü tavuk hububat taneleri gibi başka şeyler de yediğinden yiyeceğinin çoğu necaset olmaz.²⁷⁵

Mâlikîlere göre cellalenin eti kerahetsiz caizdir. Zira İmam Malik “cellaleyi mekruh görseydim, leş yiyen kuşları mekruh görürdüm” diyerek cellalede herhangi bir sakınca görmemiştir.²⁷⁶

Şâfiîler, en’amdan olsun tavuk olsun bir hayvan etinin kokusu değişecek şekilde pislik yerse cellale olur. Bu da çoğunlukla pislik yemesiyle meydana gelir. Bu durumda eti, sütü, yumurtası mekruhtur. Hadisteki nehiy haram olmasını gerektirmez. Çünkü kesilen bir hayvanın etinin kokusu değişse yenilmesi mekruh olduğu gibi böyle bir durumda hayvanın etinin kokusu değiştiğinden hüküm aynıdır. Böyle bir hayvan belli bir süre kaydı olmaksızın etinin kokusu düzelinceye kadar temiz şeylerle beslenirse kerahet ortadan kalkar.²⁷⁷

Hanbelîlere göre şâyet hayvan çoğunlukla pislik yerse eti de sütü de haramdır. Çoğunlukla temiz şeyler yerse haram değildir. Bu ikisi dışında ise mekruhtur. Belli bir süre hapsedilmekle kerahet ortadan kalkar. Süre noktasında iki

²⁷⁴ Feyyûmî, *el-Misbâhu'l-Münîr*, “جل” md., s. 67.

²⁷⁵ Kâsânî, *Bedai*, 6/194-197; Fetevay-i Hindiye, 5/255. (Amire matbaası, 1-6, Kahire 1276)

²⁷⁶ Sehnûn, *Müdevvene*, 1/427.

²⁷⁷ Şirbini, *Muğni'l-Muhtac*, 4/304-305.

rivâyet vardır. Bir rivâyette enamdan olsun kuş olsun üç gün hapsedilir. Diğer bir rivâyette ise tavuk üç gün diğerleri kırk gün hapsedilir.²⁷⁸

Zâhirî mezhebine göre, cellale deve olsun deve dışındaki dört ayaklı hayvanlardan pislik yiyen hayvanlar olup belli bir süre olmaksızın etleri temizleninceye kadar hapsedilip temiz şeylerle beslenilmedikçe etleri de, sütleri de, binilmesi de haramdır. Tavuk ve kuşlar necaset yeseler de cellale sayılmazlar.²⁷⁹

3.4. Hayvanların etleri dışında diğer cüzleri (deri, kemik, tüy vb.)

En'âm denilen eti yenilen hayvanlardan canlı iken elde edilen yün, kıl temizdir. Zira ayette “Allah size hayvanların derisinden gerek yolculuk gününüzde gerekse ikamet gününüzde kolaylıkla taşıyabileceğiniz barınaklar yapmanızı; kezâ onların yünlerini, yumuşak tüylerini, kıllarını ev ve giyim eşyasıyla ticaret malı olarak değerlendirmenizi sağladı.”²⁸⁰ buyrulmakta ve hayvanların etleri dışında nimet olma yönleri anlatılmaktadır. En'âm denilen hayvanların canlı iken bedeninden kopan kulak, deri, et vb. parçaları necistir. Zira bu hayvanların etinin yenilebilmesi için usulüne uygun kesilmeleri gerekir. Kesilmeden hayvandan düşen parçalar meyte hükmnündedir; necistir ve haramdır. En'âm denilen hayvanlar usulüne göre kesilse bile, akmış kanları, erkeklik ve dişilik organı, husyeleri, beze (ur), idrar kesesi, öd kesesi habâis kapsamında olup yenmez.²⁸¹

Eti yenilsin yenilmesin meyte olan hayvanın eti dışındaki diğer cüzlerine gelince gelince,

Hanefilere göre domuz dışındaki ölü hayvanların derisi tabaklanmakla temiz olur. İmam Muhammed'e göre fil de aynen domuz gibidir. İmam Ebu Hanife ve İmam Ebu Yusuf'a göre ise fil domuz gibi değildir, derisi tabaklamakla temiz olur zira fil domuz gibi necisü'l-ayn değildir. Ölü hayvanın kendisinde kan bulunmayan kemik, sinir, yün, tüy, kıl, boynuz vb. kısımları temizdir. Mâlikîlere göre ölü hayvanın derisi tabaklanmakla temiz olmaz. Hanbelîler de aynı görüştedir. Ancak her

²⁷⁸ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 9/329.

²⁷⁹ İbn Hazm, *Muhallâ*, 6/85-86.

²⁸⁰ Nahl 16/80.

وَاللَّهُ جَعَلَ لَكُمْ مِنْ بُيُوتِكُمْ سَكَنًا وَجَعَلَ لَكُمْ مِنْ جُلُودِ الْأَنْعَامِ بُيُوتًا تَسْتَخِفُّونَهَا يَوْمَ ظَعْنِكُمْ وَيَوْمَ إِقَامَتِكُمْ وَمِنْ أَصْوَابِهَا وَأَوْبَارِهَا وَأَشْعَارِهَا أَثَاءًا وَمَتَاعًا إِلَى حِينٍ

²⁸¹ Mevsilî, *İhtiyar*, I/23; Kâsânî, a.g.e., 6/272.

iki mezhebe de göre böyle bir deri kuru şeylerde kullanılabilir. Bu iki mezhep ise, Abdullah b. Ukeym'in naklettiği “bize Rasûlullahın, ölü hayvanın deri ve sinirinden faydalanmayın şeklindeki emrini bildiren mektubu ulaştı ” mealindeki hadisi²⁸² delil olarak alırlar. Şâfiîlere göre köpek ve domuz ölüsü hariç diğerlerinin derisi tabaklanmakla temiz olur. Deri dışındaki yün, kıl, tüy, kemik, boynuz ve dişe gelince tabaklanmakla dahi temiz olmaz. Hanefî ve Şâfiîler domuz dışındaki (Şâfiîler köpeği de dâhil ederler) ölü hayvanların derilerinin tabaklanmakla temiz olması konusunda “her deri olursa olsun tabaklanmakla temiz olur”²⁸³ hadisini delil olarak kullanırlar. Hanbelîlere göre ölünün kemik, boynuz, tırnak, toynak, sinir vb. cüzleri necistir. Yün, kıl, tüy ise temizdir. Mâlikîler de aynı görüştedir. Hanbelîlere göre domuz kılını dikimde kullanmak mekruhtur. Zâhirîlere göre domuz dışındaki ölü hayvanın yünü, kılı ve tüyü tabaklanmakla temiz olur.²⁸⁴

3.5. Cellâle ve günümüzde hayvan yemleri

Günümüzde hayvanlara içerisinde hayvansal atıkların (kan, kemik vb.) bulunduğu karma yemlerin verildiği bilinen bir gerçektir. Bu durumda karşımıza hayvanlarda besleme yönteminin helallik-haramlık açısından hayvanın etine ve sütüne etkisi meselesi çıkmaktadır.

Eti yenilen hayvanların hellaliği noktasında genellikle hayvanların usulüne uygun kesilmesi meselesi öne çıkmaktadır. Hâlbuki bu hayvanların etleri noktasında kesim işlemi kadar hayvanların nasıl beslendiği, ne tür yemlerin verildiği de dinî ölçütlere uygunluk yönünden önemlidir. Hayvansal ürünler protein ihtiyacının karşılanmasını sağlayan başlıca gıdalar olması itibariyle insan tarafından hemen her gün tüketilmektedir. Ayrıca bu husus sağlıkla da ilgilidir. Zira çok tüketilen bu ürünlerin sağlıklı ve hijyenik olmaması durumunda hayvanlardan insanlara birçok

²⁸² Tirmizî, “Libâs” 7; Ebû Dâvûd, “Libâs” 42;

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُكَيْمٍ قَالَ: أَتَانَا كِتَابُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَنْ لَا تَنْتَفِعُوا مِنَ الْمَيْتَةِ بِإِهَابٍ وَلَا عَصَبٍ»

²⁸³ Müslim, “Hayz”, 105; Ebû Dâvûd, “Libâs”, 41; Tirmizî, “Libâs”, 7; Nesâî, “Fer’ ve Atire”, 4; İbn Mâce, “Libâs”, 25.

عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَيُّمَا إِهَابٍ دُبِعَ فَقَدْ طَهِّرَ»

²⁸⁴ Mevsilî, *İhtiyar*, I/23; Kâsânî, *Bedai*, I/370, 442; İbn Cüzey, *el-Kavânînu'l-Fıkhiyye*, 101, 103; Şirbini, *Muğni'l-Muhtac*, I/78, 81; Bühûtî, *Keşşafü'l-Kına*, I/6, 69-70; İbn Hazm, *el-Muhallâ*, I/128. Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz. Şenol, Yahya, “Kur’an’a Göre Hayvansal Gıdalarda Helallik Ölçüleri”, s. 148-151.

mikrop ve hastalığın geçmesine sebep olmaktadır. Dolayısıyla hayvansal ürünler noktasında hayvanların yediği şeyler önemlidir. Günümüz yem endüstrisinde en önemli hayvansal kökenli yem hammaddeleri balık unu, et-kemik unu ve tavuk unudur. Çağdaş hayvan yetiştiriciliğinde, tüm evcil hayvanlara, et-kemik unu, kemik unu, kan unu ve diğer kan ürünleri, tavuk unu, balık unu, hidrolize protein, vb. gibi bileşiminde proteinlerin bulunduğu hayvansal kökenli olan konsantre (karma) yemler verilmektedir. Günümüzde hayvanların fıkhen pis (necis) yemlerle beslenmesi fıkıh kaynaklarındaki “cellâle” meselesiyle aralarında önemli benzerlik ve ortak noktalar bulunmaktadır. Dolayısıyla fakihlerin “cellâle” konusundaki yaklaşımları konumuza ışık tutacaktır.²⁸⁵

Daha önce mezheplerin “cellâle” hakkındaki görüşlerine yer vermiştik. Buna göre mezheplerin bazıları bu konuda hayvanın et ve sütünün kokup kokmamasını ölçü alırken bazıları hayvanın yediği pis şeylerin miktarını ölçü almışlardır. Bu konuda günümüz veterinerlik ilminin verileri de dikkate alınmalıdır. Cellâle durumundaki hayvanın et ve sütünden yaralanmak Malikilere göre mutlak olarak helal iken, Hanefî, Şafî ve Hanbelilere göre belli bir süre / süre olmaksızın temiz yiyeceklerle beslenip eti temizleninceye kadar mekruh, Zahirilere göre ise haramdır.²⁸⁶

Cellâle konusundahayvanın yediği pis şeylerin miktarı ölçü alındığında günümüzde hayvan yemlerine katılan tavuk unu, et-kemik unu ve balık unları ve kanların ne oranda katıldığıının bilinmesi gerekir. Zira oran, fikhî hükmü belirleyici bir rol üstlenmektedir. Bu konuda miktarı ölçü almayıp hayvanın yediği necasetin etinde, sütünde veya vesair ürünlerinde gösterdiği etki dikkate alındığında ise fikhî hükmü belirlemede necis yemin etkisi, belirtileri temel rol üstlenmiş olacaktır. Bu kanaatteki fakihlerin ölçütlerinin diğerlerine nispetle daha objektif olduğu söylenebilir. Elbetteki her iki konuda da fakihlere yol gösterici olan veteriner hekimler ve alanın diğer uzmanlarıdır. Onların bu konudaki kanaatleri fikhî hükmün belirlenmesinde etkili olacaktır. Diğer bir husus, cellâle olarak nitelenen hayvanlar bu

²⁸⁵ Koşum, Adnan, “Hayvansal Ürünlerin Üretiminde Besleme ve Helallik”, s.11-12, 14. İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, 22, 11-18, Ekim 2013.

²⁸⁶ Kâsânî, *Bedai*, 6/194-197; Fetevay-i Hindiye, 5/255. (Amire matbaası, 1-6, Kahire 1276); Sehnûn, *Müdevvene*, 1/427.; Şirbini, *Muğni'l-Muhtac*, 4/304-305.; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 9/329.; İbn Hazm, *Muhallâ*, 6/85-86.

tür yiyecekleri kendiliğinden yemişlerdir. Onlara kesinlikle necis yem yedirme kastı yoktur. Bu durum da kasten hayvanlara yedirilen fabrika yemlerini tartışmalı hale getirmektedir.²⁸⁷

Neticede, yemlerin imalat sırasında bir takım kimyevî işlemlere tabi tutuldukları dolayısı ile istihaleye uğradıklarını söylemek zordur. Çünkü yapılan işlemlere göre fikhî veya kimyevî anlamda bir istihale söz konusu değildir. Ancak Malikilerin necis yemlerin hayvanların bedenlerinde sindirimle istihaleye uğradığı görüşü günümüzde helal gıda tartışmaları açısından önemli bir açılım sağlamaktadır. Bununla birlikte hayvansal gıda üreten firmalar eti yenen evcil hayvanları doğal yemler olan bitkisel ve tarımsal yemlerle beslemeye özen göstermelidir. Söz konusu hayvanlara fitrata aykırı et-kemik, tavuk veya balık unundan yapılan veya katkısı olan hayvansal suni besinleri yedirmek, bu hayvanlar ve onlardan elde edilen ürünlerin gıda maddesi olarak tüketilmesini en azından sağlık açısından mahzurlu duruma getirmektedir.²⁸⁸

4. Fıkhi Mezheplere Göre Bitkiler

Daha önce ifade ettiğimiz gibi bitki kökenli gıdalara örnek olarak Kur'an'da zeytin, incir, üzüm, hurma, nar ve çeşitli meyveler, soğan, sarımsak, salatalık ve çeşitli sebzeler, mercimek, arpa, gibi hububat, meyve türleri, çayırlar, yoncalar ve hayvanların yedikleri otlar zikredilmiştir. Bunların hepsinin helal olduğu anlaşılmaktadır. Nebati gıdaların haram olanları zehirli, öldürücü, uyuşturucu ve insan sağlığına kısa ve uzun vadede zararlı olanlardır.²⁸⁹

4.1. Sarhoşluk Veren Bitkiler

Bir kısmı afyon ve esrar gibi doğrudan bitkilerden elde edilen ve eskiden beri bilinen doğal uyuşturuculardır. Bir kısmı da sentetiktir ve günümüzde yüzlerce türü

²⁸⁷ Koşum, Adnan, “Hayvansal Ürünlerin Üretiminde Besleme ve Helallik”, s. 16-18.

²⁸⁸ Koşum, Adnan, “Hayvansal Ürünlerin Üretiminde Besleme ve Helallik”, s. 16-17. Konuyla ilgili mezhep görüşleri ve değerlendirmeler için ayrıca bkz. Baysa, Hüseyin *Fabrika Yemlerinin Hayvanların Temizliği ve Helallikine Etkisi*, Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2015/2, cilt 2, sayı 3, s. 189-214. (Muhammed Fâlih Mutlak Benî Sâlih tarafından yazılan, Mecelletü'l-Buhûsi'l-Fikhiyyeti'l-Muâsıra, 2001, c. 13, sy. 50, ss. 7-45. yayımlanan *Eseru'l-e'lafi's-sinâ'iyye fi tahârati'l-hayvânâti ve hallihâ*, adlı arapça makalenin çevirisidir.

²⁸⁹ Aktan, Hamza, “Hakkında Nas Olmayan Gıda Maddelerinde Dini Hükümün Belirlenmesi”, s. 59, 71. Diyanet İşleri Başkanlığı Güncel Dini Meseleler İstişare Toplantısı – IV Günümüzde Helâl Gıda 26-28 Kasım 2011 Afyonkarahisar (Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2012)

bulunmaktadır. Bunların inorganik madde veya hayvansal ürün kökenli olanları varsa da çoğunlukla bitki kökenli çeşitli maddelerin kimyasal işlemlere tâbi tutulmasıyla elde edilir. En yaygın kullanılan uyuşturucular şöylece sıralanabilir: a) Afyon ve Türevleri. Haşhaş bitkisinden çıkarılan afyon kullanıcıda keyif verici ve rahatlatıcı bir etki yapar. Yine afyonun türevleri olan morfin ve kodein tıpta çeşitli hastalıkların tedavisinde ağrı kesici olarak kullanılmış, günümüzde ise zararları sebebiyle kullanım alanları daralmıştır. Morfinin ikinci bir ameliyeden geçirilmesiyle elde edilen eroin ise tıbbî maksatla kullanılmaz. Eroinin yüksek dozda alınması (overdose) ölüme sebebiyet verir. b) Esrar. Kullanıcıyı gerçek hayattan uzaklaştırıp hayal görmesine yol açan bir etki bırakır. Türkçe’de esrar, Arapça’da haşîş, Batı dillerinde İspanyolca kökenli marihuana adı verilen bu uyuşturucu Hint kenevirinden elde edilir. Esrar dünyada en yaygın kullanılan uyuşturucu maddedir ve eroin gibi daha güçlü bağımlılık yapan maddelere geçiş evresini oluşturur. Pakistan ve Hindistan gibi ülkelerde Hint kenevirine “bang” (bhang) denilir ve çokça tüketilen bang içeceği de bu bitkiden yapılır. c) Kokain. Koka bitkisinin yapraklarından çıkarılır ve uyarıcılar grubunda yer alır. Güney Amerika kökenli bu bitki, sömürgecilik döneminden itibaren Endonezya ve Hindistan gibi tropikal bölgelerde de yetiştirilmiştir. Kokain geçici bir zindelik hissi verir. Yemen’de ve Doğu Afrika’da çokça üretilen ve bir diğer adı Habeş çayı olan “kāt” da (khat) uyarıcılar grubuna girer. d) Amfetaminler. Doping amacıyla da kullanılan, yorgunluk hissini azaltıcı etki bırakan sentetik uyuşturuculardır. “Captagon” (fenetilin) ve “ecstasy” (MDMA, MDA vb.) denilen sentetik uyuşturucular da uyarıcılar grubunda yer alır. İnsanın aklî dengesini bozan afyon, esrar, eroin vb. maddelerin içki gibi haram olduğu konusunda İslâm hukukçuları görüş birliğine varmışlardır. Tedavi maksadıyla bazı ilâçların içinde bulunabilecekleri ise kabul edilmiştir. Fakihlerin çoğunluğuna göre afyon kullanan kimse içki kullananla bir tutulmayıp ta’zir grubuna giren bir ceza ile cezalandırılır. İbn Teymiyye ve ondan sonra gelen Hanbelîler adı geçen maddelerin necis olduğunu, sarhoş etmeyecek kadar az miktarda alınsa bile had cezası (içki haddi) verileceğini ve helâl görenlerin tekfir edileceğini söylerler.²⁹⁰

²⁹⁰ Başoğlu, Tuncay, “Uyuşturucu”, *DİA*, 42/ 248-249, 251. İstanbul 2012. ; Baktır, Mustafa, “Afyon”, *DİA*, 1988, 1/ 442. İstanbul 1988. Bitki kökenli uyuşturucu maddeler ve fıkhi hükümleri için ayrıca bkz. Özdemir, Oğuzhan, *Yiyecek ve İçeceklerde Helallik-Haramlık Kriterleri*, s. 66-72.

Hanefilere göre, afyon, benk (banotu), esrar vb. katı halde bulunan akli giderici, keyif verici maddelere gelince, bunların sarhoş edici miktarını almak haramdır. Az miktarını zevk, eğlence maksadıyla almak da aynıdır. Bunları kullanmaktan dolayı sarhoş olana had vurulmaz belki tazir cezası verilir. Yalnız bunların haramlığı hamrın haramlığının aşağısındadır. Çünkü bunlar aynından dolayı değil zararlarından dolayı haramdır. Ancak az miktarını tedavi maksatlı almak caiz olup bundan meydana gelecek sarhoşluk bağışlanmıştır. ²⁹¹

Malikilere göre, afyon, esrar vb. uyuşturucu maddeler akli örter ancak sarhoşluk vermediğinden azını kullanmak caizdir. ²⁹²Şafiiler göre, afyon, haşhaş, benk otu vb. bitkileri kullanmak haramdır. Ancak bunlardan sarhoş olana had gerekmez. Tazir cezası gerekir. Çünkü bunlar hamr gibi tam anlamıyla neşe vermez. Bunların azını kullanmak çoğuna götürmez. ²⁹³

5.Fıkhi Mezheplere Göre İçecekler

Fıkıh kitaplarında geçen “eşribe” tekili “şerab” kelimesi, sözlük anlamı bakımından içilebilen bütün sıvı maddeleri kapsamakla birlikte dinî literatürde ve örfî kullanımda içilmesi dinen yasaklanan veya dinî hükmü tartışmalı olan sarhoş edici sıvı maddelerin adı olmuştur. Türkçe’de de “içki” denilince içilmesi dinen yasak olan sarhoş edici alkollü sıvı maddeler anlaşılır. ²⁹⁴

İçilecek olan şey necis, zehirli, zararlı ve sarhoş edici olmadıkça helaldir. Biz de bu konuda daha çok hamr ve sarhoş edici diğer içkiler üzerinde duracağız. Şimdi içecekler üzerinde duralım.

5.1. Kan

Kan birkaç yerde mutlak olarak geçerken ²⁹⁵, En’am suresinde ise “akmış olma” ²⁹⁶ kaydıyla geçmektedir. Bundan dolayı haram olan kan akmış olan kandır. Bu

²⁹¹ İbn Âbidîn, *Haşiye*, 6/457-458; Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuk-ı İslamiyye ve Istılahat- Fıkhiyye Kamusu*, 3/251. Bilmen Yayınevi, 1-8, İstanbul, t.y.

²⁹² en-Nemerî, *el-Kâfi fi fıkhi ehli'l-Medîne*, 1/442-444 Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr en-Nemerî (463/1071), *Mektebetü'r-Riyadi'l-Hadise*, 1-2, Riyad, 1400/1980. ; el-Bağdadi, *et-Telkûn fi'l-Fıkhi'l-Mâlikî*, 1/277 vd. ; İbn Cüzey, a.g.e., 299-301.

²⁹³ Şirbini, *Muğni'l-Muhtac*, 4/189.

²⁹⁴ Baktır, Mustafa, “İçki”, *DİA*, 21/ 459. İstanbul 2000.

²⁹⁵ Bakara 2/273; Maide 5/3; Nahl 16/115.

²⁹⁶ En’am 6/145

kan ise hayvandan kesim esnasında akan kandır. Kesimden sonra damarlarda ve ette kalan kan mubahtır. Yine canlı hayvanın herhangi bir nedenden vücudundan akan kanı da haramdır.

5.2. Sütler

Daha önce sarhoş edici olmadıkça eti yenilebilen deve, sığır, koyun veat gibi hayvanlardan sağılmış sütler ve bu sütlerden elde edilen ayran gibi içeceklerin helal olduğunu söylemiştik. Ancak bu sütler özellikle deve ve at sütü gibi kendiliğinden veyahut günümüzde olduğu gibi çeşitli işlemlerle veya karışımlarla sarhoş edici hale geldiğinde içilmesi haram olur. Nitekim Hanefilere göre deve ve at sütü iştihat edip kuvvetlenirse İmam Muhammed'e göre helal değildir. İmam Ebu Yusuf'a göre iştihat etsin etmesin deve ve at sütü caizdir. İmam-ı Azam'a göre deve sütü iştihat etse de helal olup at sütü etine itibarla süt etten oluştuğu için mekruhtur.²⁹⁷

5.3. Hamr (خمر) : Sözlükte kelimenin kökünde bir şeyi örtmek anlamı vardır. Kadının kendisiyle başını örttüğü şeye de bu manada aynı kökten “hımar” denilir. İçki de aklı örttüğü için ona hamr denilmiştir. Hamr üzüm ve hurmadan yapılan içkinin adı olduğu gibi aklı örten sarhoş edici bütün şeylere de hamr denilir.²⁹⁸

Hamrın, yaş üzüm suyunun pişirilmeksizin kendi kendine kaynayıp kuvvetlenip kabarak köpüğü atsın atmasın keskin haline denilmesi hem hakikattir ve hem de bu konuda ilim ve dil ehli katında ittifak vardır. Ancak üzüm dışındaki mesela yaş ve kuru hurmadan veya başka bir maddeden elde edilen içki için hamr kelimesinin kullanılması hakikat midir, yoksa mecaz mıdır veya başka bir şey midir bu konuda ihtilaf edilmiştir.²⁹⁹

Zira hamrın ne manaya geldiği ve hangi içecekler için kullanıldığı ile alakalı ashtan farklı rivâyetler gelmiştir. İbn Ömer, “hamr âyeti indiğinde Medine’de ondan bir şey yoktu” demektedir ve bununla üzüm dışındaki şeylerden yapılan içkiye

قُلْ لَا أُجِدُ فِي مَا أُوحِيَ إِلَيَّ مُحَرَّمًا عَلَى طَاعِمٍ يَطْعَمُهُ إِلَّا أَنْ يَكُونَ مَيْتَةً أَوْ دَمًا مَسْفُوحًا...

²⁹⁷ İbn Âbidîn, *Haşiye*, 6/456.

²⁹⁸ Rağıb el-İsfehani, *el-Müfredat fi Ğaribi'l-Kur'an*, “خمر” md. s. 165; Feyyûmî, *el-Misbahu'l-Münir*, “خمر” md., s. 111.

²⁹⁹ Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuk-ı İslamiyye ve Istılahat- Fıkhiyye Kamusu*, 3/15; Karahisari, *Ahter-i Kebîr*, “خمر” md.; Cessas, *Ahkamü'l-Kur'an*, 2/578; Sanâni, *Sübülü's Selam*, 4/39-41.

hamr ismini vermemektedir. Yoksa bu Medine’de üzüm dışındaki şeylerden yapılan içki yoktur, varsa da onlar haram değildir anlamında değildir. İbn Abbas, “hamr, fadîh – taze hurmanın kırılıp yarıldıktan sonra suda bekletilmesi neticesinde köpük atsın atmasın kendi kendine kaynayıp kuvvetlenmiş ve keskinleşmiş hali³⁰⁰ - denilen içkidir” demiştir. Böylece üzümden yapılan içki ile hurmadan yapılan içkinin haramlık noktasında aynı olduğunu ifade etmiştir. Enes b. Malik, “içki haram kılındığı vakit üzümden yapılan içki az idi. O zaman içki genellikle taze ve kuru hurmadan yapılıyordu” demiştir. Bu da göstermektedir ki o zaman sahabe haramlık noktasında üzümden yapılan ile diğerlerinden yapılan içkileri bir tutuyordu. Hz. Ömer ise “içki yasaklandığı vakit üzümden, hurmadan, baldan, buğday ve arpadan yapılmakta olup hamr aklı örtendir” demiştir. Bununla Hz. Ömer hangi maddeden yapılırsa yapılınsın aklı örtüp sarhoş edici özellikte olduğu takdirde hepsinin âyette yasaklanılan “hamr” kapsamına girdiğini anlatmaktadır.³⁰¹

Hanefiler,içilen şey anlamında şarab (çoğulu eşribe) kelimesi genelde içilen her şey için kullanılsa da özelde sarhoşluk veren (müskirat) içecekler için kullanılır. Sarhoşluk veren şeyler de ya sıvı haldedir ya da afyon, esrar vb. katı haldedir. Sıvı halde olanlar üzüm, hurma vb. meyvelerden veya buğday, arpa, mısır, darı vb. hububattan veya şeker, bal gibi tatlı şeylerden veyahut ta deve ve at sütü gibi sütlerden olur.Yaş üzümünden yapılan içkiler şunlardır: Hamr (**خمر**),bâzik(**بأذق**), tılâ (**طلاء**), müselles (**مئث**) ve münassaf (**منصف**). Kuru üzümünden yapılanlar nekîu’z-zebîb (**نقيع الذبيب**) ve nebizi’z-zebib (**نبيذ الذبيب**) dir. Hurmadan yapılan içkiler ise seker (**سكر**), nebizi’t-temr (**نبيذ التمر**) ve nekî’t-temr (**نقيع التمر**) dir. Üzüm ve hurma karıştırılarak elde edilen şuruba halîtan (**خليطان**) adı verilir. Üzüm ve hurma dışında kalan şeylerden isimleri farklı farklı olsa da nebiz denilen içki yapılır. Nebiz ise, kuru hurma, kuru üzüm, bal, buğday vb. şeyleri suya atıp bekletilip tatlılığın çıkmasıdır. Zikredilenlerin hepsi çiğ ve pişmiş olmak üzere ikiye ayrılır.³⁰²

³⁰⁰ Kâsânî, *Bedâi*, 6/415.

³⁰¹ Cessas, *Ahkamü'l-Kur'an*, 2/578.

³⁰² Meydani, *el-Lübab*, 2/83-84; Dâmad Efendi, *Mecmau'l-Enhur*, 2/544; Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuk-ı İslamiyye ve Istılahat- Fıkhıyye Kamusu*, 3/250.

a) Hamr (خمر), yaş üzüm suyunun pişirilmeksizin kendi kendine kaynayıp kuvvetlenip kabarak köpüğü atsin atması keskin haline denilir ki İmam-ı Azam'a göre köpüğünü atması şarttır. Sarhoş edicilik özelliği bununla tamam olur. Çünkü kabarmak iştihadın, kuvvetlenmenin başlangıcıdır ve bunun kemali köpüğün atılıp sükûna ermesiyle olur ki bulanık ile saf olan birbirinden ayrılır. Böylece kesin olarak tam anlamıyla hamr ismini almış olur. İmameyne göre hamrda aslanan sarhoş edicilik manasıdır. Üzüm suyunun iştihad edip kabarması sarhoş edicilik için yeterlidir. Köpüğü atmasa da bu özellik vardır.³⁰³ Hamrın azını da çoğunu da içmek haramdır. Çünkü hamr necisü'l-ayndır. Zira âyette içkiyle alakalı“rics”³⁰⁴ kelimesi kullanılmakta olup bu içkinin pis ve necis olduğunu ifade eder. Ayrıca bu vasıf helal olan şeyler için kullanılmaz. Hadiste ise “*Özünde pis oluşundan dolayı hamrın azı çoğu ve sarhoşluk veren her içki haram kılınmıştır.*”³⁰⁵ buyrulmakta ve hamrın liaynihi haram olduğu ifade edilmektedir. Hamrın azını da çoğunu da içmek haddi gerektirir. Hamr su ile karışsa bu durumda su hamra eşit veya ondan az olup hamr galip olsa had gerekir. Su hamrdan fazla olup hamrın tadı ve kokusu yok olacak şekilde su galip gelirse sarhoş olmadıkça had gerekmez. Ancak böyle bir suyu içmek haramdır. Çünkü o suyun içinde hamrın cüzleri vardır. Pişirilmiş hamrı içmek de haramdır. Çünkü pişirmek hamrı haram olmaktan çıkarmaz. Ancak pişirilmiş hamrı içmek sarhoş olmadıkça had gerektirmez. Çünkü az miktardan dolayı had hamrın çiğ olanına hastır. Hamrın tortusunu içmek sarhoş olmadıkça had gerektirmez. Çünkü onun azını içmek daha fazla içmeye götürmez. Zira insan tabiatı ondan pek hoşlanmaz. Böylece tortuda hamr olma özelliği nakıs olup sanki hamr dışındaki içkilere benzer. Dolayısıyla bu tür şeyleri içenlere had gerekmesi için sarhoş edecek miktarda içilmesi gerekir. Ancak tortuda hamrın cüzü mevcut olduğundan içmek haramdır.³⁰⁶

³⁰³ Kâsânî, *Bedâi*, 6/415; Mergînânî, *el-Hidaye*, 4/396; Mevslî, *el-Ihtiyar*, 4/118

³⁰⁴ Maide 5/90.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَامُ رِجْسٌ مِّنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ

³⁰⁵ Nesâî, “Eşribe”, 48.

عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ حُرِّمَتْ الْخَمْرُ بِعَيْنِهَا قَلِيلُهَا وَكَثِيرُهَا وَالسُّكْرُ مِنْ كُلِّ شَرَابٍ

³⁰⁶ Kâsânî, *Bedâi*, 6/429; İbn Âbidîn, *Haşiye*, 6/449-450, 457.

Hamrın tedavi maksatlı kullanılması³⁰⁷ helal değildir. Çünkü AllahTeâlâ *haram kıldığı şeyde şifa yaratmamıştır.*³⁰⁸ Hadislerde bu husus yasaklanmaktadır. Nitekim Vail b. Hucr el-Hadramî'den gelen rivâyete göre “*Tarık b. Süveyd el-Cüfi Hz. Peygambere içkiyi soruyor. Hz. Peygamber içkiyi ve içki üretimini yasaklıyor. Bunun üzerine Tarık b. Süveyd, “ben onu ilaç için üretiyorum deyince” Resulüallah, o deva değil bir derittir.*”³⁰⁹ buyurmuştur. Başka bir rivâyette ise, “*AllahTeâlâ derdi de devayı da indirmiştir. Her bir hastalık için bir deva yaratmıştır. O halde tedavi olunuz. Haramla tedavi olmayınız.*”³¹⁰ buyrulmuştur. Hamrı tedavi dışında enfiye çekmek, sürme çekmek, saç taramak, toprağı çamur yapmak veya hayvana içirmek veya hayvandaki bir yarayı tedavi etmek vb. başka maksatlarla kullanmak da caiz değildir. Çünkü bütün bunlar hamrdan yararlanmak olur ki necis bir şeyden istifade etmek haramdır. Necis şeyden uzak durmak gerekir. Nitekim içkinin haram kılındığı Maide 90. âyette içkiden ictinab edilmesi emredilmiştir. İçkiden bir şekilde yararlanmak ise ona yaklaşmaktır. Hamrdan ancak zarûret durumunda susuzluktan dolayı ölümle karşı karşıya kalındığında zarûret miktarınca istifade edilebilir. Şâyet böyle durumdaki bir kişi zarûret miktarını geçer ve daha fazla içip de sarhoş olursa kendisine had gerekir. Hamr ile tedavi olmak böyle değildir. Çünkü tedavide şifa kesin değil zannidir. Burada zarûret durumunda içki içerek ölümden kurtulma kesindir. Ayrıca şifa olacak helal olan başka bir şeyin bulunması mümkündür. Çünkü AllahTeâlâ şifayı helali olmaksızın sırf haram olan bir şeye hasretmemiştir.³¹¹

³⁰⁷ Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Çolak, Abdullah, “İslâm Hukuku Alkollü İçkinin Tedavi Amaçlı Kullanılmasına Müsaade Etmiş midir?”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, cilt 8, sayı 4, s. 193-208, 2008. (Nurdeen DEURASEH tarafından yazılan, *Is Imbiding al-Hamr (Intoxicating Drink) for Medical Purposes Permissible by Islamic?* isimli, Arab Law Quarterly Kasım, 2003, sayı: 3-4, s.355-364. dergisinde yayımlanan İngilizce makalenin çevirisidir.

³⁰⁸ Kâsânî, a.g.e., 6/416, 425-426.

³⁰⁹ Müslim, “Eşribe”, 12; Tirmizî, “Tıbb”, 8; Ebû Dâvûd, “Tıbb”, 11; İbn Mâce, “Tıbb”, 27; Darimi, “Eşribe”, 6.

عَنْ عَلْقَمَةَ بْنِ وَاثِلٍ عَنْ أَبِيهِ وَائِلِ الْحَضْرَمِيِّ أَنَّ طَارِقَ بْنَ سُؤَيْدِ الْجُعْفِيِّ سَأَلَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ الْخَمْرِ فَنَهَاهُ أَوْ كَرِهَهُ أَنْ يَصْنَعَهَا فَقَالَ إِنَّمَا أَصْنَعُهَا لِلدَّوَاءِ فَقَالَ إِنَّهُ لَيْسَ بِدَوَاءٍ وَلَكِنَّهُ دَاءٌ

³¹⁰ Ebû Dâvûd, “Tıbb”, 11

عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ اللَّهَ أَنْزَلَ الدَّاءَ وَالذَّوَاءَ وَجَعَلَ لِكُلِّ دَاءٍ دَوَاءً فَتَدَاوُوا وَلَا تَدَاوُوا بِحَرَامٍ

³¹¹ Merğînânî, *el-Hidaye*, 4/397, 402; Dâmad Efendi, *Mecmau'l-Enhur*, 2/505; İbn Âbidîn, *Haşiye*, 6/448-449; el-Ceziri, *el-Fıkıh ala Mezahibi'l-Erbaa*, 7/2913-2914 Abdurrahmân b. Muhammed b. İvaz el-Cezîrî (1882-1941), Çağrı Yayınları, 4. Baskı, 1-8, Çev. Mehmet Keskin, İstanbul 1993. (Çeviren Mehmet Keskin, Çağrı Yayınları İstanbul 1993); Serahsi, *Mebcut*, 24/13, 31 (Ed. Mustafa Cevat Akşit, Gümüşev İstanbul 2008)

Hamr,sahih kavle göre insan tabiatı ona meylettiği ve onu hem tüketip hem de sakladığı için maldır. Ancak hamr Müslüman için mütekavvim bir mal değildir. Bundan dolayı Müslümanın hamrı temlik ve temellük etmesi haramdır. Onun alım-satımını onu kıymetli hale getirir hem de ondan faydalanmaktır. Hâlbuki Allah onu necis kılarak değersizleştirmiştir. Ayrıca hadîs-i şerifte “.....Şüphesiz hamrın içilmesini haram kılan onun satılmasını da haram kılmıştır.....”³¹²buyrulmakta ve hamrdan hiçbir surette istifade edilemeyeceği ifade edilmektedir. Hamr Müslüman için mütekavvim bir mal olmadığı için onun elindeki hamrı telef eden tazmin etmez. Çünkü gayr-i mütekavvim bir malı telef tazmin gerektirmez. Ancak zimmînin elindeki hamrı telef etmek tazmin gerektirir. Çünkü hamr zimmî için değeri olan bir maldır.Hamrbevl gibi ağır necasettir. Çünküâyette hamr için “rics ifadesi kullanılmıştır. Ayrıca hamrı helal sayan kâfir olur. Zira kat’i bir delili inkâr etmiş olur.³¹³

Hamr az pişirilirse buna “bâzik” (**بانق**) denilir. Hamr pişirilip üçte ikisinden az miktarı giderse “tılâ” (**طلاء**), yarısı giderse “munassaf” (**منصف**), üçte ikisi gidip üçte biri kalır ve kalan miktar bekletilip müskir hale gelirse “müselles” (**مثلث**) ismini alır. Müsellese pişirme neticesinde kaybettiği üçte iki miktarında su ilave edilip az pişirilir ve müskir hale gelirse “cümhüri” (**جمهوري**) denilir. Kuru üzüm ile kuru hurma yahut kuru üzümle yaş veya taze hurma karıştırılır ve az pişirilirse buna “halîtan” (**خليطان** - karışım) denilir. Bunların dışında buğday ve arpadan yapılan ve müskir hale gelen şıraya “cia” (**الجعة**), müskir haldeki darı şırasına “mizr” (**المزر**), müskir haldeki bal şırasına “bit’u” (**البتع**) denilir.³¹⁴

Bâzik, tılâ ve münassaf iştihat edip kuvvetlenip kabardığında köpüğü atsin atmasının içilmesi haramdır. Çünkü bunlar ince, lezzetli, hoş ve eğlenceye sebeptir. Zira fasıklar bunları içmek için bir araya gelir. İşte bu fesadı def için içilmeleri haram olur. Ayrıca bunların pişirilmekle bir kısmı gitse de üçte birlikten fazla kısım hala

³¹² Müslim, “Müsakat”, 68; Nesâî, “Büyu”, 90

عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ وَعَلَةَ السَّبَّائِيِّ مِنْ أَهْلِ مِصْرَ أَنَّهُ سَأَلَ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عَبَّاسٍ عَمَّا يُعْصَرُ مِنَ الْعِنَبِ..... فَقَالَ إِنَّ الَّذِي حَرَّمَ شُرْبَهَا حَرَّمَ بَيْعَهَا.....

³¹³ Kâsânî, *Bedâi*, 6/437, 443; Merğînânî, a.g.e., 4/397; İbn Âbidîn, a.g.e., 6/449.

³¹⁴ Kâsânî, *Bedâi*, 6/416.

bulunmaktadır ki bu haramlığa sebeptir. Bunun delili ise Hz. Ömer'in Ammar b. Yasir'e gönderdiği mektuptur. Mektupta Hz. Ömer şöyle demektedir: *“Bana Şam halkı tarafından bir içki getirildi. Nasıl yapıldığını sordum. Üçte ikisi gidip üçte biri kalıncaya kadar pişirdiklerini söylediler. İşte bu yapıldığında içeceğin akli gideren, deliliğe sebep olan özelliği yok olur, haram kısmı gider helal kısmı kalır. Yanında olanlara söyle, böyle yapmakla içecekleri noktasında geniş davransınlar.”*³¹⁵ Bu olay sahabenin huzurunda vuku bulmuş olup bu konuda herhangi bir hilaf nakledilmemiştir. Buradan anlaşılıyor ki hamrın pişirilmekle üçte birlik kısmından fazlasının kalması haramlığa sebeptir. Çünkü hala onda sarhoş edici vasıf mevcuttur. Ancak üçte ikisi giderse haramlığa sebep olan kısmı gitmiş olup helal kısmı kalır. Bâzik, tılâ ve munassafi içene sarhoş olmadıkça had vurulmaz. Bunları helal sayan kâfir olmaz. Zira haramlık bunlarda zannîdir. Her ne kadar bunların içilmesi helal olmasa da Ebu Hanife'ye göre satışı caizdir. İmameyne göre içilmesi de satılması da caiz değildir. Dolayısıyla İmam-ı Azam'a göre bunları telef eden tazmin eder, imameyne göre tazmin etmez.³¹⁶

Müselles müskir hale gelmeyip tatlı kaldığı sürece içilmesinin helal olması noktasında ihtilaf yoktur. Fakat bekletilir ve müskir hale gelirse bunun tedavi maksatlı veya boğazda takılan yemeğin üstüne içmek veya güç-kuvvet bulma maksatlı içilmesi İmam Azam ve İmam Ebu Yusuf'a göre caizdir. İmam Muhammed'e göre ise caiz değildir. İmam Muhammed bu konuda *“sarhoşluk veren her şey hamrdır”*³¹⁷ hadisi ile *“çoğu sarhoşluk veren şeyin azı da haramdır”*³¹⁸ hadisini delil almıştır. Hamr sarhoş edici olup akli örttüğü için hamr ismini almıştır. Bunun dışında sarhoş edici olan diğer içkiler de akli bozup örttüğü için aynen azı da çoğu da hamr gibidir. İmam Azam ve İmam Ebu Yusuf ise *“Özünde pis oluşundan dolayı hamrın azı çoğu ve sarhoşluk veren her içki haram kılınmıştır.”*³¹⁹ hadisini

³¹⁵ İbn Ebi Şeybe, *Musannef*, Eşribe, 16.

....فإني أتيت بشراب من قبل أهل الشام فسألت عنه : كيف يصنع ؟ فأخبروني أنهم يطبخونه حتى يذهب ثلثاه ويبقى ثلثه ، فإذا فعل ذلك به ذهب رسيسه وريح جنونه وذهب حرامه وبقي حلاله.....

³¹⁶ Kâsânî, a.g.e., 6/457; Merğînânî, *el-Hidaye*, 4/397; Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, 4/118-119.

³¹⁷ Müslim, “Eşribe”, 74; Ebû Dâvûd, “Eşribe”, 5; Nesâî, “Eşribe”, 22; İbn Mâce, “Eşribe”, 9.

عَنْ ابْنِ عُمَرَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ كُلُّ مُسْكِرٍ حَمْرٌ وَكُلُّ مُسْكِرٍ حَرَامٌ

³¹⁸ Tirmizî, “Eşribe”, 3; Nesâî, “Eşribe”, 25; İbn Mâce, “Eşribe”, 10.

عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَا أَسْكِرَ كَثِيرُهُ فَقَلِيلُهُ حَرَامٌ

³¹⁹ Nesâî, “Eşribe”, 48.

delil alırlar. Hadiste hamr dışındaki içeceklerde haramlık sarhoş edici miktara bağlanmıştır. Zira hadiste hamr ile diğerleri birbirine atfedilmiştir. Atıf farklılığı gerektirdiği için azı veya çoğunun içilmesinde hamr ile diğer içkiler farklıdır. Ayrıca akli bozan sarhoş edici olan kadehtir. O da sarhoşluktan önceki son bardaktır ki o bardak haramdır. Hamr ince ve hoş olduğundan onun azını içmek çoğuna götürür. Bundan dolayı azına çoğunun hükmü verilmiştir. Müselles koyu olduğundan az içilmesi, insanı çok içmeye sürüklemeyiz. Ayrıca o bir gıdadır. Onun için azı mubahtır. “*Sarhoşluk veren her şey hamrdır*”³²⁰ hadisi sabit kabul edilse bile sarhoşluk öncesindeki son kadehe hamledilir. Zira hakikatte sarhoşluk veren odur. Fakat müsellesin oyun ve eğlence maksatlı içilmesi ise İmamAzam, İmam Ebu Yusuf ve İmam Muhammed’e göre de helal değildir.³²¹

Cümhürinin (**جمهوري**) hükmü aynen müselles gibidir. Çünkü o aslında müselles iken incilmesi için su ilave edilip bozulmaması için az pişirilmiştir. Halîтана (**خليطان** - karışım) gelince, bu içecek hangi maddelerin karışımından oluşmuşsa o maddelerin tek başlarına çiğ ve pişmiş hallerindeki hükmü ne ise bir araya geldiklerindeki hükmü de odur. Karışımı oluşturacak maddelerden biri pişirilir, sonra da içine ister aynı cinsten ister farklı cinsten bir kadeh çiğ madde karıştırılırsa karışım bozulmuş olur. Çünkü bu durumda helal olanla haram olan bir araya gelmiş olup böyle bir durumda haram olan galip gelmiş olup haram tarafı tercih edilir. Karışımın nehyedilmesiyle alakalı rivâyet ki hadîs-i şerifte “ *Peygamber kuru hurma ile olgunlaşmaya başlamış hurmayı, kuru hurma ile kuru üzümü bir arada nebiz yapmayı yasakladı. Bunlardan her biri tek başına nebiz yapılıns dedi.*”³²² buyrulmuş olup burada farklı iki madde karıştırılarak nebiz yapılması yasaklanmaktadır. Ancak buradaki yasakbu karışımın çiğ haline ve bekletilmekle müskir hale gelenine hamledilir. Buradan anlaşılıyor ki karışım çiğ olup az da olsa pişirilmezse veya karışımın birisi pişmiş diğeri çiğ olan iki maddeden oluşmuşsa veya karışım pişirilmiş

عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ حُرِّمَتْ الْخَمْرُ بِعَيْنِهَا قَلِيلُهَا وَكَثِيرُهَا وَالسُّكْرُ مِنْ كُلِّ شَرَابٍ

³²⁰ Müslim, “Eşribe”, 74 hadisin diğer kaynakları ve metni için bkz. 270 nolu dipnot.

³²¹ Kâsânî, *Bedâi*, 6/471- 473; Merğînânî, *el-Hidaye*, 4/400, Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 4/120.

³²² Buhârî, “Eşribe”, 11; Müslim, “Eşribe”, 26; Ebû Dâvûd, “Eşribe”, 8; Tirmizî, “Eşribe”, 9; Nesâî, “Eşribe”, 18, 12; İbn Mâce, “Eşribe”, 11.

عَنْ أَبِي قَتَادَةَ قَالَ نَهَى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يُجْمَعَ بَيْنَ التَّمْرِ وَالزَّهْوِ وَالتَّمْرِ وَالزَّبِيبِ وَالزَّبِيبُ كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا عَلَى حِدَةٍ

ancak bekletilmekle mûskir hale gelmişse içilmesi haramdır. Karışım az pişirilir ve mûskir hale gelmeden içilirse helal olur. Ancak karışıma katılan maddelerden birisi yaş üzüm olursa karışımın, üçte ikisi gidinceye kadar pişirilmesi gerekir.³²³

5.4. Hamr Dışındaki Diğer İçkiler

Kuru hurma, kuru üzüm nebizine gelince İmam-ı Azam ve İmam Ebu Yusuf'a göre kuru hurma ve kuru üzümün nebizi üçte ikisinden az miktarı gidecek kadar az pişirilmekle veya yarısı gidip yarısı kalacak kadar pişirmekle oyun ve eğlence maksatlı olmaksızın zann-ı galibe göre sarhoş olmayacak kadar içilmesi helal olur. Hatta bu nebiz bekleyip kuvvetlense bile hüküm aynıdır. Ancak oyun ve eğlence maksatlı olursa azı da çoğu da haramdır. Bunlar temiz olup satışı caizdir. Telef eden tazminle mükelleftir. Ancak bunlar çiğ olup da kendi kendine kaynayıp kuvvetlenir ve köpük atarsa içilmesi haram olur. Bunlar hakkında hem helal olduğuna hem de haram olduğuna dair hadisler vardır. Haramlık ifade eden hadisler bunların çiğ haline ve kuvvetlenip kabaran haline, helallik ifade eden hadisler de bunların pişirilmiş haline hamledilirse hadisler arasındaki tearuz gitmiş olur ve hadislerin arası cem edilmiş olur. Ancak bu içkiler İmam Muhammed'e göre haramdır. Çünkü çoğu sarhoşluk veren şeyin azı da haramdır. Ancak içene sarhoş olmadıkça had gerekmez. Bunların satışı caiz değildir. Telef eden tazmin etmez. Diğer meyve ve tahılların(buğday ve arpa nebizi cia - الجعة , darı nebizi mizr - المزر , bal nebizi bit'u - البنع vb.) nebizi ise İmam Azam'a göre az olsun çok olsun, çiğ olsun pişmiş olsun oyun ve eğlence maksatlı olmaksızın içilmesi helaldir. İçen sarhoş olsa bile had vurulmaz. İmam Ebu Yusuf başta mekruh görürken sonra görüşünden dönüp İmam- ı Azam'ın görüşünü benimsemiştir. İmam-ı Azam “Hamr şu iki ağaçtan – üzüm ve hurma – olur.”³²⁴hadisini delil olarak alır ve “bu hadiste haramlık üzüm ve hurmaya tahsis edilmiştir.” der. Üzüm ve hurmadaki hamr olma özelliği bunlardaki kuvvet ve iştihadla ilgilidir. Dolayısıyla üzüm ve hurma dışında başka şeylerden yapılan nebizlerde bu kuvvet ve iştihad bulunmadığından haramlığa delil yoktur. Ayrıca bunların azını içmek çoğunu içmeğe götürmez. Bunları içene sarhoş

³²³ Kâsânî, *Bedâi*, 6/474-475; İbn Âbidîn, *Haşiye*,6/453.

³²⁴ Müslim, “Eşribe”, 13; Tirmizî, “Eşribe”, 8; EbûDâvûd, “Eşribe”, 4; Nesâî, “Eşribe”, 19; İbn Mâce, “Eşribe”, 5; Darimi, “Eşribe”,7.

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْخَمْرُ مِنْ هَاتَيْنِ الشَّجَرَتَيْنِ النَّخْلَةِ وَالْعِنْبَةِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ

olsa da had vurulmaz. Çünkü buradaki sarhoşluk helal olan bir şeyi almaktan kaynaklanmıştır. Bazı beldelerde benk (sarhoşluk veren bir bitki) adı verilen şeyi kullanmaktan doğan sarhoşluk gibidir. Diğer meyve ve tahılların nebizi İmam Muhammed'e göre haramdır. Çünkü çoğu sarhoşluk veren şeyin azı da haramdır. Ancak içene sarhoş olmadıkça had vurulmaz.³²⁵

b) Seker (سكر), pişirilmeyip kendi kendine iştihad edip kabaran ve köpüğü atsin atmasın müskir hale gelen yaş hurma suyudur.

c) Nekıu't-temr (نقيع التمر), pişirilmeyip kendi kendine iştihad edip kabaran ve köpüğü atsin atmasın müskir hale gelen kuru hurma suyudur.

d) Nekıu'z-zebîb (نقيع الزبيب), pişirilmeyip kendi kendine iştihad edip kabaran ve köpüğü atsin atmasın müskir hale gelen kuru üzüm suyudur.³²⁶

Bu üç içeceğin (seker, nekıu't-temr venekıu'z-zebîb) haramlığı hamrın haramlığından aşağıdadır. Çünkü hamrın haramlığı kat'î, diğerlerinin haramlığı ise zannidir. Bundan dolayı bu üçünü helal sayan tekfir edilmez. Ancak bunların azını da çoğunu da içmek haramdır. Zira hadiste “*Hamr şü iki ağaçtan – üzüm ve hurma – olur.*”³²⁷ buyrulmaktadır. Bunların sarhoş etmeyecek derecede az miktarını içmek haddi gerektirmez. Çünkü bu miktardan dolayı had hamr için geçerlidir. İmam-ı Azam'a göre bu üçünün satışı caizdir. Çünkü bunlar insanlar tarafından arzu edilen şeyler olup mal sayılır. Dolayısıyla bunları telef eden tazmin eder. İmameyne göre mal, hakikaten veya şer'an istifadesi ve faydalanılması caiz olan şey olup bunlar haram olduğu için bu özellik mevcut olmadığından mal sayılmazlar ve dolayısıyla satışı caiz değildir. Böyle olunca bunları telef eden tazminle yükümlü değildir. Bunlar, İmam-ı Azam'dan gelen bir rivâyete göre aynen hamr gibi ağır necasettir çünkü hamr gibi azını da çoğunu da içmek haramdır. Diğer bir rivâyete göre bunlar hafif necasettir. Çünkü hamrın necisliği şeran sabit olup bu

³²⁵ Kâsânî, *Bedâi*, 6/458, 471, 475; Merğînânî, *el-Hidâye*, 4/39; İbn Âbidîn, *Haşiyeye*, 6/452-453.

³²⁶ Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuk-ı İslamiyye Kamusu*, 3/21.

³²⁷ Müslim, “Eşribe”, 13; Tirmizî, “Eşribe”, 8. Hadisin diğer kaynakları ve metni için bkz. 277 no'lu dipnot.

husus hamra hastır. İmam Ebu Yusuf'a göre bunların haramlığı hamrın haramlığında aşağı olduğundan bu husus necislikte hafiflik sebebidir.³²⁸

Mâlikîlere göre, hamr üzümünden yapılan sarhoş edici içkinin adıdır. Bunun dışındaki içecekler hangi maddeden yapılırsa yapılsın, çiğ olsun pişirilmiş olsun, az olsun çok olsun sarhoş etmedikçe ve bağımlılık yapmadıkça içilmesi caizdir. Bağımlılık yapacak şekilde bir mubah içeceğe devam etmek mekruhtur. Ancak bu içecekler müskir hale gelince hepsi hamr kapsamındadır ve hamr gibi haramdır. Zira Peygamber (as.) kendisine baldan yapılan ve adına “البتع” bit’u denilen içecek sorulduğunda, “sarhoşluk veren her içecek haramdır” buyurmuştur.³²⁹ Yine Hz. Peygamber hadislerinde “sarhoşluk veren her şey hamrdir. Her hamr da haramdır.”³³⁰, “Çoğu sarhoşluk veren şeyin azı da haramdır.”³³¹, “Bir farkı³³² sarhoşluk veren şeyin bir avuç dolusu kadarı da haramdır”³³³ buyurmuşlardır. Sarhoş edici içeceklerin tortusu da haramdır. Bu tortuyu başka bir içecek veya yiyeceğin içine katmak caiz değildir. Kuru hurma ile taze hurma, yaş hurma ile kuru hurma, kuru üzüm ile kuru hurmayı karıştırıp şıra yapmak caiz değildir. Buğday ile arpayı da bir arada nebiz yapmak caiz değildir. Zira Peygamber Efendimiz hadislerinde farklı maddelerin karıştırılarak bir arada şıra yapılmasını yasaklamıştır.³³⁴ Ancak bu maddeler tek başlarına şıra yapılırlarsa köpük atsın atmasın sarhoş edici bir hale gelmedikçe içilmeleri caiz olur. Şâyet bu maddeler müskir hale gelirse hepsi hamr sayılır. Bu maddeler pişirildiklerinde pişirmekle giden kısım önemli olmaksızın

³²⁸ Kâsânî, *Bedâi*, 6/455-457.

³²⁹ Buhârî, *Eşribe*, 4; Müslim, *Eşribe*, 67.

سُئِلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ الْبِتْعِ فَقَالَ كُلُّ شَرَابٍ أُسْكِرَ فَهُوَ حَرَامٌ عَائِشَةُ قَالَتْ

³³⁰ Müslim, “*Eşribe*”, 75.

عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ كُلُّ مُسْكِرٍ خَمْرٌ وَكُلُّ خَمْرٍ حَرَامٌ عَنِ ابْنِ عُمَرَ قَالَ وَلَا أَعْلَمُهُ إِلَّا

³³¹ Tirmizî, “*Eşribe*”, 3.

عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَا أُسْكِرَ كَثِيرُهُ فَقَلِيلُهُ حَرَامٌ

³³² Ra harfinin fethası veya sükûnuyla farak veya fark 16 yahut 120 rıtlılık bir ölçü birimidir. Bkz.

Feyyûmî, a.g.e., “*فرق*”md.; Karahisari, a.g.e., “*فرق*”md.

³³³ Ebû Dâvûd, “*Eşribe*”, 5.; Tirmizî, “*Eşribe*”, 3.

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «كُلُّ مُسْكِرٍ حَرَامٌ، وَمَا أُسْكِرَ مِنْهُ الْفَرْقُ فَمِلَّةٌ الْكَفِّ مِنْهُ حَرَامٌ»

³³⁴ Buhârî, “*Eşribe*”, 11; Müslim, “*Eşribe*”, 26; Ebû Dâvûd, “*Eşribe*”, 87; Tirmizî, “*Eşribe*”, 9; Nesâî, “*Eşribe*”, 18, 12; İbn Mâce, “*Eşribe*”, 11.

عَنْ أَبِي قَتَادَةَ قَالَ نَهَى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يُجْمَعَ بَيْنَ التَّمْرِ وَالرَّهْوِ وَالتَّمْرِ وَالرَّبِيبِ وَالْأَيْبِنْدُ كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا عَلَى حِدَّةٍ

sarhoş edici olmadıkça yine caizdir. Afyon, esrar vb. uyuşturucu maddeler akli örter ancak sarhoşluk vermediğinden azını kullanmak caizdir.³³⁵

Şâfilere göre, şarab içilen şey anlamında olup çoğulu eşribe gelir ve hamr için kullanılır. Hamr büyük günahların başında gelir. Hamrın haramlığı noktasında aslolan “ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ.....”³³⁶ ile “ فُلْ إِنَّمَا حَرَّمَ رَبِّي ”³³⁷ ile “ الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَّنَ وَالْإِثْمَ وَالْبَغْيَ بِغَيْرِ الْحَقِّ.....”³³⁷ olup âyetteki “الْإِثْمَ” çoğunluğa göre içkidir. Hamr yaş üzüm suyundan yapılan sarhoş edici içkidir. Köpüğü atması şart değildir. Üzüm dışında başka şeylerden yapılan sarhoş edici içecekler için hamr isminin kullanılması ihtilafıdır. Bazılarına göre hamrın üzüm dışındaki diğer şeylerden yapılan içkiler için kullanılması hakikattir. Çünkü sarhoş edicilik sıfatında ortak olanlar isimde de ortak olurlar. Bu lügat açısından bir kıyastır. Zira hamr lügatte akli örten şeydir. Dolayısıyla akli örten her şeye hamr ismi verilebilir. Ayrıca hadislerin zahiri buna işaret etmektedir. Bazılarına göre ise hamrın diğerlerine isim olarak verilmesi mecazdır. Ancak haramlık ve içene had vurulması noktasında üzüm dışında başka maddelerden yapılan içkiler aynen hamr gibidir. Ancak diğerlerini helal saymak hamr da olduğu gibi küfrü gerektirmez. “Sarhoşluk veren her içki haramdır”³³⁸, “Sarhoşluk veren her içki hamrdır. Her hamr da haramdır.”³³⁹, “Çoğu sarhoşluk veren şeyin azını da yasaklıyorum”³⁴⁰, “Çoğu sarhoşluk verenin azı da haramdır”³⁴¹ hadislerinden dolayı sarhoşluk veren şeyin azı da çoğu da aynıdır haramdır. Yabancı kadına bakmak ve onunla baş başa kalmak haram olan bir cinsi münasebete sebep olduğundan haram olduğu gibi sarhoş eden şeylerin azını içmek de her ne kadar sarhoş edici miktarda olmasa da fesat kapısını

³³⁵ Nemerî *el-Kâfi fi fikhı ehli'l-Medine*, 1/442-444; el-Bağdadi, *et-Telkîn fi'l-Fıkhı'l-Mâlikî*, 1/277 vd. ; İbn Cüzey, *el-Kavaninü'l-Fıkhıyye*, 299-301.

³³⁶ Maide 5/90.

³³⁷ Araf 7/33.

³³⁸ Buhârî, “Eşribe”, 4; Müslim, “Eşribe”, 67.

سُئِلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ الْبَيْعِ فَقَالَ كُلُّ شَرَابٍ أَسْكَرَ فَهُوَ حَرَامٌ عَائِشَةُ قَالَتْ

³³⁹ Müslim, “Eşribe”, 75.

عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ كُلُّ مُسْكِرٍ خَمْرٌ وَكُلُّ خَمْرٍ حَرَامٌ عَنِ ابْنِ عُمَرَ قَالَ وَلَا أَعْلَمُهُ إِلَّا

³⁴⁰ Nesâî, “Eşribe”, 25.

عَنْ عَامِرِ بْنِ سَعْدٍ عَنْ أَبِيهِ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ أَنَهَاكُمْ عَنِ لَقِيلٍ مَا أَسْكَرَ كَثِيرُهُ

³⁴¹ Tirmizî, “Eşribe”, 3.

عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَا أَسْكَرَ كَثِيرُهُ فَقِيلَ لَهُ حَرَامٌ

kapatmak için haddi gerektirir. Zira hadiste “*Hamr içene celde vurun*”³⁴² buyrulmakta olup hadis hamr içenleri kapsadığı gibi hamr gibi kabul edilen diğer içkiler de had konusunda hamra kıyas edilir. Sarhoş edici şeyleri içen kişinin içtiği ister ittifakla haram olanlardan ister haramlığı ihtilafli olanlardan olsun, içtiği ister katı halde ister sıvı halde ister çiğ ister pişmiş olsun, ister haram olduğuna inanarak ister helal olduğuna inanarak içsin fark etmez hepsinin hükmü aynıdır. Ancak sarhoş edici şeylerin bitki olanı farklıdır. Afyon, haşhaş, benk otu vb. bitkileri kullanmak haramdır. Ancak bunlardan sarhoş olana had gerekmez. Tazir cezası gerekir. Çünkü bunlar hamr gibi tam anlamıyla neşe vermez. Bunların azını kullanmak çoğuna götürmez. Hamrın tortusunu içmek had gerektirir. Çünkü tortu da hamrlandır. Ayrıca sadece hamrın değil diğer bütün sarhoş edici içkilerin tortusu haramdır ve had gerektirir. Hamrı tedavi maksatlı içmek de haramdır. Zira Peygamber Efendimize hamr ile tedavi sorulduğunda, “*O deva değil bilakis derttir*”³⁴³ buyurmuştur. Yine hadiste “*Allah sizin şifanızı size haram kıldığı şeyde yaratmamıştır*”³⁴⁴ buyrulmakta olup âyette hamr için zikredilen birtakım faydalar hamr haram kılınmadan öncedir. Artık hamrın haramlığı kesindir, hamr ile şifa bulmak ise zannidir.³⁴⁵

Hanbelîlere göre, hamr kitap, sünnet ve icma ile haramdır. Allah Kuran’da “*Ey iman edenler! İçki, kumar, dikili taşlar, fal okları şeytan işi iğrenç şeylerdir. Bunlardan kaçının ki kurtuluşa eresiniz.*”³⁴⁶ buyurarak içkiyi haram kılmıştır. Hz. Peygamber ise “*Sarhoşluk veren her içki hamrdir. Her hamr da haramdır.*”³⁴⁷ sözüyle hem hamrın haram olduğunu ifade etmiş hem de sarhoşluk veren her içeceğin haramlık noktasında hamr gibi olduğunu belirtmekle genel bir kaideye işaret etmiştir. Ve bu ümmet özellikle bu iki nassdan hareketle hamrın haram olduğu konusunda icma etmiştir. Hamr, yaş üzüm suyundan yapılan iştihat edip

³⁴² Tirmizî, “Hudud”, 15; Ebû Dâvûd, “Hudud”, 37; Nesâî, “Eşribe”, 42; İbn Mâce, “Hudud”, 17.

عَنْ مُعَاوِيَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ شَرِبَ الْخَمْرَ فَاجْلِدُوهُ فَإِنَّ عَادَ فِي الرَّابِعَةِ فَاقْتُلُوهُ

³⁴³ Müslim, “Eşribe”, 12; Tirmizî, “Tıbb”, 8; Ebû Dâvûd, “Tıbb”, 11; İbn Mâce, “Tıbb”, 27; Darimi, “Eşribe”, 6.

عَنْ عَلْقَمَةَ بْنِ وَائِلٍ عَنْ أَبِيهِ وَائِلِ وَالْحَضْرَمِيِّ أَنَّ طَارِقَ بْنَ سُؤَيْدِ الْجُعْفِيِّ سَأَلَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ الْخَمْرِ فَذَهَابَ أَوْ كَرِهَ أَنْ يَصْنَعَهَا فَقَالَ إِنَّمَا أَصْنَعُهَا لِلدَّوَاءِ فَقَالَ إِنَّهُ لَيْسَ بِدَوَاءٍ وَلَكِنَّهُ دَاءٌ

³⁴⁴ Taberânî, *el-Mucemü'l-Kebîr*, 23/326. Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb (360/971), Mektebet-ü İbn Teymiyye, 1-25, 2. Baskı, Kahire, 1415/1994.

إِنَّ اللَّهَ لَمْ يَجْعَلْ شِفَاءَكُمْ فِيمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمْ

³⁴⁵ Şirbini, *Muğni'l-Muhtac*, 4/186-189.

³⁴⁶ Maide 5/90.

³⁴⁷ Müslim, “Eşribe”, 75. Hadisin metni için bkz. 294 no’lu dipnot.

kuvvetlenmiş ve köpük atmış sarhoş edici içkidir. Hamrın bu çeşidi hakkında mezhepler arasında ittifak vardır. Üzüm dışında başka maddelerden yapılan ve sarhoş eden diğer içkiler de (ihtilafla birlikte) yukarıda zikri geçen hadis ile “Çoğu sarhoşluk veren şeyin azı da haramdır.”³⁴⁸ hadisi gereği hamr kapsamında olup aynen hamr gibi azı da çoğu da haramdır. Ve bunları içene az olsun çok olsun hamrda olduğu gibi hadd vurulur. Zira hadiste “Kim hamr içerse ona celde vurun”³⁴⁹ buyrulmuştur. Bu hadise göre hem üzümde yapılan sarhoş edici içki hem de başka maddeden yapılsa da sarhoş edici özelliğinden dolayı hamr sayılan diğer içkilerden dolayı hadd gerekir. Bütün bunlardan anlaşılıyor ki hamr genel manada akli örten ve sarhoşluk veren her içkidir. Yaş üzüm ve kuru hurma, kuru üzüm vb. diğer maddelerden tatlılığı çıkmak üzere suya atılan ve belli bir süre bekletilerek yapılan nebiz kabarıp kuvvetlenip köpük atmadıkça veya üzerinden üç gün geçmedikçe içilmesi caizdir. Üç gün geçtikten sonra iştihat etmese de bunlar haramdır. Aynı şekilde üç gün geçmeden iştihat etse yine haramdır. Zira bir rivâyette şöyle denilmektedir: “ Hz. Peygamber için kuru üzümde nebiz yapılırdı. O, nebizden yapıldığı gün, ertesi gün ve bir sonraki gün akşama kadar içerdi. Sonra ya hizmetçiler içer veya dökülürdü.”³⁵⁰ Başka bir rivâyette ise Ebu Hureyre şöyle nakletmektedir: *Rasulullah'ın oruç tuttuğunu biliyordum. İftar vaktini bekledim. Vakit gelince iftar açması için kabak içinde yapmış olduğum nebizi getirdim. Bir de baktım ki kaynayıp köpürmeye başlamış. Bunun üzerine Hz. Peygamber bana: “Bunu duvara çarp. Çünkü bu, Allah'a ve ahret gününe inanmayanların içkisidir.”* dedi.³⁵¹ Hamr aynen domuz gibi necisü'l-ayndır. Çünkü Allah onu haram kılmıştır. Diğer sarhoş edici içkiler de aynen hamr gibi necistir. Üzüm suyu olsun başka maddeler olsun pişirildiği zaman pişirmekle ister üçte ikisi ister daha fazlası isterse daha azı gitsin fark etmez sarhoş edici bir hal almadıkça içilmesi mubahtır. Çünkü haramlık sarhoş edici olanlar için

³⁴⁸ Tirmizî, “Eşribe”, 3. Hadisin metni için bkz. 296 no'lu dipnot.

³⁴⁹ Tirmizî, “Hudud”, 15.

عَنْ مُعَاوِيَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ شَرِبَ الْخَمْرَ فَاجْلِدُوهُ فَإِنْ عَادَ فِي الرَّابِعَةِ فَاقْتُلُوهُ

³⁵⁰ Ebû Dâvûd, “Eşribe”, 10; Nesâî, “Eşribe”, 56; İbn Mâce, “Eşribe”, 12.

عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ كَانَ يُنْبَذُ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الزَّبِيبُ فَيَشْرَبُهُ الْيَوْمَ وَالْغَدَ وَبَعْدَ الْغَدِ إِلَى مَسَاءِ الثَّلَاثَةِ ثُمَّ يَأْمُرُ بِهِ فَيَسْقَى الْخَدَمَ أَوْ يَهْرَاقُ

³⁵¹ Ebû Dâvûd, “Eşribe”, 12; Nesâî, “Eşribe”, 25; İbn Mâce, “Eşribe”, 15.

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ عَلِمْتُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَصُومُ فَتَحَيَّنْتُ فِطْرَهُ بِنَبِيذٍ صَنَعْتُهُ فِي دُبَاءٍ نُمَاتِيئِهِ بِهِ فَإِذَا هُوَ يَنْشُ قَالَ اضْرِبْ بِهَذَا الْحَائِطِ فَإِنَّ هَذَا شَرَابٌ مَنْ لَا يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ

sabittir. Bunun dışında kalanlar ise “Eşyada aslolan ibahadır “kaidesi gereğince aslı üzere mubah olarak kalır. Ancak pişirmekle sarhoş edici bir hal alırsa az olsun çok olsun haramdır. “Halitan” yani suyun içine kuru üzüm, kuru hurma vb. farklı maddeleri katarak beraber nebiz yapmak caiz değildir. Zira hadîs-i şerifte “Hz. Peygamber kuru hurma ile taze hurmayı, kuru üzüm ile kuru hurmayı beraber karıştırıp nebiz yapmayı yasakladı. Bunlardan her biri tek başına nebiz yapılabilir.”³⁵² buyrulmaktadır. Ancak bunlar tek başlarına nebiz yapılabilir.³⁵³

Zâhirîler e göre, çoğu sarhoşluk veren her şeyin çok az miktarı da haramdır ve bunların hepsi hamr sayılır. Ve hamrın mülk edinilmesi, satılması, içilmesi ve kullanılması haramdır. Sarhoşluk veren içecek ister üzüm suyundan ister incirden ister buğdaydan veyahut başka bir maddeden yapılsın, ister çiğ olsun ister pişirilmiş olsun, pişirilmişse ister pişirmekle çoğu gitsin ister gitmesin fark etmez hüküm olarak aynıdır hepsi haramdır. Zira hadiste “Hamr yaş üzüm suyundan, kuru üzümünden, hurmadan, buğdaydan, arpadan ve darıdan olur. Ben sarhoşluk verici her içkiyi yasaklıyorum”³⁵⁴ buyrulmakta ve hamrın sadece üzümünden olmadığı, başka birçok maddeden yapılabildiği ifade edilmektedir. Yine hadiste “Sarhoşluk verici her içki hamrdır ve her hamr da haramdır”³⁵⁵ buyrulmakta ve hangi maddeden yapılırsa yapılsın sarhoşluk veriyorsa hamr sayıldığı ve haram olduğu ifade edilmektedir. Bir içeceğin sarhoş edici sayılması ise az veya çok kaynamaya başlaması ile olur. Çünkü içecek kaynamaya başlayınca tatlılığında bir değişiklik olur. Ve bu konuda belli bir süre tayin etmek isabetli değildir. Bunun belli bir süresi olamaz. Bu mesele kaba ve beldelere göre değişir. Zira sıcak beldede veya soğuk beldede yahut bir kaptan başka bir kaba kaynama süresi farklıdır. Bu konuda aslolan içeceğin tatlı olduğu sürece içilmesi sarhoş edici hale geldiğinde ise haram

³⁵² Buhârî, “Eşribe”, 11; Müslim, “Eşribe”, 26; Ebû Dâvûd, “Eşribe”, 87; Tirmizî, “Eşribe”, 9; Nesâî, “Eşribe”, 18, 12; İbn Mâce, “Eşribe”, 11.

عَنْ أَبِي قَتَادَةَ قَالَ نَهَى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يُجْمَعَ بَيْنَ التَّمْرِ وَالزُّهُوِّ وَالتَّمْرِ وَالزَّرْبِيبِ وَلَيَنْبُدَّ كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا عَلَى جِدَّةٍ.

³⁵³ İbn Kudâme, el-Muğnî, 9/135-136, 144-145.

³⁵⁴ Ebû Dâvûd, “Eşribe”, 4.

أَنَّ النَّعْمَانَ بْنَ بَشِيرٍ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ إِنَّ الْخَمْرَ مِنَ الْعَصِيرِ وَالزَّرْبِيبِ وَالتَّمْرِ وَالْحِنْطَةِ وَالشَّعِيرِ وَالذَّرَّةِ وَإِنِّي أَنهَاكُمْ عَنْ كُلِّ مُسْكِرٍ

³⁵⁵ Müslim, “Eşribe”, 75.

عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ كُلُّ مُسْكِرٍ خَمْرٌ وَكُلُّ خَمْرٍ حَرَامٌ عَنِ ابْنِ عُمَرَ قَالَ وَلَا أَعْلَمُهُ إِلَّا

olduğudur. Zira Hz. Peygamber “ *su kırbanda nebiz yapabilirsin. Kırbanın ağzını bağla ve tatlı olduğu sürece nebizden iç*”³⁵⁶ buyurmuştur. Yaş hurma, kuru hurma, taze hurma ve kuru üzüm bunlar biri diğeriyle beraber karıştırılarak nebiz yapılırlarsa sarhoş edici olsun olmasın içilmesi haramdır. Ancak her biri tek başına nebiz yapılırsa içilmesi caizdir. Zira hadiste “*Allah Rasûlü kuru hurma ile taze hurmayı veya kuru hurma ile kuru üzümü yahut kuru hurma ile olgunlaşmamış hurmayı karıştırarak nebiz yapılmasını yasakladı. Her birini tek başına nebiz yapın buyurdu*”³⁵⁷ denilmiştir. Hamrın tortusu da hamr sayılır, haramdır.³⁵⁸

Hamr ve sarhoşluk verici diğere içeceklerle alakalı mezheplerin görüşleri neticesinde şunları söyleyebiliriz: Hanefiler ve Şâfiîlere göre sadece üzümde elde edilen sarhoş edici içkiye hamr denilir. Öteki maddelerden elde edilen içkilere hamr denmesi ise mecaz yoluyla bir adlandırmadır. Hanbelîler, Mâlikîler ve Zâhirîler e göre azı ve çoğu sarhoşluk veren her türlü içkiye hangi maddeden üretilirse üretilsin hamr denilir ve Kur’an’daki hamr yasağı bu tür içkilerin hepsini kapsar. Ancak özellikle Hanefiler sarhoş etmeyecek derecede az miktarının içilip içilemeyeceği, necis sayılıp sayılmayacağı, alım-satımının yapılıp yapılamayacağı vb. konularda hamr ile diğere içkiler arasında ayırım gözetmiş olup hamr hakkında benimsedikleri birçok hükmü diğere içkilere kısmen yumuşatarak uygulamışlardır. Hanefiler hamr dışındaki içki ve içecekler için genel bir ilke benimsemek yerine her içki türünü pişirilip pişirilmemesi, pişirmekle giden miktarın az veya çok olması, keskinleşip keskinleşmemesi vb. açılardan ayrı ayrı ele alıp niteliklerine göre hüküm belirlemişlerdir. Bununla beraber mezhepler arasında isimlendirme ve bazı diğere konulardaki ayrılıklar neticede metodoloji ve usul açısından bir ihtilaf olup pratikte bütün içkilerden uzak durmanın gerektiği üzerinde görüş birliği bulunduğundan bütün fıkıh mezheplerinde çoğu sarhoş eden her türlü içkinin azının da haram olduğu genel ilkesi benimsenmiş, içkinin haram olmasının illeti de kişilerin sarhoş olması gibi değışken ve sübjektif bir ölçü değıil o içkinin normalde sarhoş edicilik vasfının

³⁵⁶ Nesâî, “Eşribe”, 38.

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَتْ هَي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ..... وَقَالَ اتَّيِدُ فِي سِقَابِكَ أَوْ كِهَ وَأَشْرِبُهُ حُلُوا

³⁵⁷ Müslim, “Eşribe”, 24; Ebû Dâvûd, “Eşribe”, 8.

أَنَّ نَبِيَّ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَى عَنْ خَلِيطِ التَّمْرِ وَالْبُسْرِ وَعَنْ خَلِيطِ الزَّبِيبِ وَالتَّمْرِ وَعَنْ خَلِيطِ الزَّهْوِ وَالرُّطْبِ وَقَالَ اتَّيِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ عَلَى حِدَّتِهِ

³⁵⁸ İbn Hazm, a.g.e., 6/176, 215-216.

bulunması şeklinde objektif bir ölçüye bağlanmıştır. Fakihlerin konuyla alakalı aralarındaki tartışmalarının kendi dönemlerinde sarhoş edici içkileri tanımlama amacına yönelik olduğu düşünülürse onların bu genel yaklaşımından günümüzde rakı, likör, bira gibi isimler alan ve az veya çok içildiğinde sarhoş edici olan alkollü içkilerin doğrudan yahut dolaylı olarak İslâm'ın içki yasağı kapsamında bulunduğu, içenin sarhoş olup olmadığına bakılmaksızın azının içilmesinin de haram sayıldığı sonucu çıkmaktadır.³⁵⁹

³⁵⁹ Baktır, Mustafa, "İçki", *DİA*, 21/460.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1.Habâisve Tayyibâtın İstihâle ve İstihlâke Uğraması

Yukarda tabii ve doğal yiyecekler ve içeceklerin haram ve helal olanlarından bahsetmeye çalıştık. Dünyada insan nüfusu her geçen gün artmaktadır. Topraktan veyahut hayvanlardan doğal yollarla elde edilen tabii ürün ve gıdalar dünya nüfusunun tamamına yetmemektedir. İşte bu sebeple insanoğlu doğal ve tabii gıdalar dışında sanayi ve fabrikasyon tipi ürünlere ve katkı maddelerine yönelmiştir. Ve bu ürünler her geçen gün artmakta ve çeşitlilik arz etmektedir. Sanayi tipi bu ürünlerin ham maddesi bazen aslı helal ve temiz olan bir madde olurken bazen bunun tam tersi olabilmektedir. Ancak bu hammaddeden yeni bir ürün elde ederken farklı kimyasal yöntemler kullanılmakta böylece o hammadde bir değişime uğramaktadır. İşte bu yeni ürünün hükmü nedir? Helal midir? Haram mıdır? Bunlara cevap vermenin yolu fıkıh kaynaklarımızda istihâle ve istihlâk kavramları çerçevesinde örnek olarak verilen hususları iyi kavramaktır. Daha doğrusu bu iki kavram ne demektir. İstihale veya istihlâk bir maddede ne gibi değişim ve dönüşümlere sebep olur. Değişen veya dönüşen maddenin hükmü konusunda fıkıh âlimleri ne demişlerdir. Kaynaklarımızdaki istihâle ve istihlâk örneklerini günümüzdeki sanayi tipi katkı maddeli yeni ürünlere uygulayarak bir hükme varmamız mümkün olacaktır.³⁶⁰

Şimdi bu iki kavram ne demektir? Neticeleri nedir? Fıkıh kitaplarında hangi örnekler verilmiştir? Mezheplerin görüşleri nelerdir? Günümüz ürünleri için bu iki kavramı nasıl kullanabiliriz? Bunlar üzerinde durmaya çalışalım:

İstihâle: Sözlükte, bir şeyin halinin değişmesi, bir şeyin tabiat ve vasfının değişmesi anlamlarına gelir.³⁶¹ Fıkıh ıstılahında ise, bir maddenin kendiliğinden veya başka bir vasıta ile başka bir maddeye dönüşmesi veya değişmesidir. Bu olaya kimyasal değişim ve dönüşüm de denilebilir. Bu değişim ve dönüşümde bazen maddenin tamamen zıttı, aynı ve vasfı değişip bambaşka bir madde olduğu gibi bazen sadece vasfı değişmektedir.³⁶²

³⁶⁰ Çeker, Orhan, “İstihale”, s. 18-21, 1. Ulusal Helal ve Sağlıklı Gıda Kongresi Kongre Kitabı, Ed. Prof. Dr. Fatih GÜLTEKİN, 2011 Ankara. (www.helalvesaglikli.org)

³⁶¹ İbn Manzûr, *Lisanü'l- Arab*, “حول” md., 11/185-186; Feyyûmî, *el-Misbahu'l-Münir*, “حول” md.

³⁶² Kâsânî, *Bedâi*, 1/441,442; İbn Âbidîn, *Haşiye*, 1/315, 316; Zuhayli, Vehbe, *el-Fikhü'l-İslami ve Edilletühü*, 1/100 Darü'l-Fikir, 1-8, Dımaşk, 1404/1984.; Çeker, Orhan, a.g.m., a.y..

İstihlâk: Sözlükte, tüketme, yok etme, yok olma, kaybolma vb. anlamlara gelen istihlâk fıkıh ıstılahında “bir maddenin kendisinden çok olan diğer bir maddeye karışarak onun içinde kaybolması ve yok olması” demektir.³⁶³ Karışan maddenin diğer maddede yok olup olmaması ise renk, tad ve kokudan anlaşılır.

Şimdi helal ve temiz bir madde istihâleyle uğrayarak üzüm suyunun şaraba dönüşmesi örneğinde olduğu üzere haram ve necis bir maddeye dönüşebilir. Aynı şekilde helal ve temiz olan az miktardaki bir madde çok miktardaki haram ve necis olan bir maddenin içinde istihlâk yoluyla kaybolabilir. Her iki durumda da istihâle ve istihlâkin neticesi ve hükmü bellidir. Burada haram ve necis olan madde helal ve temiz olmaz. Haram ve necis olarak kalır.

Haram ve necis olan bir madde istihâleyle helal ve temiz bir maddeye de dönüşebilir. Yine haram ve necis olan az miktardaki bir madde çok miktardaki helal ve temiz olan bir madde içinde istihlâk yoluyla yok olup gidebilir. İşte fıkıh kitaplarında istihâle ve istihlâk deyince öncelikle akla gelen ve neticesi ve hükmü tartışılan husus burasıdır. Dolayısıyla biz de bu konu üzerinde durmuş olacağız.

2. İstihâle ile Alakalı Mezheplerin Görüşleri

Fıkıh kitaplarına baktığımızda istihâleyle alakalı;

1. Şarabın sirkeye dönüşmesi,
2. Necis zeytinyağının sabuna dönüşmesi,
3. Merkebin tuzlaya düşüp tuz olması,
4. Tezeğin yanıp kül olması,
5. Necis bir maddenin toprağa karışıp zamanla topraklaşması,
6. Misk ahusunun kanının miske dönmesi,
7. Necis sütün peynir yapılması,
8. Necis susamdan yağ çıkartılması,

³⁶³ Köse, Saffet, Şimşek, Murat, “İstihlâk”, s.121-125, 1. Ulusal Helal ve Sağlıklı Gıda Kongresi Kongre Kitabı, Ed. Prof. Dr. Fatih GÜLTEKİN, 2011 Ankara. (www.helalvesaglikli.org)

9. Necis buğdaydan un yapılması veya unun ekme yapılması vb. örnekler verilir.³⁶⁴

Mezheplerin istihâle ile ilgili görüşlerine gelince;

Hanefilere göre, necaseti giderip temizleme yollarından biri de istihâledir. Bunu gerçekleştiren unsurlardan biri yeryüzü yani topraktır. Şöyle ki bir necaset toprağa bulaşsa, İmam Ebu Yusuf'a göre o toprak artık hakikatte temizlenmez. Zira necasetin eserinin çoğu rüzgâr veya güneş vb. bir etkiyle gitse de necasetten az bir eser kalır. Ancak bu kadar az bir şey zarûreten af kapsamındadır, bağışlanmıştır. Fakat o toprağa sonradan su isabet etse tekrar necis olur. İmam Muhammed'e göre, pislenen toprak hakikaten temizlenebilir. Çünkü toprağın tabiatında, eşyayı kimyasal dönüştürme gücü vardır. Toprak zamanla bünyesindeki başka maddeleri kendine dönüştürür. Böylece necasetten eser kalmaz. Bundan sonra su isabet etse de toprak tekrar necis olmaz. Zira necis bir şey, toprak veya başka bir yolla istihâleye uğradığında o şeyin vasıfları hatta ismi değişir. Vasıf ve isim değişikliğiyle birlikte o vasıf ve isme bağlı hüküm de değişir. Yine merkep tuzlaya düşüp zamanla tuz olsa, tezek yanıp kül olsa, hamr sirke olsa, kan miske dönüşse, necis zeytinyağı sabun olsa veya köpek sabun kazanına düşüp sabun olsa temiz olur. Ancak necis susamdan yağ çıkartılsa, necis süt peynir yapılsa veya necis buğday öğütülüp un yapılsa veya necis un ekme yapılsa temiz olmaz. Çünkü burada sadece vasıf değişmekte, maddenin aynı, hakikati değişmemektedir.³⁶⁵

Mâlikîlere göre, hamrın kendiliğinden sirkeye dönüşmesi ve misk ahusunun kanının miske dönüşmesi dışındaki konularda istihâle necis olanı temiz hale getirmez. Yani necis olan bir şeyin vasıf ve özellikleri değişmekle istishabla amel gereği hükmü değişmez. Aynı şekilde yakma da necis olanı temiz yapmaz. Ancak mezhepte sağlam görüşe göre necisin külü istisna edilmiş ve temiz kabul edilmiştir.³⁶⁶

Şâfiîlere göre, hamrın sirkeye dönüşmesi dışındaki konularda istihâle necis olanı temiz hale getirmez. Aynı şekilde yakma da necis olanı temiz yapmaz. Şâfiîler

³⁶⁴ Kâsânî, *Bedâi*, 1/441- 442; İbn Âbidîn, *Hâşiye*, 1/315- 316.

³⁶⁵ Kâsânî, a.g.e., 1/441- 442; İbn Âbidîn, a.g.e., 1/315- 316.

³⁶⁶ Derdîr, *eş-Şerhu'l-Kebîr*, 1/57.

tabaklamanın deriyi temiz hale getireceğini söylerler. Hamrın sirkeye dönüşmesi hususunda ise hamrın kendiliğinden dönüştüğü takdirde temiz olacağını söylerler.³⁶⁷

Hanbelîlere göre, şarabın kendiliğinden sirkeye dönüşmesi hali hariç istihâle hiçbir necisi temiz hale getirmez. Necis olan bir şey yakılmakla da temiz olmaz.³⁶⁸

Zâhirîler e göre, haram veya necis olan bir şeyin zatını, aynıını oluşturan sıfatlar istihâle yoluyla değişse ve böylece helal ve temiz olan bir şeyin ismini alsa artık o değişen şey necis ve haram değildir, zira o farklı bir şey olmuştur ve hükmü de farklı olur. Helal ve temiz olan bir şeyin zatının istihâle yoluyla değişmesi durumunda da netice ve hüküm aynıdır. Mesela üzüm suyu hamr olsa, hamr sirke olsa, içilen su ve yenilen yemek idrar ve dışkı olsa hükmü değişir. Yine leş veya tezek yakılsa kül olsa veya toprağa gömülüp toprak olsa temiz olur. Zira hükümler Allah'ın kendilerine hüküm bağladığı isimlerle alakalıdır. İsimler değişince değişen isimlere bağlı olarak hükümler de değişir. Nitekim tezek başka kül başkadır, leş başka toprak başkadır. Böylece anlaşılmaktadır ki helal olan bir şey haram olan bir şeyle mülaki olmakla haram olmadığı gibi haram olan bir şey helal olan bir şeyle mülaki olmakla helal olmaz. Yine necis bir şey temiz bir şeyle mülaki olmakla temiz olmayacağı gibi temiz bir şey necis bir şeyle mülaki olmakla necis olmaz. Ancak necis, temiz, helal ve haram olan şeyin hükmünde değişikliği gerektiren bir nassın bulunması neticeyi farklı kılar.³⁶⁹

2.1. Hamrın Sirkeye Dönüşmesi

İstihâleyle alakalı örneklerde mezheplerin görüşlerine baktığımızda ittifakla kabul edilen istihâle örneği hamrın sirkeye dönüşmesidir. Dolayısıyla bu hususla alakalı mezheplerin görüş ve delillerine yer vermeyi uygun bulduk.

Hanefîlere göre, Hamr kendi kendine sirkeye dönüşürse içilmesi helaldir. Zira hadiste “*Sirke ne güzel katıktır.*”³⁷⁰ buyrulmuştur. Hamrın sirkeye dönüşmesi Ebu Hanife'ye göre acılığın tamamen gidip ekşilik ve asitliliğin ortay çıkmasıyla olur.

³⁶⁷ Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 1/94.

³⁶⁸ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/56.

³⁶⁹ İbn Hazm, *Muhallâ*, 1/97-98.

³⁷⁰ Müslim, “Eşribe”, 164; Ebû Dâvûd, “Et’ime”, 40; Tirmizî, “Et’ime”, 35; Nesâî, “el-Eyman ve’n-Nüzûr”, 21; İbn Mâce, “Et’ime”, 33; Darîmi, “Et’ime”, 18.

عَنْ عَائِشَةَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ نِعْمَ الْأُدْمُ أَوْ الْإِدَامُ الْخَلُّ

Sirkede az da olsa bir acılık olsa helal olmaz. İmameyne göre ise az bir acılıkla beraber hamrdan dönüşen sirke helaldir. İhtilafın sebebi şudur: Üzüm suyu kendisinde tam anlamıyla hamr olma vasıfları ortaya çıkıp tekâmül etmedikçe - ki Ebu Hanife üzüm suyunun hamr olması için köpük atmasını şart koşturmuştur - hamr olmuyorsa aynen hamrda sirkeye ait vasıflar tam anlamıyla bulunmadıkça yani hamr özellikleri tamamen yok olmadıkça sirke olmaz. Ancak imameyne göre üzüm suyunda hamr özellikleri zuhur etse hamr olması için yeterlidir. Nitekim İmameyn üzüm suyunun hamr olması için köpük atmasını şart koşturmamıştır. Aynen hamrda sirke özellikleri zuhur etse yeterlidir. Kişi hamra sirke, tuz vb. bir madde katarak onu sirkeye dönüştürse bu işlem caiz olup sirke helaldir. Yine bir yerden başka bir yere nakletmekle sirkeye dönüştürse helaldir. Nasıl ki deri tabaklanmakla temiz olur hamr da aynen sirkeleştirmekle helal olur.³⁷¹

Mâlikîlere göre, sarhoş edici hale gelmiş içeceklerin herhangi bir şekilde sirke vb. bir maddeye dönüştürülmesi caiz değildir. Zira müslümanın hamrı mülk edinmesi mümkün değildir, dökmesi gerekir. Müslümanın hamrı bir Müslüman veya kâfire satması da caiz değildir. Hamr kendi kendine sirkeye dönüştürse helal ve temiz olur.³⁷²

Şâfiîlere göre, hamr kendiliğinden sirkeye dönüştürse helal ve temiz olur. Çünkü necaset ve haramlık illeti olan iskar-sarhoş etme kaybolmuştur. Ayrıca üzüm suyu genellikle tahammur ettikten sonra sirkeye dönüşür. Şâyet hamrın sirkeye dönüştüğünde temiz olmadığını kabul edersek icma ile helal olan sirke için helal dememiz mümkün olmazdı. Hamr güneşten gölgeye veyahut gölgeden güneşe taşınmasından dolayı sirkeye dönüşse yine helal ve temiz olur. Ancak hamrın içine soğan, sıcak ekmek, sirke, tuz vb. bir madde katmakla sirkeye dönüştürülse helal ve temiz olmaz. Zira bir rivâyette “Ebu Talha kendilerine içki miras kalan yetimlerin durumunu sorunca, Allah Rasulü onu dök dedi. Ebu Talha onu sirke yapayım mı? deyince Hz. Peygamber hayır demiştir.”³⁷³ Yani Hz. Peygamber bu işlemi

³⁷¹ Kâsânî, *Bedai*, 6/443-453.

³⁷² İbn Cüzey, *el-Kavaninü'l-Fıkhîyye*, 300.

³⁷³ Ebû Dâvûd, “Eşribe”, 3.

عن انس بن مالك أَنَّ أَبَا طَلْحَةَ سَأَلَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ أَيِّتَامٍ وَرَثُوا خَمْرًا قَالَ أَهْرَقُهَا قَالَ أَفَلَا أَجْعَلُهَا خَلًّا قَالَ لَا

yasaklamıştır. Bu da gösterir ki hamrı sirkeye dönüştürmek caiz değildir. Şâyet aksi olsaydı özellikle yetim malı söz konusu olduğu için Allah Rasulüyetim malının korunması için onay vererek bu işleme irşad ederdi. Ayrıca hamrın içine bir şey katıldığında katılan şey necis olur. Sirkeye dönüştürüldüğünde hamrın içindeki sarhoş edici vasıf ortadan kalksa bile içine katılan necis madde öylece kalır ve sirkeyi de necis yapar. Yine hamrı sirkeye dönüştürmekte vaktinden önce bir şeyde acele etmek vardır ki böyle bir durumda kişi maksadının aksiyle cezalandırılır. Örneğin murisini öldüren kişi nasıl ki mirastan mahrum olursa yine harem dâhilindeki bir avı ürküterek harem dışına çıkarmak suretiyle avlamak isteyen bir kişi için nasıl ki bu caiz değilse hamrın kendiliğinden sirkeye dönüşmesinden önce sirkeye dönüştüren kişi de bundan istifade edemez.³⁷⁴

Hanbelîlere göre, hamr bir şekilde sirkeye dönüştürülürse haram olur. Çünkü bir hadiste “Hz. Peygambere hamrın sirke yapıp yapılamayacağı sorulunca Allah Rasulü, hayır yapmayın demiştir.”³⁷⁵ Başka bir rivâyette ise “Ebu Talha Hz. Peygambere, kendilerine içki miras kalan yetimlerin bu içkiyi ne yapabileceklerini sordu. Allah Rasulü, onu dök dedi. Ebu Talha, onu sirke yapayım mı? deyince Rasulüallah, hayır dedi.”³⁷⁶

Bu haramlık ifade eden bir yasaklamadır. Şâyet o hamrın sirke haline getirilerek istifadesi mümkün olsaydı onun dökülmesi caiz olmazdı. Özellikle de bu yetim malı olunca çok dikkatli olmak gerekirdi ve Hz. Peygamber bu seçeneği gösterirdi. Ancak hamr kendi kendine sirkeye dönüşürse hem temiz hem de mubah olur.³⁷⁷

Zâhirîlere göre, hamr kendiliğinden sirke olsun veyahut sirkeye dönüştürülsün bu durumda helaldir. Çünkü hamr başkadır, sirke başkadır. Biri haramdır, diğeri helaldir. Nasıl ki üzüm suyundan helal yapan vasıfları ortadan kalkar ve onu hamr yapacak sıfatlar ortaya çıkarsa artık o helal olan üzüm suyu olmaktan çıkar ve tam

³⁷⁴ Şîrâzî, *Mühezzeb*, 1/94; Şîrbini, *Muğni'l-Muhtac*, 1/ 81-82.

³⁷⁵ Müslim, “Eşribe”, 11; Tirmizî, “Büyu”, 59
عن انس أن النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سُئِلَ عَنِ الْخَمْرِ تَتَّخَذُ خَلًّا فَقَالَ لَا

³⁷⁶ Ebû Dâvûd, “Eşribe”, 3.

عن انس بن مالك أن أبا طلحة سأل النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ أَيِّبَمٍ وَرَثُوا خَمْرًا قَالَ أَهْرِفَهَا قَالَ أَفَلَا أَجْعَلُهَا خَلًّا قَالَ لَا

³⁷⁷ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 9/145-146.

anlamıyla haram olan hamr olur. Aynı şekilde hamrı haram yapan vasıfları ortadan kalkar ve onda helal olan sirkenin vasıfları ortaya çıkarsa artık o hamr değil helal olan sirke olur. Hadiste Hz. Peygamber: “Sirke ne güzel katıktır.”³⁷⁸ buyurmuştur. Bu da sirkenin helal olduğunu gösterir. Âlemdeki diğer şeyler de böyledir. Şüphesiz hükümler isimlere bağlıdır. İsimler ortadan kalkınca (başka bir isim alınca) ona bağlı hükümler de kalkar. Ve aldığı yeni ismin hükümleri ortaya çıkar. Mesela, küçüğün hükmü ayrıdır, bülûğa erenin hükmü ayrıdır, kanın hükmü ayrıdır, istihâleye uğramış gıdanın hükmü ayrıdır. Diğer şeyler de böyledir. Bu nedenle hamrın kendiliğinden sirkeye dönüşmesi veyahut sirkeye dönüştürülmesi arasında hüküm açısından fark gözetmenin bir anlamı da yoktur. Neticede ikisi de sirkedir.³⁷⁹

3.İstihlâkle Alakalı Mezheplerin Görüşleri

Fıkıh kitaplarında istihlâke örnek olarak, herhangi necis bir maddenin temiz başka bir maddeye karışması veya bulaşması hususu zikredilir. İlk planda aha çok necis bir maddenin suya düşmesi karışması akla gelir. Ancak necis madde su dışındaki diğer sıvılara da düşebilir veya karışabilir. Necis bir madde suya düştüğünde suyun durumuyla alakalı mezheplerin görüşlerine gelecek olursak;

Hanefilere göre, necis olan şey idrar ve içki gibi gözle görülmeyen sıvı bir şey olup su gibi sıvı bir şeye düştüğünde ve bu su akarsu ise suyun renk, tad ve kokusu değişmedikçe necis olmaz. Suyun akarsu sayılabilmesi için ise, suyun en azından saman veya yaprağı taşıyabilmesi, bir insanın elini suyun önüne koyduğunda su akımının durmaması, su iki elle avuçlandığında tabanında bir hareket meydana gelmemesi, şöyle bir bakıldığında bakanın nazarında akarsu kabul edilmesi gibi farklı ölçüler zikredilmiştir. Şâyet su akarsu olmayıp durgun ise az veya çok olmasına göre hüküm değişir. Az su, içine necaset düştüğünde suyun renk, tad ve kokusunda değişiklik olmasa da necis olur. Çok su ise içine necaset düşüp üç vafından birinde değişiklik olduğunda necis olur. Suyun az veya çok sayılmasındaki ölçüde ihtilaf edilmiş olup bir görüşe göre, el ile suyun bir tarafı hareket ettirildiğinde bu hareket diğer tarafa ulaşıyorsa bu su az su, ulaşmıyorsa bu su çok su

³⁷⁸ Müslim, “Eşribe”, 164; Ebû Dâvûd, “Et’ime”, 40; Tirmizî, “Et’ime”, 35; Nesâî, “el-Eyman ve’n-Nüzûr”, 21; İbn Mâce, “Et’ime”, 33; Darimi, “Et’ime”, 18.

عَنْ عَائِشَةَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ نِعَمَ الْأَدْمُ أَوْ الْإِدَامُ الْخَلُّ

³⁷⁹ İbn Hazm, *Muhallâ*, 1/133-134, 136.

sayılır. Diğer bir görüşe göre ise alan dikkate alınmış olup bu konuda 10x10 veya 15x15 veya 20x20 zira' ölçüleri esas alınmış olup bu ölçülerde olan su çok su bu ölçülerden az olan su az su kabul edilmiştir. Derinlik ölçüsü olarak ise iki elle su avuçlandığında suyun dibinde bir açılma olmaması veya derinliğin açık vaziyette dört parmak kadar veya topuklara kadar veya bir karış veya bir zira' veya iki zira' olması gibi farklı görüşler ileri sürülmüştür.³⁸⁰

Mâlikîlere göre, necaset suya düşer ve onun renk, tad ve kokusundan birini değiştirirse o su az olsun çok olsun necis olur. Su çok olup necaset onun üç vasfından birini değiştirmezse o su temiz olarak kalır. Suyun çok kabul edilmesinde sabit bir ölçü yoktur. Su az olduğunda necaset vasıflarını değiştirmese bile o az su necis olur. Necaset su dışında başka bir sıvıya düşerse suyun renk, tad ve kokusunda değişiklik olsun olmasın o sıvıyı necis yapar.³⁸¹

Şâfiîlere göre, suyun içine içki, idrar, akıcı kanı olan leş vb. bir necaset düştüğünde su durgun ise şâyet bu necaset suyun renk veya tad veya kokusunu değiştirirse su necis olur. Zira hadiste, “*Su hem temiz hem de temizleyicidir. Tad ve kokusunu değiştirmedikçe hiçbir şey onu necis yapmaz*”³⁸² buyrulmuş olup bu hadis suyun değişip değişmediğinin bilinmesinde tad ve kokunun ölçü olarak alınması konusunda delildir. Renk de tad ve kokuya kıyas edilir. Necasetten dolayı suyun bir kısmı değişir, bir kısmı değişmezse yine suyun tamamı necis kabul edilir. Zira suyun bir kısmının temiz diğer kısmının necis kabul edilmesi mümkün değildir. Çünkü su tektir ve bütündür. Şâyet su değişmezse bu durumda su az mı çok mu bakılır; su iki kuleden az ise necis olur. İki kulle veya daha fazla olursa necis olmaz. Zira hadiste, “*Su iki kulle olunca pislik tutmaz*”³⁸³ buyrulmuştur. Az olan suyu necasetten korumak mümkün iken çok suyu muhafaza etmek mümkün olmadığından iki

³⁸⁰ Kâsânî, *Bedai*, 1/402-414; İbn Âbidîn, *Haşiye*, 1/191-192.

³⁸¹ İbn Cüzey, *Kavaninü'l-Fıkhîyye*, 1/99, 108.

³⁸² Ebû Dâvûd, “Tahâret”, 34; Tirmizî, “Tahâret”, 49; İbn Mâce, “Tahâret”, 76.

..... فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمَاءُ طَهُورٌ لَا يُجَسُّهُ شَيْءٌ

³⁸³ Tirmizî, “Tahâret”, 50; Ebû Dâvûd, “Tahâret”, 33; Nesâî, “Tahâret”, 44; Darimi, “Vüdu”, 54.

عَنْ ابْنِ عُمَرَ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ يُسْأَلُ عَنِ الْمَاءِ يَكُونُ فِي الْفَلَاةِ مِنَ الْأَرْضِ وَمَا يَنْبُؤُهُ مِنَ السَّبَاعِ وَالذَّوَابِّ قَالَ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا كَانَ الْمَاءُ فُلْتَيْنِ لَمْ يَحْمِلِ الْحَبِيثُ

Ebû Dâvûd, “Tahâret”, 33; İbn Mâce, “Tahâret”, 75; Darimi, “Vüdu”, 54.

أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِذَا كَانَ الْمَاءُ فُلْتَيْنِ فَإِنَّهُ لَا يَنْجَسُ

kulle³⁸⁴ az su ile çok su hakkında ölçü alınmıştır. Ölçü olan kulle, “miraç hadisesinin anlatıldığı rivâyette”³⁸⁵ geçtiği üzere “Hecer” denilen beldenin kulesi olup Bağdat ritiliyle beş yüz ritilidir. Su akarsu olup içine düşen necaset de suyla akıp gidiyorsa necasetin öncesindeki ve sonrasındaki su temizdir. Çünkü ne öncesindeki su necasete ulaşmıştır ne de necaset sonraki suya bulaşmıştır. Necaseti, üstünden altından sağ ve solundan çevreleyen suya gelince iki kulle miktarında olup renk, tad ve kokusunda değişiklik olmamışsa temizdir. Bu miktardan az ise durgun suda olduğu gibi necistir. Akarsuyun içindeki necaset duruyor ve su necasete uğruyorsa necasetin öncesindeki ve sonrasındaki su temizdir. Necasete uğrayan su iki kulle ise temiz bundan az ise necistir.³⁸⁶

Hanbelîlere göre, Suyun içine necaset düşer, su iki kulle olur ve suyun renk, tad, kokusunda değişiklik olmazsa su temizdir. Zira kulleteyn hadisi bunu ifade eder. Dolayısıyla iki kulle miktarında veya daha fazla olan su, çok sudur. Bu hadise göre ayrıca bu miktardan az olan su, necaset düştüğünde değişiklik olmasa da necis olur. Yine bu miktardan fazla da olsa su, necasetten dolayı değişiklik olduğunda necis olur. Kullenden maksat büyük küp demektir. Bu ismi alması yüksekliği veya güçlü bir adamın tek başına taşıyabilmesinden dolayıdır. Ölçü olan kullede Medine yakınlarında bir köy olan “Hecer” beldesinin kulesi kabul edilir. Zira başka rivâyetlerde “Hecer beldesinin kulleleri – Kılâl-i Hecer”³⁸⁷ kaydı bulunmaktadır. Ayrıca zikri geçen yörenin kulleleri hem meşhurdur hem de miktarları bellidir. İki kulle Irak ritili ile beşyüz ritilidir. Az su ise bu miktardan az olan sudur. Az su, içine necaset düştüğünde değişiklik olmasa da necis olur.³⁸⁸

Zâhirîler e göre, su, zeytinyağı, sıvı yağ, süt, çorba vb. hangi sıvı olursa olsun içine haram olan veya necis olan bir şey düştüğünde şâyet sıvının renk, tad veya kokusundan birini değiştirirse o sıvı tamamen necis olur. Fakat sıvının renk, tad ve kokusunu değiştirmezse o sıvı temiz ve helaldir. Az bir su hamrın içine düşse veya az

³⁸⁴ Kulle eski bir ölçek olup yaklaşık 95 kg su demektir. Kallek, Cengiz, “Kulle”, *DİA*, 26/357-358, İstanbul 2002.

³⁸⁵ Buhârî, “Menakibü'l-Ensa”r, 42; Nesâî, “Sala”t, 1.

 نَمَّ رُفِعَتْ إِلَيَّ سِدْرَةُ الْمُنْتَهَى، فَإِذَا نَبُفُّهَا مِثْلُ قِلَالٍ هَجَرَ، وَإِذَا وَرَقُهَا مِثْلُ آدَانِ الْفَيْلَةِ، قَالَ: هَذِهِ سِدْرَةُ
 الْمُنْتَهَى

³⁸⁶ Şîrâzî, *Mühezzeb*, 1/18-22.

³⁸⁷ Hadisin kaynakları ve metni için bkz. 338 no'lu dipnot.

³⁸⁸ İbn Kudâme, *Muğni*, 1/30 vd.; Bühûtî, *Keşşafü'l-Kına*, 1/51, 55-56.

bir hamr suyun içine düşse ve düşen şeyin hiçbir eseri gözükmezse hükmü ve neticeyi etkilemez. Yine içki, kan veya idrar suya, sirkeye veya süte düşse ve su, süt ve sirke düşen şeye galip gelip içki, kan ve idrarı oluşturan sıfatlar yok olsa artık o düşen şey içki veya idrar veya kan sayılmaz, çünkü su veya süt veya sirke olmuştur. Ancak kan, idrar ve içki galip olur, su, sirke ve sütün sıfatları yok olursa artık o su, sirke ve süt kan veya idrar veya içki olmuştur. Çünkü hükümler isimlere bağlı, isimler de o isimlerin verilmesine sebep olan sıfatlarla bağlıdır. Sıfat ve isimlerin değişmesine bağlı olarak hükümler de değişir. Böylece anlaşılmaktadır ki helal olan bir şey haram olan bir şeyle mülaki olmakla haram olmadığı gibi haram olan bir şey helal olan bir şeyle mülaki olmakla helal olmaz. Yine necis bir şey temiz bir şeyle mülaki olmakla temiz olmayacağı gibi temiz bir şey necis bir şeyle mülaki olmakla necis olmaz. Ancak necis, temiz, helal ve haram olan şeyin hükmünde değişikliği gerektiren bir nassın bulunması neticeyi farklı kılar. Su iki kule olduğu zaman pislik taşımaz ve kirlenmez. Zira bu husus hadislerle³⁸⁹ sabittir. Kulleteyn de lügatte küçük olsun büyük olsun iki kule demektir. Kulle ise Araplara göre on dokuz rıtlı miktarındaki sudur. Kulleteyn hadisinde aslında “Hecer” denilen beldenin kulleleri diye bir kayıt yoktur. Kulleye alakalı olarak “Hecer” kaydının geçtiği bir hadis olsa bile bu husus, zikredilen her kulenin illaki Hecer beldesinin kulleleri olacağı anlamına gelmez. Zira Hecer’de kulleler bir olmayıp bazıları küçük, bazıları ise büyüktür. Kulleteyn hadisinde bu ölçüden az olan suyun kirleneceğine dair bir delil de yoktur. Dolayısıyla bu hadisten bu ölçüden az olan suyun kirleneceği sonucu çıkmaz. Böyle bir şey söylemek Peygambere söylemediğini söylemek anlamına gelir. Bu hususu başka hadislerde aramak lazım gelir ki Ebu Said el-Hudri’den gelen bir rivâyette³⁹⁰ şöyle buyrulmuştur: “Hz. Peygambere içine hayız bezlerinin, kötü kokulu şeylerin ve köpek etlerinin atıldığı “budâa - **بِضَاعَةٌ**” kuyusundan abdest alınıp alınmayacağı sorulunca Allah Rasulü: su tahûrdur; hem temiz, hem de temizleyicidir, onu hiçbir şey kirletmez, buyurdu.”³⁹¹

³⁸⁹ Hadisin kaynakları ve metni için bkz. 337 no’lu dipnot.

³⁹⁰ Ebû Dâvûd, “Tahâre”t, 34;

عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ قِيلَ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْتَوَصَّأَ مِنْ بِنْرِ بِيضَاعَةٍ وَهِيَ بِنْرٌ يُطْرَخُ فِيهَا الْحَيْضُ وَالْحَمُّ الْكِلَابِ وَالنَّتْنُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمَاءُ طَهُورٌ لَا يَنْجِسُهُ شَيْءٌ

³⁹¹ İbn Hazm, *Muhalla*, 1/97-98, 105.

Necis madde su dışındaki sıvılara karışırsa bu konuda mezhepler ihtilaf etmiş olup, Hanefiler, bir görüşünde Mâlikiler, İbn Teymiyye ve İbnü'l-Kayyim sıvıların suyla aynı hükümde olduğunu söylemişlerdir. Dolayısıyla yukarıda zikredilen azlık ve çokluk durumuna göre çok olanlarda vasıflarından birini değiştirdiği takdirde, az olanlarda ise her halükarda necis olacağı ifade edilir. Zahirilere göre hükmün esası değişikliğe uğramaktır. Ancak tereyağı bundan istisnadır. Hakkında nass varit olduğu için bin kıntar da olsa dökülür. Mâlikiler, Şâfiiler, İbâzîler ve İmâmiyye'den çoğunluk âlimler, su haricindeki sıvıların az olsun, çok olsun, etkisi/izi görülsün görülmesin necaset bulaşmakla pis olacağını ileri sürmüşlerdir.³⁹²

4. Habâisin zaruret durumunda yenilmesi

Yukarıda haram olan yiyecek ve içeceklerle alakalı hükümler normal şartlardaki azimet hükümleridir. Zarûret durumunda kişi haram olan bir yiyeceği ve içeceği ruhsat olarak yiyebilir ve içebilir.

Konunun dayanağı ilgili âyet-i kerimelerdir. Zira bir âyet-i kerimede “Allah size yalnızca murdar eti, kanı, domuz etini ve Allah’tan başkasının adına kesilmiş olanı haram kıldı. Ama biri zorda kalırsa, haksızlığa sapmadıkça, sınırı aşmadıkça kendisine günah yoktur. Biliniz ki Allah bağışlayıcıdır, merhametlidir.”³⁹³ buyrulmakta ve darda kalanın belli şartlar dahilinde haram olan hayvanlardan yiyebileceği ifade edilmektedir.

Âyet-i kerimede ifade edilen “zarûret” ne demektir? Zarûret sözlükte; ihtiyaç, sıkıntı, meşakkat vb. anlamlara gelir. Ancak bunlar kolayca altından kalkabilecek normal bir seviyede değil takati geçekten zorlayan üst seviyede olduklarında zarûret olurlar.

İstilahta ise, kişiyi haram kılınan hususları işlemek zorunda bırakan ve ancak bu şekilde defedilebilen, aksi takdirde başta can olmak üzere zarurat-ı hamse denilen

³⁹² Şimşek, Murat, “İslam Hukuku Açısından Karışımlarda İstihlâk”, s. 408. 2. Uluslararası Helal ve Sağlıklı Gıda Kongresi Sağlıklı ve Helal Gıda Seçimi 07-10 Kasım 2013 Konya <http://www.helalvesaglikli.org/tr/icerik-goster/35#> erişim 23.04.2016)

³⁹³ Bakara 2/173

إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ وَلَحْمَ الْخِنْزِيرِ وَمَا أُهْلَ بِهِ لِغَيْرِ اللَّهِ فَمَنْ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ

Konuyla ilgili diğer âyetler için bkz. Maide 5/3; En’âm 6/119, 145; Nahl 16/115.

beş temel husustan birinin kaybedilmesine veyahut ciddi bir şekilde büyük zarar görmesine sebep olan haldir.³⁹⁴

Zarûret durumunda kişinin haram olan şeylerden mutlak olarak istifade edebileceği noktasında mezhepler arasında ittifak varken bu durumda hangi şeylerden ve ne kadar yenilebileceği noktasında mezhepler arasında ihtilaf vardır. Şimdi mezheplerin bu konudaki görüşlerine geçelim.

Hanefilere göre, “Allah size yalnızca murdar eti, kanı, domuz etini ve Allah’tan başkasının adına kesilmiş olanı haram kıldı. Ama biri zorda kalırsa, haksızlığa sapmadıkça, sınırı aşmadıkça kendisine günah yoktur.....”³⁹⁵, “Kim açlıktan bunalıp çaresiz kalırsa, günah sınırına varmaksızın yiyebilir.....”³⁹⁶, “Üzerine Allah’ın adı anılarak kesilenden hayvandan niçin yemeyesiniz ki? Oysa Allah, çaresiz yemek zorunda kalmanız dışında, haram kıldığı şeyleri size açıklamıştır.”³⁹⁷ mealindeki âyetlerden dolayı kişi zarûret durumunda haram olan şeylerden yiyebilir. Ancak bundan insan ölüsü istisnadır. Zira insan şerefli bir varlıktır. Zarûret de zorda kalındığında haram olan şeylerden yenilmediği takdirde kişinin canı ve herhangi bir uzvu noktasında telef korkusudur. Zarûret durumunda haram olan şeylerden yeme ruhsatı bazı âyetlerde “başkasının hakkını çiğnememe”³⁹⁸, “haddi aşmama”³⁹⁹, “günaha meyletmeme”⁴⁰⁰ gibi kayıtlara bağlanmışken Enam suresi 119. âyette⁴⁰¹ bu ruhsat kayıtsız olarak geçmektedir. Dolayısıyla bu âyete göre bu ruhsattan zarûret durumunda itaatkâr olan da isyankâr olan da istifade edebilir. Zira “عَيْرٌ بَاغٍ وَلَا عَادٍ” kaydından kasıt yeme konusunda haddi aşmamak da olabilir, devlet başkanı veya başkasına karşı haddi aşmamak da

³⁹⁴ Çalış, Halit, , “Zarûret”, *DİA*, 44/141, İstanbul, 2013. Zarûretle alakalı diğer hükümler için ayrıca bkz. a.mlf., a.y.

³⁹⁵ Bakara 2/173

إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ وَلَحْمَ الْخِنزِيرِ وَمَا أُهْلَ بِهِ لِغَيْرِ اللَّهِ فَمَنْ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ

³⁹⁶ Maide 5/3

.....فَمَنْ اضْطُرَّ فِي مَخْمَصَةٍ غَيْرَ مُتَجَانِفٍ لِإِثْمٍ فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ

³⁹⁷ En’âm 6/119

وَمَا لَكُمْ أَلَّا تَأْكُلُوا مِمَّا ذُكِرَ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ وَقَدْ فَصَّلَ لَكُمْ مَّا حَرَّمَ عَلَيْكُمْ إِلَّا مَا اضْطُررْتُمْ إِلَيْهِ.....

³⁹⁸ Bakara 2/173.

³⁹⁹ Bakara 2/173.

⁴⁰⁰ Maide 5/3.

⁴⁰¹ En’âm 6/119

وَمَا لَكُمْ أَلَّا تَأْكُلُوا مِمَّا ذُكِرَ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ وَقَدْ فَصَّلَ لَكُمْ مَّا حَرَّمَ عَلَيْكُمْ إِلَّا مَا اضْطُررْتُمْ إِلَيْهِ.....

olabilir. Bu kaydı taşıyan âyetlerde bu ihtimal vardır. Ancak kayıtsız gelen âyette böyle bir şey söz konusu olmayıp âyeti umumunu böyle bir ihtimalle tahsis etmek uygun değildir. Diğer taraftan bir kişi yolculuğa çıksa ve bu yolculuğu hacc, cihad, ticaret vb. maksatlarla olup masiyet için olmasa ancak bu yolculukta zekât veya namazı terk gibi bir şeyle haddi aşmış olsa ittifakla bu kişi zarûret durumunda haram olan bir şeyi yiyebilir. Dolayısıyla bu kayıttan maksat devlet başkanı veya başka birine karşı asi olmamak gibi belli bir şeyi dışarıda tutmak için değildir. Ayrıca âyette bu tahsisi gerektirecek bir şey de yoktur. Yine “غَيْرَ مُتَجَانِفٍ لِإِثْمٍ” kaydından maksat, yeme ve diğer konularda herhangi bir günaha meyletmemek olabilir bu durumda mukim olan bir kişi bile namaz veya oruç gibi bir ibadeti terk sebebiyle günaha girdiği için tövbe etmedikçe bu ruhsattan istifade edemez. Veyahut maksat devlet başkanına isyan vb. bir masiyet yolculuğuna çıkmayı dışarıda tutmak için olabilir. Bu durumda kişi böyle bir günaha meyletmediği sürece diğer günahları olsa da mukimken bu ruhsattan istifade edebilir. Mukim olan bir kişi bazı günahlarıyla beraber zarûret durumunda bu ruhsattan istifade edebildiğine göre bu kayıttan maksat belli bir günahı dışarıda bırakmak için değildir. Aksi takdirde zarûret durumunda ruhsattan yararlanmaya engel olan günahı tespit noktasında âyetin dışında bir beyana ihtiyaç gerekir ki bu da âyetin hükmüyle amel etmemek demektir. Hâlbuki aslolan mümkün mertebe âyetin hükmüyle amel etmektir. Âyetin hükmüyle amel etmenin yolu, âyetteki “günaha meyletmeme” kaydını yeme konusunda günaha meyletmemeye hamletmektir ki bu da haram olan şeyden darlık durumunda zarûret ve korkuyu giderecek kadar yemektir. Ayrıca âyette “.....ve kendinizi öldürmeyin...”⁴⁰² buyrulmakta olup bir kişi zarûret durumunda haram olan şeyden yemez de ölürse ilim ehlinin ittifakıyla kendini öldürmüş ve telef etmiş olur. Bu konuda itaatkâr ile isyankâr arasında herhangi bir fark da yoktur. Yine diğer haram ve helal olan yiyecek ve içeceklerde helallik ve haramlık noktasında da aralarında fark yoktur. Dolayısıyla zarûret durumunda haram olan şeylerden yeme ruhsatı hem itaatkâr için hem de isyankâr için geçerlidir. Kişi zarûret durumunda âyetlerde geçen kayıtlardan dolayı haram olan şeylerden ancak muzdar olmasına sebep olan korkuyu giderecek kadar yiyebilir. Bunun üstünde doyuncaya kadar yiyemez. Zira darlığı

⁴⁰² Nisa 4/29

.....وَلَا تَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا

giderecek kadar yiyince artık zarûret ortadan kalkar ve açlığı tamamen giderecek kadar yemek için bir sebep de kalmaz. Kişi susuzluktan dolayı aynı şekilde canı noktasında telef olmaktan korkarsa içki içebilir. Her ne kadar zarûret durumunda haram olan şeylerden yenilebileceğini ifade eden âyetlerde içki ve içmekten bahsedilmese de ilgili âyetlerin umumundan dolayı zarûret durumunda mubah olan haram şeylerin içine içki de girer. Zira zarûret açlıktan dolayı telef olma korkusunu içerdiği gibi susuzluktan dolayı telef olma korkusunu da içerir. Ayrıca kişi zarûret durumunda nasıl ki haram olan şeylerden yemekle canını korumuş olur aynı şekilde zarûret durumunda içkiden içmekle canını korumuş olur. Dolayısıyla zarûret durumunda haram olan şeyden yemekle haram olan şeyden içmek hüküm olarak aynıdır.⁴⁰³

Mâlikîlere göre, zarûretin sınırıölüm korkusudur. Yoksa zorda kalan kişinin sonuna kadar sabredip de dönüşü olmayacak şekilde ölümlle tamamıyla karşı karşıya kalması değildir. Darda kalan kişi insan eti hariç ve boğazda lokma takılması durumu dışında içki hariç - çünkü açlık ve susuzluğu gidermez - diğer haram olan yiyecek ve içeceklerden yiyebilir ve içebilir. Kişi zarûreti giderecek miktardan fazla olarak doyuncaya kadar yiyebilir. Şâyet ilerde tekrar darlık çekeceğine inanıyorsa azık edinebilir. Ancak bu azığa daha sonra ihtiyacı kalmazsa onu atar. Kişi zarûret durumunda haram yiyeceklerden birisi domuz diğeri başka bir hayvanın leşi gibi farklı şeyler bulsa leşi tercih eder. Leş ile orada sahibinin bulunmadığı başkasına ait bir yiyecek bulsa hırsız sayılmayacağından emin olduğu takdirde başkasının yiyeceğinden yer ve yediğini tazmin eder. Ancak bu durumda sadece darlığını giderecek kadar yer ve azık edinmez. Sahibinin orada bulunduğu bir yiyecek bulsa sahibi kendisi gibi muzdar olmadığı takdirde ondan kendisine ikram etmesini veya satmasını ister. Sahibi bundan imtina ederse zorla alır. Hatta bu kişi mesela “harbî” gibi kendileriyle müslümanlar arasında herhangi bir hukuki anlaşma bulunmayan kimselerden ise bu yüzden öldürebilir. Günah için yola çıkmış kişi de zarûret durumunda aynı şekilde haram olan şeylerden yeme ruhsatından yararlanır.⁴⁰⁴

⁴⁰³ Cessas, *Ahkamü'l-Kur'ân*, 1/154-159; İbn Âbidîn, *Haşiye*, 6/338.

⁴⁰⁴ İbn Cüzey, *Kavaninü'l-Fıkhîyye*, 298-299; İbn Rüşd, *Bidayetü'l-Müctehid*, 434

Şâfîilere göre, bir kişi helal yiyecek bulamadığından dolayı öleceğinden korkarsa veya bir hasta aynı sebepten dolayı hastalığının artmasından veya uzamasından korkarsa haram olan bir şeyi yiyebilir ve hatta yemesi gerekir. Zira âyette “.....ve kendinizi öldürmeyin...”⁴⁰⁵ buyrulmaktadır. Kişinin böyle bir durumda haram olan yiyecekten yememesi kendi kendisini helake atması anlamına gelir. Nasıl ki kişinin, kendisini helal yiyeceklerle helak olmaktan kurtarması gerekiyorsa böyle bir durumda da haram olan yiyeceklerle helakten kurtarması gerekir. Kişinin zarûret durumunda haram olan bir şeyden yiyebilmesi için yemediği takdirde korktuğu şeyin başına geleceğine dair kesin bir kanaatinin olması veya korktuğu şeyin gerçekleşmesini beklemesi veya tamamıyla ölümle burun buruna gelmesi şart değildir. Bu konuda korktuğu şeyin gerçekleşebileceğine dair zann-ı galibinin olması yeterlidir. Zira zaten kişinin geriye dönüşün olmadığı bir raddede haram olan şeyden yemesinin de artık bir anlamı kalmaz. Kişi zarûreten haram olan bir şeyden yiyeceği durumda, canlı iken temiz olan ve kesilmekle eti yenilen bir hayvanın leşi ile canlı iken bile necis olan ve kesilmekle dahi yenilmeyen domuz gibi bir hayvan veya canlı iken temiz olsa da kesilmekle eti yenilmeyen bir hayvanın leşi ile karşı karşıya kalsa canlı iken temiz olan hayvanı tercih eder. Zorda kalan kişi yakın bir süre içinde helal olan bir yiyecek bulabileceğine inanıyorsa haram olan yiyecekten ancak zarûreti giderecek kadar yiyebilir. Zira Maide suresindeki “*günaha meyletmemek üzere*” kaydındaki gûnahtan maksat bir görüşe göre doyuncaya kadar yemektir. Fakat kişi yakın zamanda helal olan bir yiyecek bulabileceğine dair bir kanaati yoksa ve sadece zarûreti giderecek miktarda yediğinde ölmekten veya hastalanmaktan veya olan hastalığının artmasından korkarsa bu durumda zarûret miktarından fazla doyuncaya kadar yiyebilir ve hatta yemesi gerekir. Ancak burada doyuncaya kadar fazla yemekten kasıt bir lokmalık yer kalmayacak kadar tıka basa yemek değildir. Zaten bu şekilde yemek haramdır. Kasıt kişinin artık aç denilmeyecek, aç sayılmayacak kadar yemesidir. Kişi yemek yerken boğazına yemek takılsa ve içkiden başka bir şey bulamazsa nefisini helak olmaktan kurtarmak için içki içebilir. Hatta içmesi gerekir. Zira bu husus alınması gereken vacip bir ruhsattır. Ve bu durumda kişiye had gerekmez. Ancak kişi susuzluğunu gidermek için içki içemez. Zira içki susuzluğu

⁴⁰⁵ Nisa 4/29

.....وَلَا تَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا

gidermez daha da artırır. Açlığı gidermek için içki içmenin hükmü de aynen susuzluğu gidermede içki içmenin hükmü gibidir. Günah ve isyan için yola çıkmış kişi tevbe etmedikçe zarûret durumunda haram olan şeylerden yeme ruhsatından yararlanamaz. Zorda kalan kişi âdemoğlu dışında ölüsünü yiyebileceği başka bir varlık bulamadığı takdirde insan ölüsü yiyebilir. Bu konuda peygamberlerin naası istisnadır.⁴⁰⁶

Hanbelîlere göre, bu konuda aslolan, “Allah size yalnızca murdar eti, kanı.....haram kıldı. Ama biri zorda kalırsa, haksızlığa sapmadıkça, sınırı aşmadıkça kendisine günah yoktur.....”⁴⁰⁷, “Kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın....”⁴⁰⁸ mealindeki âyet-i kerimelerdir. Dolayısıyla kişi darda kalınca zarûreti giderecek kadar yiyebilir. Böyle bir durumda doymanın üstünde yiyemez. Doyacak kadar yeme hususunda iki rivâyet vardır. Sağlam görüşe göre doymak kadar yiyemez. Çünkü âyet normalde meyteyi haram kılmış ancak zarûret durumunda zarûret miktarınca yemeyi istisna etmiştir. Kişi zarûret miktarınca yedikten sonra artık muzdar sayılmaz. Ve aynen zarûret öncesi normal durumda olduğu gibi meyte etinden yemesi helal olmaz. Diğer rivâyete göre ise doymak kadar yiyebilir. Zira Cabir b. Semüre’den gelen bir rivâyette şöyle bildirilmektedir: “Bir adam Harre denilen mevkiye konaklamış, yanında karısı ve çocuğu bulunmaktadır. Başka bir adam bu kişiye, benim bir devem koyboldu onu bulursan yakala demiştir. Bu kişi deveyi bulmuş ancak sahibini bulamamıştır. Eve hastalanmış, adamın karısı deveyi kes demiş, adam deveyi kesmemiş ve deve ölmüştür. Karısı adama, devenin derisini yüz de eti ve yağından yiyelim demiştir. Adam, Peygambere sormadıkça bunu yapmam demiş ve Peygambere sorunca Peygamber Efendimiz adama, yanında seni ölmüş deveden müstağni kılacak başka bir şey var mı? diye sorunca adam hayır demiş, bunun üzerine Peygamber Efendimiz adama, ondan yiyiniz demiştir. Daha sonra devnin sahibi gelmiş ve o adam başından geçeni anlatınca devenin sahibi adama, deveyi kesseydin ya adam senden çekindim demiştir.”⁴⁰⁹ Görüyoruz ki Hz.

⁴⁰⁶ Şirbini, *Muğni'l-Muhtac*, 4/188, 306 vd.

⁴⁰⁷ Bakara 2/173.

⁴⁰⁸ Bakara 2/195

وَلَا تُقْفُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ وَأَحْسِنُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ

⁴⁰⁹ Ebû Dâvûd, “Et’ime”, 37.

Peygamber az ye veya çok ye veya şu kadar veya bu kadar ye şeklinde herhangi bir kayıt koymayıp mutlak olarak “yiyiniz” demiştir. Dolayısıyla bir şeyden darlığı def edecek miktarda yemek caiz olunca bu miktarın üstünde doycak kadar yemek de caizdir. Bu aynen normal şartlarda mubah olan bir şeyden az veya çok yemek gibidir. Ancak bu rivâyetle beraber iki görüş şöylece ayrı değerlendirilebilir: Darlık durumunda sadece zarûret miktarınca yenildiğinde zarûret yakın zamanda tekrar ortaya çıkacak ve devam ederse aynı sıkıntı yaşanacaksa -aynen hadisteki adamın durumunda olduğu gibi- zarûret miktarından fazla doyuncaya kadar yiyebilir. Ancak zarûret devam etmeyip kişi yakın zamanda kendini haram yiyecekten müstağni kılacak helal bir yiyecek bulabilecekse bu durumda haram yiyecekten ancak darlığı giderecek miktarda yiyebilir. Darda kalan insan ölüsünü yiyemez. Zira hürmet ve saygınlıkta insanın ölüsü aynen dirisi gibidir. Çünkü Hz. Peygamber, “ölünün kemiğini kırmak dirinin kemiğini kırmak gibidir”⁴¹⁰ buyurmuştur. Darda kalan kişinin haram olan şeylerden yemesinde belli bir süre sınırı da yoktur.⁴¹¹

Zâhirîler e göre, kişi zarûret durumunda Allah'ın (c.c) haram kıldığı yiyeceklerden ve içeceklerden yiyebilir ve içebilir. Bu husus, “Üzerine Allah'ın adı anılarak kesilenden hayvandan niçin yemeyesiniz ki? Oysa Allah, çaresiz yemek zorunda kalmanız dışında, haram kıldığı şeyleri size açıklamıştır.”⁴¹² mealindeki âyetin hükmüyle sabittir. Zarûretin sınırı ise bir kişinin bir gün ve gece boyunca yiyecek ve içecek hiçbir şey bulamaması ve bundan dolayı açlık veya susuzluktan dolayı ölüm korkusuyla karşı karşıya kalmasıdır. Kişi bu takdirde açlığını giderecek haram bir yiyeceği yiyebilir veya susuzluğunu giderecek haram bir şeyi içebilir. Bu durumda hatta zarûreti giderecek miktardan fazla olarak doyuncaya kadar yiyebilir ve azık edinebilir. Zarûret durumunda yenilebilecek şeylerden insan eti istisnadır. Kişi zarûret durumunda iki veya daha fazla çeşitte

عَنْ جَابِرِ بْنِ سَمُرَةَ أَنَّ رَجُلًا نَزَلَ الْحَرَّةَ وَمَعَهُ أَهْلُهُ وَوَلَدُهُ فَقَالَ رَجُلٌ إِنَّ نَاقَةَ لِي صَلَّتْ فَإِنْ وَجَدْتَهَا فَأَمْسِكْهَا فَوَجَدَهَا فَلَمْ يَجِدْ صَاحِبَهَا فَمَرَضَتْ فَقَالَتْ امْرَأَتُهُ انْحَرْهَا فَأَبَى فَنَفَقَتْ فَقَالَتْ اسْلُخْهَا حَتَّى نَقِدَّ شَحْمَهَا وَلَحْمَهَا وَتَأْكُلْهُ فَقَالَ حَتَّى أَسْأَلَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَتَاهُ فَسَأَلَهُ فَقَالَ هَلْ عِنْدَكَ غَنَى يُغْنِيكَ قَالَ لَا قَالَ فَكُلُوا مَا قَالَ فَجَاءَ صَاحِبُهَا فَأَخْبَرَهُ الْخَبَرَ فَقَالَ هَلَّا كُنْتَ نَحَرْتَهَا قَالَ اسْتَحْيَيْتُ مِنْكَ

⁴¹⁰ İbn Mâce, “Cenaiz”, 63

عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ كَسْرُ عَظْمِ الْمَيْتِ كَكَسْرِ عَظْمِ الْحَيِّ فِي الْإِثْمِ

⁴¹¹ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 9/330 vd.; Bühûtfî, *Keşşafü'l-Kına*, 9/3098, 3011.

⁴¹² En'âm 6/119

وَمَا لَكُمْ أَلَّا تَأْكُلُوا مِمَّا دُكِرَ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ وَقَدْ فَصَّلَ لَكُمْ مَّا حَرَّمَ عَلَيْكُمْ إِلَّا مَا اضْطُرِرْتُمْ إِلَيْهِ....

farklı haram yiyecekler bulsa bunlardan herhangi birini yeme konusunda tercih etmesi şart değildir, istediğinden yiyebilir. Müslümanlara zulüm ve isyan için veya başka bir günah için yola çıkmış kişi bu esnada açlık ve susuzlukla karşı karşıya kalsa günahından vazgeçmedikçe ve tövbe etmedikçe bu ruhsattan istifade edemez. Haram olan şeylerden zarûret dolayısıyla da olsa yiyemez.

Zira AllahTeâlâ, “Allah size yalnızca murdar eti, kanı.....haram kıldı. Ama biri zorda kalırsa, haksızlığa sapmadıkça, sınırı aşmadıkça kendisine günah yoktur.....”⁴¹³, “Kim açlıktan bunalıp çaresiz kalırsa, günah sınırına varmaksızın yiyebilir. Şüphesiz ki Allah çok bağışlayıcı ve esirgeyicidir.”⁴¹⁴ buyurmakta ve zarûret durumunda haram olan yiyeceklerden yemeyi günaha girmeyenlere, başkasının hakkına saldırmayan ve haddi aşmayanlara mubah görmektedir. Günah işlemek veya zulüm maksadıyla yola çıkanlar ise “âdi”, “bâğî” ve “mütecârif” sayılacağı için bundan istifade edemezler.⁴¹⁵

⁴¹³ Bakara

2/173. إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ وَلَحْمَ الْخِنزِيرِ وَمَا أُهْلَ بِهِ لِغَيْرِ اللَّهِ فَمَنْ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ

⁴¹⁴ Maide 5/3

.....فَمَنْ اضْطُرَّ فِي مَحْمَصَةٍ غَيْرَ مُتَجَانِفٍ لِإِثْمٍ فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ

⁴¹⁵ İbn Hazm, Muhalla, 6/105-109.

SONUÇ

Yapmış olduğumuz çalışma neticesinde sonuç olarak şunları söyleyebiliriz;

1. Habâis ve Tayyibât kavramları hayatın her alanını kapsamaktadır. Zira güzellik veya çirkinlik her şeyde olabilecek bir sıfattır. Yani bu durum kişinin itikadından başlayıp günlük sıradan faaliyetlerine varıncaya kadar geçerlidir. Çalışmada yiyeceklerden, bunlar içinde özellikle hayvanlardan ve içeceklerden bahsedilmiş olup insanoğlunun hayatını idame ettirmesi için ihtiyaç duyduğu gıda maddeleri genel olarak yiyecekler ve içeceklerdir.

Yiyecek ve içeceklerde aslolan mubah olmasıdır. Zira âyetlerde yerde ve gökte olanların insanlar için yaratıldığı ifade edilmekte olup böylece helal ve mubah dairesi oldukça geniş tutulmuştur. Bazılarının haram olması ârizî sebeplerden kaynaklanmaktadır. Bunları zehirleyici, uyuşturucu, sarhoşluk verici olma, dolayısıyla insanın beden ve ruh sağlığına zararlı olması şeklinde ifade edebiliriz. Yine yiyecek ve içeceklerin dinen necis sayılması da haram olma nedenidir.

Bununla beraber bu sayılanların yasaklama için yegâne ve yeterli sebep olduğu söylenemez. Zira dini hükümlerin arkasındaki hikmetlerin bir kısmını anlayabilsek da daha bilmediğimiz nice hikmetleri vardır. Ayrıca haramlarda imtihan boyutu da vardır. Yani meselenin taabbüdî yönü vardır; dolayısıyla bir müslümanın bir şeyden uzak durması için Allah ve Rasulünün o şeyi yasaklamış olması yeter sebep olmalıdır.

İçeceklere baktığımızda içki vb. sarhoş edici olanlar, kan gibi necis olanlar ve zehir gibi zararlı olanlar hariç helaldir.

2. Kuran'a baktığımızda hayvanlar içinde "en'âm" kelimesiyle ifade edilen deve, sığır ve davarın, eğitilmiş av hayvanlarının yakaladıklarının ve deniz hayvanlarının kural olarak helâl olduğu, özellikle domuz etinin, kanın, kendiliğinden veya kesilmeden farklı şekillerde ölmüş ve gayr-i şerî usul ve maksatlarla kesilmiş hayvanların haram olduğu ifade edilmiştir.

Hadislerde konuyla alakalı ayrıntılı bazı hükümlere rastlanmakta, köpek dişli yırtıcı hayvanların ve pençeli yırtıcı kuşların etlerinin yenilmeyeceği vb. bazı ölçüler verilmekte ve çekirge vb. bazı hayvan cins ve türleriyle ilgili özel hükümler getirilmektedir. Bunlar da aslında Kuran'daki ilkeleri açıklayıcı mahiyettedir.

Bitkilere gelince zararlı, sarhoş edici, zehirli olmadıkça hububat, sebze, meyve vb. helaldir. Katı veya sıvı haldeki diğer gıdalar ise necis olmayan, kendisine necaset bulaşmamış olan temiz ve zararı olmayanlar helaldir.

3. Mezheplerin konuyla ilgi görüşlerinin temellerine gelince;

Hanefîler, hakkında haram olduğuna dair âyet bulunanlar ile hadiste yasaklanan köpek dişli yırtıcı hayvanlar ve pençeli yırtıcı kuşları haram kabul edip bunların dışında kalanlar hakkında selim tabiatın temiz ve hoş gördüğünü tayyibât, pis ve çirkin gördüğünü ise habâis kapsamında değerlendirmişlerdir.

Hanefîler ayrıca hadiste yasaklanan köpek dişli hayvanlar ile pençeli kuşlar arasında Şâfiîler gibi herhangi bir ayırım yapmamış, et yiyen bütün hayvanları haram kabul etmişlerdir. Hanefî mezhebi daha çok, haramlık bildiren nassların umumuyla hareket ederek haram olan hayvanların sınırını en geniş tutan mezheb olmuştur.

Mâlikîler, "O, yerde ne varsa hepsini sizin için yarattı" mealindeki âyetin umumundan dolayı bu konuda asıl olarak helalliği alıp Allah ve rasûlünün haram demediği yiyecek, içecek, giyecek vb. şeyleri mubah saymışlardır. Mâlikîler hayvanlar konusunda daha çok âyetlerin umumuyla hareket edip mubah olan sahayı epeyce geniş tutmuşlardır. Hadislerde yasaklananları ise kerahete hamletmişlerdir.

Şâfiîler, hakkında haram olduğuna veya öldürülmelerine dair bir nass bulunanlar, eti yenilen ile yenilmeyen hayvandan türeyenler ile şehir hayatı yaşayan müreffeh Arapların pis kabul ettiklerini haram görürken bunun dışında kalanları ise helal görmüşlerdir.

Hanbelîler, haram olanlar Kuran ve sünnette yasak olanlar, helal ile haram olan hayvandan doğanlar ve Hicaz ehlinin pis kabul ettikleridir. Bunun dışında kalanlar ise helaldir.

Zâhirî mezhebi,hakkında haram olduğuna dair âyet olanlar, hadiste öldürülmeleri emredilenler veya öldürülmesi yasaklananlar yine hadiste yasaklanan köpek dişli hayvanlar ile pençeli kuşlar, pislik yiyen hayvanlar (cellâle), toynaklılardan evcil eşek, maymun ve her türlü haşerat (çekirge hariç) haramdır. Bunların dışında kalanlar helaldir.

4. Hayvanlardan, Kuran’da “En’am” diye ifade edilenlerle bunların yabani olanları, kümes hayvanları, yabani eşek, harici sebeple ölmüş balık ve çekirge ittifakla helal, eti yenen hayvanlardan ölü halde bulunanlar, domuz, Allah’tan başkası adına kesilenler, dikili taşlara kesilenler ve ehli eşek ittifakla haram olup at, katır, köpek dişli yırtıcı hayvanlar ile pençeli kuşlar, kendiliğinden ölen balık ve balık dışındaki diğer deniz ürünleri, pislik yiyen hayvanlar ve çekirge dışındaki diğer haşerat ise mezhepler arası ihtilafıdır.

5. Hanefîler ve Şâfiîlere göre sadece üzümünden elde edilen sarhoş edici içkiye hamr denilir. Öteki maddelerden elde edilen içkilere hamr denmesi ise mecaz yoluyla bir adlandırmadır.

Hanbelîler, Mâlikîler ve Zâhirîler e göre azı ve çoğu sarhoşluk veren her türlü içkiye hangi maddeden üretilirse üretilsin hamr denilir ve Kur’an’daki hamr yasağı bu tür içkilerin hepsini kapsar.

Ancak özellikle Hanefîler sarhoş etmeyecek derecede az miktarının içilip içilemeyeceği, necis sayılıp sayılmayacağı, alım-satımının yapılıp yapılamayacağı vb. konularda hamr ile diğer içkiler arasında ayırım gözetmiş olup hamr hakkında benimsedikleri birçok hükmü diğer içkilere kısmen yumuşatarak uygulamışlardır.

Hanefîler hamr dışındaki içki ve içecekler için genel bir ilke benimsemek yerine her içki türünü pişirilip pişirilmemesi, pişirilmekle giden miktarın az veya çok olması, keskinleşip keskinleşmemesi vb. açılardan ayrı ayrı ele alıp niteliklerine göre hüküm belirlemişlerdir.

6. Bununla beraber mezhepler arasında isimlendirme ve bazı diğer konulardaki ayrılıklar neticede metodoloji ve usul açısından bir ihtilaf olup pratikte bütün içkilerden uzak durmanın gerektiği üzerinde görüş birliği bulunduğundan

bütün fıkıh mezheplerinde çoğu sarhoş eden her türlü içkinin azının da haram olduğu genel ilkesi benimsenmiş, içkinin haram olmasının illeti de kişilerin sarhoş olması gibi değişken ve sübjektif bir ölçü değil o içkinin normalde sarhoş edicilik vasfının bulunması şeklinde objektif bir ölçüye bağlanmıştır.

7. Fakihlerin konuyla alakalı aralarındaki tartışmalarının kendi dönemlerinde sarhoş edici içkileri tanımlama amacına yönelik olduğu düşünülürse onların bu genel yaklaşımından günümüzde rakı, likör, bira gibi isimler alan ve az veya çok içildiğinde sarhoş edici olan alkollü içkilerin doğrudan yahut dolaylı olarak İslâm'ın içki yasağı kapsamında bulunduğu, içenin sarhoş olup olmadığına bakılmaksızın azının içilmesinin de haram sayıldığı sonucu çıkmaktadır.

8. Dünyada insan nüfusunun her geçen gün artması sonucu tabii ürün ve gıdalar dünya nüfusunun tamamına yetmez hale gelmiştir. İşte bu sebeple insanoğlu doğal ve tabii gıdalar dışında sanayi ve fabrikasyon tipi ürünlere ve katkı maddelerine yönelmiştir. Ve bu ürünler her geçen gün artmakta ve çeşitlilik arz etmektedir.

Sanayi tipi bu ürünlerin ham maddesi bazen aslı helal ve temiz olan bir madde olurken bazen bunun tam tersi olabilmektedir. Ancak bu hammaddeden yeni bir ürün elde ederken farklı kimyasal yöntemler kullanılmakta böylece o hammadde bir değişime uğramaktadır. Bu yeni ürünün hükmü nedir? Helal midir? Haram mıdır? İşte bu durum ve hususlar fıkıh kaynaklarımızda yer alan istihâle ve istihlâk kavramlarını tekrar ele almayı gerektirmiştir.

9. İstihâle, sözlükte, bir şeyin halinin değişmesi, bir şeyin tabiat ve vasfının değişmesi anlamında olup ıslahta, bir maddenin kendiliğinden veya başka bir vasıta ile başka bir maddeye dönüşmesi veya değişmesidir.

İstihlâk ise sözlükte, tüketme, yok etme, yok olma, kaybolma vb. anlamlara gelmekte ıstılahta “bir maddenin kendisinden çok olan diğer bir maddeye karışarak onun içinde kaybolması ve yok olması” demektir.

10. Helal ve temiz bir madde istihâle uğrayarak haram ve necis bir maddeye dönüşebilir. Aynı şekilde helal ve temiz olan az miktardaki bir madde çok miktardaki haram ve necis olan bir maddenin içinde istihlâk yoluyla kaybolabilir.

Her iki durumda da istihâle ve istihlâkin neticesi ve hükmü bellidir. Burada haram ve necis olan madde helal ve temiz olmaz. Haram ve necis olarak kalır.

Haram ve necis olan bir madde istihâleyle helal ve temiz bir maddeye de dönüşebilir. Yine haram ve necis olan az miktardaki bir madde çok miktardaki helal ve temiz olan bir madde içinde istihlâk yoluyla yok olup gidebilir. İşte fıkıh kitaplarında istihâle ve istihlâk deyince öncelikle akla gelen ve neticesi ve hükmü tartışılan husus burasıdır.

11. Fıkıh kitaplarına baktığımızda istihâleyle alakalı çok farklı örnekler verilmekte olup ittifakla kabul gören istihâle örneği hamrın sirkeye dönüşmesidir. Bu durumda bütün mezheplerce, hamr kendiliğinden sirkeye dönüşürse helal ve temiz olur.

12. Fıkıh kitaplarında istihlâke örnek olarak, herhangi necis bir maddenin temiz başka bir maddeye karışması veya bulaşması hususu zikredilir. Burada necis maddenin sıvı veya katı olmasına, temiz maddenin sıvı veya katı olmasına göre mezhepler arası farklı sonuçlar ve hükümler çıkmaktadır.

13. Haram olan yiyecek ve içeceklerle alakalı hükümler normal şartlardaki azimet hükümleridir. Zarûret durumunda kişi haram olan bir yiyeceği ve içeceği ruhsat olarak yiyebilir ve içebilir. Konunun dayanağı ilgili âyet-i kerimeler olup âyetlerde darda kalanın belli şartlar dâhilinde haram olan hayvanlardan yiyebileceği ifade edilmektedir.

Zarûret durumunda kişinin haram olan şeylerden mutlak olarak istifade edebileceği noktasında mezhepler arasında ittifak varken bu durumda hangi şeylerden ve ne kadar yenilebileceği noktasında mezhepler arasında ihtilaf vardır.

TEKLİFLER

Çalışmamız esnasında dikkatimizi çeken ve teklif olarak sunabileceğimiz hususlar şunlardır;

1. “Habâis” ve “Tayyibât” kavramları taharettten alışverişe, nikâhtan oyun eğlenceye kadar fikhın her alanını kapsamaktadır. Ancak günlük hayatta konuyla alakalı daha çok yiyecek ve içecekler ön planda ve akla geldiğinden biz çalışmamızda konuyu sınırlandırarak yiyecekleri ve hayvanları, bunların içinde müstakil bir başlık halinde domuzu (eti, derisi, kılı) ve içecekleri ele aldık. Bu nedenle yiyecekler ve içecekler dışındaki bu iki kavramın kapsamına girecek hususlarla ilgili bir çalışma yapılabilir.

2. Biz çalışmamızda yiyeceklerden özellikle hayvanlar üzerinde durduk. Çalışmamızda daha çok hangi hayvanların yenilip yenilemeyeceğini inceledik. Fikhın geneline şöyle bir baktığımızda konumuzun dışında hayvanlarla alakalı daha birçok mesele olduğu açıktır.

Mesela, necaset açısından hayvanların tersleri, artıkları, zekâta hayvanlar, kurban açısından hayvanlar, alışverişte hayvan satımı, kumar aleti hayvanlar, ceza hukukunda hayvanlar gibi. Dolayısıyla bu ve benzeri konuları içine alacak ve hayvan haklarıyla bitirilebilecek bir çalışma yapılabilir.

3. Çalışmamızda istifade ettiğimiz kitaplardan birisi Mâlikî fukahasından İbn Rüşd’ün “Bidâyetü’l-Müctehid” adlı eseridir. Müellif eserde konuyla alakalı farklı mezheplerin görüşlerine yer vermektedir. Ancak müellif farklı görüşlere işaret ederken bazen açıkça isim verirken bazen “ قال قوم – قال بعض ” gibi kapalı ifadeler kullanmaktadır.

Bu nedenle bu kapalı ifadelerden o görüşlerin kime ait olduğu bu eserden tam olarak anlaşılammaktadır. Dolayısıyla diğer mezhep kitaplarıyla karşılaştırılarak zikri geçen görüşlerin kime veyahut kimlere ait olduğu metin içinde veya dipnotta veyahut başka bir şekilde belirtilmek üzere bir çalışma yapılabilir.

BİBLİYOGRAFYA

Abdulkaki, Muhammed Fuad, *el-Mûcemü'l-Müfehres li Elfâzi'l-Kur'ani'l-Kerim*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1411/1990.

Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî (241/855), *el-Müsned*, Çağrı Yayınları, 1-6, İstanbul, 1402/1982.

Aktan, Hamza, “*Hakkında Nas Olmayan Gıda Maddelerinde Dini Hükümün Belirlenmesi*”, s. 59-73. Diyanet İşleri Başkanlığı Güncel Dini Meseleler İstişare Toplantısı – IV Günümüzde Helâl Gıda 26-28 Kasım 2011 Afyonkarahisar (Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2012)

Ataseven, Asaf – Şener, Mehmet, “*Domuz*”, DİA, 9/507-509, İstanbul 1994.

Bağdadi, Ebu Muhammed Abdülvehhab el-Bağdadi el-Mâlikî, *et-Telkîn fi'l-Fıkhî'l-Mâlikî*, (Thk. Muhammed Salis Said el-Ğani, doktora çalışması), 1-2, Neşreden Mektebetü Nezar Mustafa el-Baz, Riyad-Mekke, t.y.

Baktır, Mustafa, “*İçki*”, DİA., 21/458-462, İstanbul, 2000.

_____, “*Afyon*”, DİA, 1988, 1/ 442-443. İstanbul 1988.

Baçoğlu, Tuncay, “*Uyuşturucu*”, DİA, 42/248-253, İstanbul 2012.

Baysa, Hüseyin Fabrika Yemlerinin Hayvanların Temizliği ve Helâllğine Etkisi, Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2015/2, cilt 2, sayı 3, s. 189-214. (Muhammed Fâlih Mutlak Benî Sâlih tarafından yazılan, Mecelletü'l - Buhûsi'l-Fıkhîyyeti'l-Muâsıra, 2001, c. 13, sy. 50, ss. 7-45. dergisinde yayımlanan Eserü'l-e'lafî's-sinâ'iyye fi tahâratî'l-hayvânâti ve hallihâ, adlı arapça makalenin çevirisidir.

Bilmen, Ömer Nasuhi, *Hukuk-ı İslamiyye ve Istılahat- Fıkhîyye Kamusu*, Bilmen Yayınevi, 1-8, İstanbul, t.y.

Buhari, Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail (256/870), *el-Câmiu's-Sahîh*, Çağrı Yayınları, 1-8, İstanbul, 1401/1981.

Bühûti, Mansûr b. Yûnus b. Salâhiddîn (1051/1641), *Keşşâfû'l-Kinâ an Metni'l-İknâ*, thk. İbrahim Ahmed Abdülhamid, Darü Alemlî'l-Kütüb, 1-10, Riyad, 1423/2003.

Celâleyin, Ebû Abdillâh Celâlüddîn Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Ensârî el-Mahallî (864/1459) ve Ebû Abdillâh Celâlüddîn Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Ensârî el-Mahallî (864/1459), *Tefsîrî'l-Celâleyin*, Beyrut/Lübnan, t.y.

Cessâs, Ebubekir Ahmed b. Ali er-Râzi, (370/981), *Ahkâmü'l-Kur'ân*, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2. Baskı, 1-3, Beyrut/Lübnan, 1424/2003.

Ceziri, Abdurrahmân b. Muhammed b. İvaz el-Cezîrî (1882-1941), *el-Fıkıh ala Mezahibi'l-Erbaa*, Çağrı Yayınları, 4. Baskı, 1-8, Çev. Mehmet Keskin, İstanbul 1993.

Çalış, Halit, “Zarûret”, DİA, 44/141-144, İstanbul, 2013.

Çayiroğlu, Yüksel, *İslâm Hukuku'na Göre Helâl Gıda Sorunu*, Marmara Üniversitesi, 2013, s. 1-479, Doktora Tezi, Danışman, Prof. Dr. Mehmet ERDOĞAN

Çeker, Orhan, “İstihale”, s. 18-21, 1. Ulusal Helal ve Sağlıklı Gıda Kongresi Kongre Kitabı, Edt. Prof. Dr. Fatih GÜLTEKİN, 2011 Ankara. (www.helalvesaglikli.org)

Çelebi, İlyas, “Hüsün ve Kubuh”, DİA., 19/59-63, İstanbul, 1999.

Çolak, Abdullah, “İslâm Hukuku Alkollü İçkinin Tedavi Amaçlı Kullanılmasına Müsaade Etmiş midir?”, Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi, cilt 8, sayı 4, s. 193-208, 2008. (Nurdeen DEURASEH tarafından yazılan, *Is Imbiding al-Hamr (Intoxicating Drink) for Medical Purposes Permissible by Islamic?* isimli, Arab Law Quarterly Kasım, 2003, sayı: 3-4, s.355-364. dergisinde yayımlanan İngilizce makalenin çevirisidir.

Damad, Abdurrahman b. Muhammed b. Süleyman Şeyhzade Damad Efendi, *Mecmeu'l-Enhur fi Şerh-i Mülteka'l-Ebhur*, Amire Matbaası, 1-2, 1287, y.y.

Darimi, Ebû Muhammed Abdullâh b. Abdurrahmân b. el-Fazl ed-Dârimî (255/869), *es-Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1401/1981.

Dêrdîr, Ebü'l-Berekât Ahmed b. Muhammed b. Ahmed ed-Derdîr el-Adevî (1201/1786), *eş-Şerhu'l-Kebîr alâ Muhtasari Sîdî Halîl*, (Desuki haşiyesiyle birlikte basılmıştır), Darü'l-Fikir, 1-4, t.y., y.y.

Duman, M. Zeki, “Habîs”, DİA, 14/379, İstanbul, 1996.

Ebu Davud, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî (275/888), *es-Sünen*, Çağrı Yayınları, I-V, İstanbul, 1401/1981.

Ebu Zehre, Muhammed b. Ahmed b. Mustafâ Ebû Zehre (1898-1974), *Usûlü'l-fıkıh*, (trc. Abdulkadir Şener, İslam Hukuku Metodolojisi), Fecr Yayınları, 7. Baskı, Ankara, 1997.

Fetevay-i Hindiye, (el-Âlemgîriyye), Amire matbaası, 1-6, Kahire 1276.

Feyyûmî, Ebû'l-Abbâs Hatîbüddehşe Ahmed b. Muhammed b. Alî el-Feyyûmî el-Hamevî (770/1368-69), *el-Misbâhu'l-münîr fî ğarîbi's-şerhi'l-kebîr li'r-Râfîi*, Darü'l-Hadis, 1. Baskı, Kahire, 1421/2000.

Hallaf, Abdülvehhab (1888-1956), *İlm-i Usuli'l- Fıkıh*, 7. Baskı, Lübnan, 1376/1956.

Hattabi, Ebu Süleyman Ahmed b. Muhammed b. İbrahim b. Hattab el-Hattabi el-Büsti (388/998), *Mealimü's-Sünen* (Ebu Davudla birlikte basılmıştır), 1-16, Çağrı Yayınları, I-V, İstanbul, 1401/1981.

Haydar, Ali Efendi (Büyük 1837-1903), *Usul-i Fıkıh Dersleri*, İstanbul, 1966.

İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr ale'd-Dürri'l-Muhtâr, Şerh-u Tenvîrü'l-Ebsâr*, 6/304 Muhammed Emin (1252/1836), Kahraman Yayınları, 1-6, İstanbul, 1984.

İbn Âşur, Muhammed et-Tâhir et-Tûnisî (1879-1973), et-Tahrîr ve't-Tenvîr, Darü't-Tunusiyye, 1-30, Tunus, 1984.

İbn Cüzey, Ebû'l-Kâsım Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kelbî el-Gırnâtî (741/1340), *el-Ğavânînü'l-Fıkhîyye fî Telhîsi Mezhebi'l-Mâlikiyye ve't-Tenbîh alâ Mezhebi's-Şâfiyye ve'l-Hanefiyye ve'l-Hanbeliyye*, (Thk. Prof. Dr. Muhammed b. Seydi Muhammed Molay), y.y., t.y.

İbn Deybe, Ebû Abdillâh (Ebû'l-Ferec, Ebû Muhammed) Vecîhüddîn Abdurrahmân b. Alî eş-Şeybânî eş-Şâfî ez-Zebîdî el-Abderî (944/1537), *Teyşîrü'l-Vüsûl ilâ Câmii'l-Usûl*, Akçağ Yayınevi, trc. Prof. Dr. İbrahim Canan, Hadis Ansiklopedisi, 1-18, İstanbul, t.y.

İbn Ebi Şeybe, Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed b. Ebî Şeybe İbrâhîm el-Absî el-Kûfî (235/849), *el-Musannef*, Darü'l-Fikir, 1-8, Beyrut-Lübnan, 1409/1989.

İbnü'l-Esîr, el-Cezerî Ebu's-Saâdât el-Mübârek b. Muhammed b. Muhammed (606/1210), *en-Nihâye fî Ğarîbi'l-Hadis-i ve'l-Eser*, el-Mektebetü'l-İlmiyye, 1-5, Beyrut, t.y.

İbn Hazm, Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd b. Hazm el-Endelüsî el-Kurtubî (456/1064), *el-Muhallâ bi'l-Âsâr*, Darü'l-Fikir, 1-12, Beyrut-Lübnan, t.y.

İbn Kesir, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbüddîn Ömer b. Kesir (774/1373), *Tefsîrü'l-Şur'âni'l-Azîm*, İhtisar ve Thk. Muhammed Ali Sabuni, 1-3, Dârü'l-Fikir, Beyrut-Lübnan, 2. Baskı 1419/1999.

İbn Kudame, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Cemmâilî el-Makdisî (620/1223), *el-Muğni Şerh-u Muhtasari'l-Hiraki*, Darü'l-Fikir, 1-10, Beyrut-Lübnan, 1405/1985.

İbn Mace, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvîni (273/887), *es-Sünen*, Çağrı Yayınları, 1-2, İstanbul, 1401/1981.

İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî (711/1311), *Lisânü'l-Arab*, Dâr-ü Sâdir, 1-15, Beyrut, 1300.

İbn Rüşd, Ebu'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kurtubî el-Endelüsî (595/?), *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid*, Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2. Baskı, Beyrut/Lübnan, 1425/2004.

İsfahanî, Ebu'l-Kasım Huseyn b. Muhammed Râgıb (565/1170), *el-Müfredât fî Ğarîbi'l-Kur'ân*, Darü'l-Ma'rife, thk. Muhammed Halil İtânî, 6. Baskı, Beyrut-Lübnan, 1431/2010.

Kallek, Cengiz, "Kulle", DİA, 26/357-358, İstanbul 2002.

Karahisari, Mustafa b. Şemsüddin Karahisari Ahterî (968/1560-61), *Ahterî Kebir*, İstanbul, 1310/1892.

Karafi, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs b. Abdirrahmân el-Mısrî el-Karâfî (684/1285), *ez-Zehira*, Dârü'l-Ğarbi'l-İslami, 1-14, Beyrut, 1994.

Kasani, Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed el-Kâsânî (587/1191), *Bedâiu's-Sanâi fî Tertîbi's-Şerâi*, Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2. Baskı, 1-10, Beyrut/Lübnan, 1424/2003.

Keklik, Gülşen, "*Hadis Rivâyetlerinde İyilik ve Kötülük Kavramları*", Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2007, 1-86 sayfa, Yüksek Lisans Tezi, Danışman, Prof. Dr. Mehmet GÖRMEZ.

- Koşum, Adnan, "*Hayvansal Ürünlerin Üretiminde Besleme ve Helallik*", İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, 22, 11-18, Ekim 2013.

Köse Saffet, Şimşek Murat, “*İstihlâk*”, s.121-125, 1. Ulusal Helal ve Sağlıklı Gıda Kongresi Kongre Kitabı, Edt. Prof. Dr. Fatih GÜLTEKİN, 2011 Ankara. (www.helalvesaglikli.org)

Kuran Yolu Meali, Heyet (Prof.Dr. Hayreddin Karaman, Prof.Dr. Mustafa Çağrı, Prof.Dr. İbrahim Kâfi Dönmez, Prof.Dr. Sadreddin Gümüş), Diyanet Yayınları, I. Baskı, Ankara, 2014.

Kurtubî, Ebu Abdillah Muhammed b. Ahmed el-Ensârî (671/1273), *el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’ân*, Darü’l- Fikir, 2. Baskı, 1-22, y.y., t.y.

Malik, Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî (179/795), *el-Muvatta*, Çağrı Yayınları, 1-2, İstanbul, 1401/1981.

Mergînani, Burhanüddin Ebu’l-Hasen Ali b. Ebi Bekir el-Ferğâni (593/1197), *el-Hidâye Şerh-u Bidâyeti’l-Mübtedi*, Dârü’l-Erkam b. Ebi’l-Erkam, 1-2 (4 cüz halinde), Beyrut-Lübnan, t.y.

Mevsılî, Abdullah b. Mahmud b. Mevdud (683/1284), *el-İhtiyar li Ta’lîli’l-Muhtar*, Dârü’l-Marife, 1-2 (5 cüz halinde), 1. Baskı, Beyrut-Lübnan, 1419/1998.

Meydânî, Abdü’l-Ğani el- Ğanemî (1298/?), *el-Lübâb fî Şerhi’l-Kitâb*, Darü’l-Kitabi’l-Arabî, 1. Baskı, tek cilt (3 cüz halinde), Beyrut, 1415/1994.

Mübarekfuri, Muhammed Abdurrahman b. Abdurrahim el-Mübârekfûrî (), *Tuhfetü’l-Ahvezi bi şerhi Camii’t-Tirmizî*, 2. Baskı, 1-10, 1406/1986, y.y.

Müslim, Ebü’l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî (261/875), *el-Câmiu’s-Sahîh*, Çağrı Yayınları, 1-3, İstanbul, 1401/1981.

Nemeri, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr en-Nemerî (463/1071), *el-Kâfi fî Fıkhi Ehli’l-Medine*, Mektebetü’r-Riyadi’l-Hadise, 1-2, Riyad, 1400/1980.

Nesai, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî (303/915), *es-Sünen*, Çağrı Yayınları, 1-7, İstanbul, 1401/1981.

Okur, Kâşif Hamdi, *İslam Hukuku Açısından Helal ve Haram Olan Gıdalar ve Bazı Güncel Meseleler*, Usûl İslam Araştırmaları, 11 (2009/1), s. 7 - 40.

Öğüt, Salim, “*Ar*”, DİA, 4/32, İstanbul 1991.

_____, “*Fil*”, DİA, 13/67-68, İstanbul 1996.

Özdemir, Oğuzhan, *Yiyecek ve İçeceklerde Helallik-Haramlık Kriterleri*, Erciyes Üniversitesi, Kayseri 2009, s. 1-239, Yüksek Lisans Tezi, Danışman, Yrd. Doç.Dr. Menderes GÜRKAN.

Özkan, Hilal, *Hanefî Mezhebinde Helal Gıda Kriterleri*, Çanakkale Üniversitesi, Çanakkale 2011, 1-84 sayfa, Yüksek Lisans Tezi, Danışman, Doç. Dr. Tevhit AYENGİN.

Pullu-pulsuz balık, <http://www.fetva.net/goruntulu-fetvalar/deniz-urunlerinden-hangisi-yenir-hangisi-yenmez.html> erişim 26.04.2016

Sanânî, Muhammed b. İsmâil (1182/?), *Sübülü's-Selâm Şerhu Bülûğil-Merâm min Cem'ı Edilleti'l-Ahkâm*, Darü'l-Hadis, 1-4, thk. Isamüddin es-Sabâbitî, Imâd es-Seyyid, Kahire, 1421/2000.

Sehnûn, Ebû Saîd Abdüsselâm b. Saîd b. Habîb et-Tenûhî (240/854), *el-Müdevvenetü'l-Kübra*, Darü'l-Fikir, 1-4, y.y., 1400/1980.

Serahsi, Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî (483/1090), *el-Mebsût*, Ed. Prof. Dr. Mustafa Cevat Akşit, Gümüşev, 1-30, İstanbul 2008.

Suyuti, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfiî (911/1505), *ed-Dürrü'l-mensûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr*, Darü'l-Fikir, 1-8, Beyrut, t.y.

Şa'ban, Zekiyyüddin, *Usûlü'l-Fıkah*, (trc. İ.Kâfi Dönmez, İslam Hukuk İlminin Esasları), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2005

Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs eş-Şâfiî (204/820), *el-Ümm*, Darü'l-Fikir, 1-8, Beyrut-Lübnan, t.y.

Şener, Mehmet, “*Hayvan*”, DİA, 17, 92-98, İstanbul, 1998.

Şenol, Yahya, “*Kur'an'a Göre Hayvansal Gıdalarda Helallik Ölçüleri*”, İstanbul Üniversitesi, 2013, s. 1-338, Doktora Tezi, Danışman, Prof. Dr. Abdülaziz BAYINDIR. (Kur'an ve Sünnet Işığında Helal Gıda, Süleymaniye Vakfı Yayınları, 2014, 435 s. ismiyle yayımlanmıştır.)

_____, *Tevrat, İncil ve Kur'an'a Göre Eti Haram Kılınan Hayvanlar*”, İstanbul Üniversitesi, s. 1-156, 2007, Yüksek Lisans Tezi, Danışman, Prof. Dr. Abdülaziz BAYINDIR.

Şevkani, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed eş-Şevkânî es-San'ânî el-Yemenî (1250/1834), *İrşâdü'l-fuhûl ilâ tahkîki'l-hağ min ilmi'l-usûl*, Darü'l-Kitabi'l-Arabi, 1. Baskı, 1-2, thk. Şeyh Ahmed Inaye, Dımaşk, 1419/1999.

Şimşek, Murat, "İslam Hukuku Açısından Karışımlarda İstihlâk", s. 401-414.2. Uluslararası Helal ve Sağlıklı Gıda Kongresi Sağlıklı ve Helal Gıda Seçimi 07-10 Kasım 2013 Konya <http://www.helalvesaglikli.org/tr/icerik-goster/35#> erişim 23.04.2016)

Şirbini, Muhammed Hatib (977/1570), *Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti Elfâzi'l-Minhâc*, 1-4, Mısır, 1377/1958.

Şirazi, Ebû İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. Alî b. Yûsuf el-Firuzabadi eş-Şîrâzî (476/1083), *el-Mühezzeb*, Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1-3, 1. Baskı, Beyrut-Lübnan, 1416/1995.

Şürünlâlî, Ebû'l-İhlâs Hasen b. Ammâr b. Alî eş-Şürünlâlî el-Vefâi el-Mısri (1069/1659), *Haşiye (Ğunyetü zevi'l-ahkâm fi buğyeti Düreri'l-hükkâm)*, Dürerü'l-Hükkâm fi Şerh-i Ğurerü'l-Ahkâm'ın kenarında, Der Saadet, 1-2, İstanbul, 1329-130.

Taberânî, Ebû'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb (360/971), *el-Mu'cemü'l-Kebir*, Mektebet-ü İbn Teymiyye, 1-25, 2. Baskı, Kahire, 1415/1994.

_____, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, Darü'l-Haremeyn, thk. Abdülmuhsin b. İbrahim el-Hüseyni, Tarık b. İvadullah b. Muhammed, 1-10, Kahire, t.y.

_____, *el-Mu'cemü's-Sağîr*, el-Mektebetü'l-İslami, Dar-ü Ammar, 1-2, 1. Baskı, thk. Muhammed Şekur, Mahmud el-Hacc Emir, Beyrut- Amman, 1405/1985

Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî el-Bağdâdî (310/923), *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli âyi'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Muhammed Şakir, Müessesetü'r-Risale, 1-24, y.y., 1420/2000.

Tirmizî, Muhammed b. İsa (279/892), *es-Sünen*, Çağrı Yayınları, 1-5, İstanbul, 1401/1981.

Wensinck, Arent Jean *el-Mu'cemu'l-Mufehres li-Elfâzi'l-Hadisi'n-Nebevî*, (Concordance et Indices de la Tradition Musulmane) E. J. Brill, 1-7, Leiden, 1936-1969.

Kapibara (*Hydrochoerus hydrochaeris*), <https://tr.wikipedia.org/wiki/Kobay>, <https://tr.wikipedia.org/wiki/Kapibara> erişim, 26.04.2016

Yalçın, İsmail, “*Yiyecek*”, DİA, 43, 554-557, İstanbul, 2013.

Yerinde, Âdem, “*Tayyib*”, DİA, 40, 196-197, İstanbul, 2011.

Yüksel, Macit, *Yiyecek-İçeceklerde Haram-Helalliğin Kriteri ve Bu Konuda Arap Kültürünün Etkisi*, s. 269-270. Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2002/2, s. 265-271.

Zebîdî, Ebü'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdirrezzâk ez-Zebîdî el-Bilgrâmî el-Hüseynî (ö. 1205/1791), *Tâcü'l-Arûsmin cevâhiri'l-Kâmûs*, Dârü'l-Hidâye, 1-40, t.y.,y.y.

Zemahşeri, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî (538/1144), *el-Keşşâfu an Hakaiki Ğavamidi't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvil fî Vücuhi't-Te'vîl*, Darü'l-Ma'rife, 1-4, Beyrut-Lübnan, t.y.

Zeydan, Abdülkerim, *el-Vecîz fî Usûli'l-Fıkh*, Müessesetü'r-Risale, 1. Baskı, Beyrut/Lübnan, 1424/2003.

Zuhayli, Vehbe, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve Edilletühü*, Darü'l-Fikir, 1-8, Dımaşk, 1404/1984.

 <p>KONYA</p>	<p>T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü</p>	 <p>NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ KONYA SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ</p>
--	--	---

Özgeçmiş

Adı Soyadı:	Hasan KILIÇ	İmza:		
Doğum Yeri:	Boyabat/SİNOP			
Doğum Tarihi:	01.01.1980			
Medeni durumu:	Evlü			
Öğrenim Durumu				
Derece	Okulun Adı	Program	Yer	Yıl
İlköğretim	Cengiz Topel	5 yıl	Boyabat	1985-1990
Ortaöğretim	İmam Hatip Lisesi	3 yıl	Boyabat	1990-1993
Lise	İmam Hatip Lisesi	3 yıl (Kredili)	Boyabat	1993-1996
Lisans	Selçuk Üni. İlahiyat Fak.	İlahiyat (5 yıl)	Konya	1996-2001
Tel:	0452.688.42.46.			
E-Posta	boyabat42@hotmail.com			
Adres	Ağlı İlçe Müftülüğü Ağlı/Kastamonu			